

L-3+~

JERJOMENKO

NA ZAPADNOM PRAVCU

JL - 334 - 372

VOJNA BIBLIOTEKA

INOSTRANI PISCI

KNJIGA ČETRDESET ČETVRTA

UREĐIVAČKI ODBOR

Rade BULAT, Savo DRLJEVIĆ, Milinko ĐUROVIĆ
Vekoslav KOLB, Pero LALOVIĆ, Božo LAZAREVIĆ
Srećko MANOLA, Bogdan PECOTIĆ, Rade PEHAČEK
Stanislav PODBOJ (odgovorni urednik)

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA

„VOJNO DELO“

BEOGRAD

1961

JERJOMÉNKO

**NA
ZAPADNOM
PRAVČU**

Naslov dela u originalu:

МАРШАЛ СОВЕТСКОГО СОЮЗА
А. И. ЕРЕМЕНКО

НА ЗАПАДНОМ НАПРАВЛЕНИИ
и
ПРОТИВ ФАЛЬСИФИКАЦИИ
ИСТОРИИ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

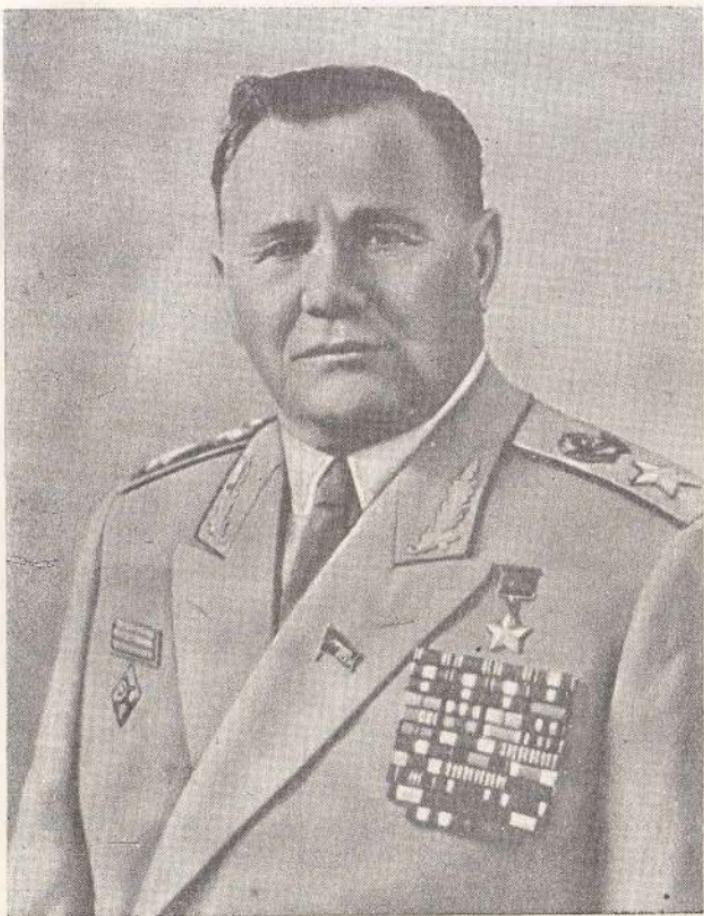
Preveo sa ruskog
VIŠESLAV PETROVIĆ
p. pukovnik u penziji

Redigovao prema originalu
MILISAV Đ. PERIŠIĆ
pukovnik u penziji

Военное издательство Министерства
Обороны Союза ССР, Москва — 1959

Maršal Sovjetskog Saveza
A. I. JERJOMENKO

SADRŽAJ

	Strana
Napomene uz naše izdanje — — — — —	7
Napomene sovjetske redakcije — — — — —	8
Napomena pisca — — — — —	9

DEO I ZAPADNI FRONT

GLAVA 1. — Rat je počeo — — — — —	13
GLAVA 2. — U 22. armiji — — — — —	36
GLAVA 3. — Borbe za Smolensk — — — — —	50

DEO II BRJANSKI FRONT

GLAVA 4. — Stvara se novi front — — — — —	85
GLAVA 5. — Udar po Guderijanovoj oklopnoj grupi — —	97
GLAVA 6. — Borbe na oreškokurskom pravcu — — —	118

DEO III ČETVRTA UDARNA ARMIJA

GLAVA 7. — Ponovo na frontu — — — — —	151
GLAVA 8. — Napad — — — — —	172
GLAVA 9. — Nova operacija — — — — —	195
GLAVA 10. — Bilans dejstava Četvrte udarne armije —	205

PROTV FALSIFIKOVANJA ISTORIJE II SVETSKOG RATA

Napomene uz sovjetsko izdanje — — — — —	219
Napomene sovjetskih izdavača — — — — —	220
Uvod — — — — —	221
I. General-pukovnik H. Guderijan i njegovi Vojni memoari	226
II. Pirove pobjede maršala Manštajna — — — — —	263
III. Bujica falsifikata — — — — —	283

PREGLED SKICA U PRILOGU

- Skica 1.— Operacije Zapadnog fronta od 22. juna od 10. jula 1941.
- Skica 2.— Protivudari jedinica Zapadnog fronta iz rejona Bobr — Veliž na borisovskom pravcu i iz rejona Orše na lepeljskom pravcu (6. 7 — 9. 7. 1941).
- Skica 3.— Odbrambene borbe na smolenskom pravcu (10. 7 — 5. 8. 1941).
- Skica 4.— Odbrambene borbe na brjanskom pravcu i protivudari snaga brjanskog fronta (25. 8 — 10. 9. 1941).
- Skica 5.— Odbrambene borbe na orelsko-kurskom pravcu (30. 9 — 6. 10. 1941).
- Skica 6.— Protivudari jedinica Brjanskog fronta sa obrnutim frontom (oktobra 1941).
- Skica 7.— Odluka komandanta 4. udarne armije i razvoj operacija od 9. 1. do 16. 1. 1942.
- Skica 8.— Borbe za Toropec (19—21. januara 1942).
- Skica 9.— Razvoj uspeha 4. udarne armije od 22. do 29. januara 1942.
- Shica 10.— Borbe za Kresti 26—29. januara 1942.
- Skica 11.— Tok borbenih dejstava od 30. 1. do 6. 2. 1942.

NAPOMENA UZ NAŠE IZDANJE

Maršal Sovjetskog Saveza A. I. Jerjomenko objavio je dve knjige o operacijama u prošlom ratu pod naslovima: *Na zapadnom pravcu i Protiv falsifikovanja istorije II svetskog rata*. Zbog pogodnog obima i zajedničke sadržine mi ih u našem prevodu izdajemo u jednom povezu.

U prvoj knjizi autor iznosi sećanja na borbena dejstva jedinica Zapadnog Brjanskog fronta i Četvrte udarne armije, kojima je komandovao u prvom periodu rata na istočnom frontu. Tu su živo opisane mnogobrojne teškoće koje su Sovjetska armija i ruski narod podneli pri suszivanju nemačkih oružanih snaga u prodiranju ka Moskvi i preduzimaju pobedonosne sovjetske protivofanzive.

Druga knjiga je ispunjena polemikom sa nekim nemачkim vojnim piscima i istoričarima u cilju potpunijeg rasvetljavanja kako toka pojedinih operacija na istočnom frontu tako i njihovog značaja i pravilne ocene. Stoga je ovo delo koristan doprinos za svestranije upoznavanje operacija na istočnom frontu iz najtežih dana II svetskog rata.

NAPOMENE SOVJETSKE REDAKCIJE

Knjiga maršala Sovjetskog Saveza A. I. Jerjomenka sadrži memoare o borbenim dejstvima sovjetskih snaga na zapadnom pravcu u prvom periodu velikog otadžbinskog rata.

Na osnovu bogatog ličnog iskustva, a koristeći i obimnu arhivsku građu, pisac, koji je komandovao Zapadnim i Brjanskim frontom i 4. udarnom armijom, govori o borbenim dejstvima na zapadnom pravcu u vremenu od 22. juna 1941. do februara 1942. godine.

U knjizi su iznete teškoće na koje je Sovjetska armija naišla u prvom periodu rata, o junaštvu i hrabrosti sovjetskih vojnika. Mnogo pažnje posvećeno je prikazu rada generala i oficira u komandovanju jedinicama.

Knjiga je namenjena širokom krugu čitalaca.

NAPOMENA PISCA

U knjizi *Na zapadnom pravcu* koju iznosimo pred čitaoce, ni najmanje se nije pretendovalo da se potpuno obuhvate događaji iz prvog perioda velikog otadžbinskog rata.

U njoj se rasvetljavaju uglavnom oni događaji u kojima je pisac lično učestvovao, a to su: operacije Zapadnog i Brjanskog fronta u toku 1941. i 4. udarne armije u toku 1942. godine

Sem ličnih sećanja, pisac je koristio arhivsku građu, radove Vojnoistorijskog odeljenja Vojnonaučne uprave Generalštaba, članke iz periodičnih izdanja, a takođe radove stranih pisaca koji se odnose na prvi period rata. Izvesne materijale, o operacijama 20. armije Zapadnog fronta piscu je ljubazno stavio na raspolaganje njen bivši komandant general-pukovnik P. A. Kuročkin, kome pisac izjavljuje srdačnu zahvalnost.

Pisac se zahvaljuje takođe majoru V. K. Pečorkinu, koji je prikupio i sredio dopunsku građu za knjigu, i pukovniku G. I. Oskinu koji je učestvovao u izradi skica.

Pisac bi bio veoma zahvalan onim učesnicima opisanih događaja, koji bi našli za shodno da dostave svoje mišljenje o knjizi radi popunjavanja praznina i ispravljanja eventualnih netačnosti.

A. Jerjomenko

I D E O

ZAPADNI FRONT

GLAVA 1.

RAT JE POČEO

(Skica 1)

U nedelju, 22. juna na dan mog odlaska u Moskvu¹⁾, u 12 časova pozvao me je telefonom načelnik štaba dalekoistočnog fronta I. V. Smorodinov. Zahvaljujući na uobičajeni pozdrav, on uznemireno saopštio: „Nemci su jutros počeli da bombarduju naše gradove! Rat je počeo!“

Kao čovek koji se nedeljivo posvetio vojničkom pozivu, često sam razmišljao o mogućnom ratu, naročito o njegovom početku. Činilo mi se da ćemo znati da blagovremeno prozremo neprijateljske namere i da nećemo biti iznenađeni.

A sada slušajući Samorodinova, shvatih da će za nas rat, koji je počeo, biti neverovatno težak, naročito u njegovom početnom periodu. I stvarno, ako ni meni, ondašnjem general-potpukovniku i komandantu armije, gotovo ništa nije bilo poznato o približavanju rata, kako li je on tek morao biti iznenadan za vojнике, podoficire i niže oficire, za čitav sovjetski narod.

Tada sam smatrao da je loše organizovana obaveštajna služba na našim zapadnim granicama osnovni uzrok iznenadnog napada na nas.

¹⁾ Dva dana pre početka rata naređeno mi je da predam dužnost komandanta 1. samostalne dalekoistočne armije, odlikovane ordenom Crvene zastave, i da dođem u Moskvu.

No, i posle Smorodinovljevog poziva nije mi još bilo jasno zbog čega me povlače sa Dalekog istoka, utoliko pre što sam u isto vreme dobio naređenje narodnog komesara odbrane da na znak uzbune prikupim čitav rukovodeći sastav štaba armije i naredim da se jedinice odmah dovedu u potpunu bojnu gotovost. Znači — pomislih — nije isključen veroloman napad i od strane japanskih mili-tarista.

Kao što je poznato, taj napad nije bio izvršen zbog niza uzroka, ali je u tim danima izgledalo da je on sasvim verovatan.

Sada nam je poznato da u početnom periodu rata Hitler nije tražio neposrednu pomoć svoga saveznika — Japana, za borbu protiv Sovjetskog Saveza. Opijen svojim uspesima u Evropi, Hitler nije želeo da bilo s kim deli slavu budućeg pobednika „ruskog džina“. Japanski imperijalisti su takođe bili zadovoljni što nisu uvučeni u rat protiv SSSR, jer su se u to vreme pripremali za rat protiv SAD i Engleske.

Nemačke glaveštine su došle do zaključka o nužnosti stupanja Japana u rat protiv SSSR u toku rata protiv Sovjetskog Saveza, pod uticajem niza poraza nemačkih snaga na sovjetsko-nemačkom frontu, u prvom redu kod Moskve, a zatim kod Staljingrada. Ali Japān nije htio da rizikuje da stupi u rat.

Vraćajući se na izlaganje o poslednjim danima svog boravka na Dalekom istoku, htio bih da naglasim da sam bio zadovoljan što će ratovati na zapadu, a ne na istoku, jer sam poznavao zapadno ratište i nemačku vojsku. Samo nije mi bilo jasno kakav će zapravo zadatak dobiti u Moskvi.

U glavi su mi se vrzmale misli u vezi sa predstojećim ratom. Kao učesnik pohoda za oslobođenje zapadne Belorusije, razgovarao sam sa poljskim oficirima koji su imali priliku da vode borbe protiv hitlerovskih jedinica. Njihove panične izjave, istina, nisu mogle da budu potpuno objektivne, ali su ipak davale predstavu o jačini

fašističke ratne mašine. Ja sam lično poznavao nemačku vojsku iz doba I svetskog rata u kojem sam učestvovao.

Prema novinskim izveštajima i radio-vestima takođe se nazirala potpuno drukčija perspektiva — perspektiva dugotrajnog i teškog rata. Bilo je jasno da će se borbena dejstva razvijati na našem tlu, a ne na neprijateljskoj teritoriji i da će nas pobeda stati dosta krvi.

Suočili smo se sa surovom istinom: gore sovjetski gradovi, ginu stotine i hiljade mirnih građana od bombi varvara. Okovana u oklop, opremljena odličnim modernim oružjem, dobro izvežbana fašistička vojska je kao široka bujica preplavila sovjetsku zemlju.

Učinilo mi se da voz ide suviše sporo. Hteo bih da se što pre nađem tamo gde se rešava sudbina otadžbine. I da bi se ova moja strasna želja ispunila, načelnik Sobraćajnog odeljenja Sibirske vojne oblasti, kada je voz stigao u Novosibirsk, saopštio mi je naređenje narodnog komesara da napustim voz i avionom produžim za Moskvu.

Dakle, od Novosibirska produžih put avionom.

28. juna, pravo sa aerodroma, javio sam se maršalu S. K. Timošenko u Narodnom komeserijatu odbrane.

— Čekamo vas, — reče i odmah pređe na stvar.

Iz kratkog obaveštenja narodnog komesara o situaciji, shvatio sam da je položaj na frontovima mnogo ozbiljniji nego što sam pretpostavljam.

Uzroke naših neuspeha, narodni komesar je, uglavnom, dovodio u vezu s tim što komande pograničnih vojnih oblasti nisu bile na visini zadatka. Razume se da je to, u izvesnoj meri, bilo tačno.

Kada mi je Timošenko pokazao na karti koliku smo teritoriju do sada izgubili, nisam verovao svojim očima.

Timošenko je negativno okarakterisao rad komandanta Zapadnog fronta, generala armije D. G. Pavlova, i izrazio jaku zabrinutost za sudbinu jedinica ovog fronta.

— Dakle, druže Jerjomenko, — reče on na kraju, — sad imate jasnu sliku.

— Da, žalosna je to slika — odgovorih.

Posle kraće pauze, Timošenko nastavi:

— General armije Pavlov i načelnik štaba fronta smenjeni su sa dosadašnje dužnosti. Odlukom vlade postavljeni ste za komandanta Zapadnog fronta. Za načelnika štaba fronta postavljen je general-potpukovnik G. K. Malandin. Odmah zajedno s njim krenite na front.

— Kakav je zadatak fronta? — upitah.

— Zaustaviti nastupanje neprijatelja — odgovori narodni komesar.

Drug Timošenko mi je uručio ukaz o mome postavljenju za komandanta Zapadnog fronta, a noću 28/29. juna krenuo sam zajedno sa Malandinom prema Mogiljevu ~~u~~ čijoj se blizini; u jednoj šumi, nalazio štab fronta.

No, pre opisivanja svog dolaska na komandno mesto Pavlova, htio bih da u najkraćim crtama prikažem tok operacija u prvim danima rata. To će nam pomoći da bolje shvatimo dalji razvoj događaja.

Hitler je pred početak rata koncentrisao na našim granicama 190 divizija i to: 152 nemačke, 18 finskih, 18 rumunskih i 2 mađarske. Ovu ogromnu vojsku trebalo je da podržava vazduhoplovstvo od 5.000 aviona.

Naše zapadne prigranične vojne oblasti: Pribaltička, Zapadna i Kijevska, u početku rata su reorganizovane u Severozapadni, Zapadni i Jugozapadni front. Sem toga je bio iznova obrazovan Južni front. U stvarnosti to nije bila reorganizacija, već jednostavno preimenovanje. Ovom reorganizacijom nije ništa izmenjeno: snage frontova nisu bile koncentrisane, a još manje razvijene za vođenje borbenih dejstava i nisu mogle da se ozbiljno suprotstave munjevitom nastupanju neprijatelja.

Udarne neprijateljske grupacije, naročito brze združene jedinice, na glavnim pravcima znatno nadmoćnije od naših snaga, rasecale su sovjetske jedinice, koje su se hitno razvijale u borbeni poredak, prodirući sve dublje i dublje na našu teritoriju.

U situaciji koja se neprestano menjala često se prekidala svaka veza između komandi i trupa što je, pri-

rodno, krajnje otežavalo, a ponekad i uopšte onemogućavalo, komandovanje kod svih jedinica.

Neprijateljska avijacija pričinjavala nam je veliku štetu. Nanoseći snažne udare na velikoj dubini, ona je osnesposobljavala objekte strategijskog značaja, uništavala ratnu tehniku i živu silu.

Sve to zajedno uzeto, još više je povećavalo nadmoćnost neprijatelja. U toku prve nedelje rata neprijatelj je osvojio znatnu teritoriju baltičkih zemalja, Ukrajine i Belorusije.

Najopasniji su bili zapadni i severozapadni pravac gde je neprijatelj nastupao ka Moskvi i Lenjingradu.

Sada, pošto je već otada prošlo mnogo godina, naročito se jasno vidi da je neophodno duboko proučiti i dobro upamtiti to neobično gorko iskustvo i ne dozvoliti da se nešto slično ponovi.

Naša Armija nije imala dovoljno iskustva, nije bila mobilisana, naše zapadne granice nisu bile dovoljno utvrđene, a prigranična zona, koja je postala poprište ratnih operacija, nije bila pripremljena za njihovo vođenje. Može se navesti i niz drugih neposrednih uzroka naših poraza.

Ti propusti učinjeni pre početka rata, bili su rezultat precenjivanja naših snaga i prepostavke da hitlerovci neće smeti da nas napadnu.

Tako, smatralo se da smo zaključenjem pakta o nenapadanju sa Nemačkom uspeli da izbegnemo rat za veoma dug vremenski period. Niko ne može osporiti pozitivan značaj ovog koraka sovjetske vlade, jer je na taj način stupanje našeg naroda u rat za neko vreme bilo odgodeno. No neizbežnost sudara u najbližoj budućnosti, besumnje, je bila očigledna.

Prema tome napad agresora je iznenadio naše pogranične oblasti i neprijatelj nam je odmah naneo velike gubitke i osvojio ogromnu teritoriju. Ovo izgleda naročito tragično, ako se uzme u obzir da su naše jedinice, naročito one koje su se nalazile u blizini zapadnih granica zemlje, bile popunjene odličnim borcima, dobro

obućenim i svom dušom odanim otadžbini. Pri pravilnom rukovođenju dejstvima trupa, agresoru bi odmah bio pružen otpor.

U svoje vreme se veoma živo diskutovalo o pitanju u kojoj je meri bio iznenadan napad hitlerovaca na našu zemlju. Pošto Armija nije bila blagovremeno dovedena u stanje borbene gotovosti, smatram da je ovaj napad bio iznenadan za nju, pa i za komandante vojnih oblasti. Zbog toga je Hitlerova vojska preuzela inicijativu, postigla izvesna ratna preim秉stva i primorala sovjetske snage na povlačenje.

Za četiri meseca napredovanja nemačko-fašističke snage su podišle Lenjingradu, Moskvi i Rostovu, okupirale veliku teritoriju bogatu u industrijskom i poljoprivrednom pogledu.

Računajući da će završiti rat protiv Sovjetskog Saveza u najkraćem roku, nemačko-fašistički Generalstab je saglasno planu „Barbarosa“, predvideo da se jednovremeno nanesu udari na tri osnovna pravca.

Planirano je da snage Severne grupe armija nanesu prvi udar iz Istočne Pruske pravcem Pskov—Lenjingrad. Ova grupa armija imala je u svom sastavu 16. i 18. armiju i 4. oklopnu grupu. Podržavala ju je 1. vazdušna flota.

Nemačka komanda nameravala je da nanese drugi udar iz rejona Varšave pravcem Minsk—Smolensk i dalje prema Moskvi, snagama Srednje grupe armija koja se sastojala od 4. i 9. armije i 3. i 2. oklopne grupe. Srednju grupu armija podržavala je 2. vazdušna flota.

Treći udar trebalo je da nanese Južna grupa armija iz rejona Lublina pravcem Žitomir—Kijev i dalje prema Donbasu. Ova grupa se sastojala od 6, 17. i 11. armije i 1. oklopne grupe, a podržavala ju je 4. vazdušna flota.

Severnu grupu armija trebalo je da potpomaže finska vojska, a Južnu — mađarsko-rumunske snage. Na krajnjem severnom krilu nemačkog strategijskog fronta razvila se 20. nemačka armija „Norveška“ koja je dobila

zadatak da ovlada našim severnim lukama u Barentcovom Moru i Kirovskom železničkom prugom.

Naročiti se značaj pridavao dejstvima Srednje grupe armija. U Hitlerovoј direktivi br. 21. od 18. decembra 1940. ukazano je: „Ovlađivanje Moskvom značilo bi odlučujući politički i ekonomski uspeh, a za Ruse bi predstavljalo gubitak najvažnijeg komunikacijskog čvora“.

Mora se priznati da su nemački generalštapci bili u pravu, smatrajući da će razvoj događaja u znatnoj meri zavisiti od rezultata prvih udara po sovjetskim snagama u Belorusiji, u takozvanoj bjalističkoj izbočini.

Treba istaći da su se dosta jake snage naše zaštitne armije nalazile desno i levo od linije Bjalistok—Lomža. Protežući se duboko na zapad u obliku tupog klina, ovaj rejon je onemogućavao neposrednu vezu neprijateljskih grupacija koje su imale da dejstvuju u baltičkim zemljama i Ukrajini, i ugrožavao njihove bokove i pozadinu. Shvatajući ogroman strategijski značaj rejona Bjalistoka za uspeh daljih napadnih operacija neprijatelj²⁾ je ovde koncentrisao najjaču grupaciju. On je imao nameru da pomoći dva udara koncentričnim pravcima okruži naše trupe u Belorusiji. To je trebalo da stvori preduslove za skretanje oklopnih jedinica na sever, uništenje (zajednički sa Severnom grupom armija) sovjetskih snaga u baltičkim zemljama i osvajanje Lenjingrada.

Tek posle izvršenja ovog najvažnijeg zadatka, Hitlerova komanda je nameravala da razvije napadne operacije za osvajanje Moskve.

Operacija za okruženje i uništenje sovjetskih snaga u Belorusiji poverena je Srednjoj grupi armija (pod komandom maršala fon Boka) koja je brojala oko 50 divizija od kojih je 15 bilo oklopnih i motorizovanih. Grupi armija je bio pridat veliki broj artiljerijskih, pionirskih

²⁾ Komandant Srednje grupe armija, maršal fon Bok, čak je bio odlučio da zaustavi dalje napredovanje Guderijanove i Hotove oklopne grupe i armijskih korpusa koji su se kretali za njima, da se utvrdi na frontu kod Bjalistoka i sačeka kapitulaciju naše grupacije (vidi Г. Гудериан, *Воспоминания солдата*, str. 154).

i drugih specijalnih jedinica. Ove su snage već krajem 21. juna bile razvijene duž naše granice između Suvaljkija i Bresta (Brest Litovsk).

Za koncentraciju ovakve mase trupa bilo je potrebno dosta vremena: prebacivanje trupa na naše granice vršeno je po ešelonima od februara do juna 1941. godine.

Iz dokumenata objavljenih posle rata poznato je da su jedinice Srednje grupe armija bile ovako razvijene: u takozvanoj suvalskijskoj izbočini i na odseku od Avgustova do Ostrolenske (270 km) nalazila se 3. oklopna grupa generala Hota i 9. armija generala Štrausa; dalje prema jugoistoku duž Zapadnog Buga sve do Vlodave (280 km) — 2. oklopna grupa generala Guderijana i 4. armija fon Klugea.

Potpuno je jasno da je ova grupacija bila stvorena radi jednovremenog nanošenja dva udara pravcem Suvalki—Minsk i Brest—Baranovići.

Nemački Generalstab je planirao napadne operacije u Belorusiji na sledeći način.

3. oklopna grupa, u sadejstvu sa snagama 9. armije, imala je da probije našu odbranu severoistočno od Suvaljkija i podiže Minsku krećući se preko Vilnjusa (Vilna). Deo snaga 9. armije trebalo je da nastupa za 3. oklopnom grupom radi čišćenja i utvrđivanja zauzetog rejona, a ostale njene snage da se kreću opštim pravcem ka Grodnu sa ciljem rasparčavanja i uništenja naših okružanih jedinica. 2. oklopna grupa, takođe u sadejstvu s pešadijom, imala je da savlada utvrđenu liniju duž granice severozapadno i južno od Bresta, a zatim da nastupa opštim pravcem Baranovići—Minsk s tim da se u rejonu Minska sjedini sa 3. oklopnom grupom. Na taj način bi se završilo okruženje sovjetskih snaga u Belorusiji.

U isto vreme je 3. oklopna grupa imala da naneše udar na Bjalistok s tim da uz podršku 9. armije „odseče“ bjalistočku izbočinu.

Od Minska su nemačko-fašističke snage imale da nastupaju prema Smolensku forsirajući iz pokreta vodene prepreke: Berezinu, Zapadnu Dvinu i Dnjepar. Pri tome

su 3. oklopna grupa i 9. armija imale da nastupaju u pravcu severoistoka i da zauzmu Plocko—Vitebski rejon, a 2. oklopna grupa zajedno sa 4. armijom — da dejstvuje neposredno protiv Smolenska.

Posle pada Smolenska 3. oklopna grupa trebalo je da uđe u sastav Severne grupe armija radi dejstva na lenjingradskom pravcu.

Prirodno je da je zadatak zaštite mobilizacije, dovođenja i razvoja naših snaga u zapadnim oblastima Belorusije bio poveren jedinicama Zapadne posebne vojne oblasti, pod komandom generala armije D. G. Pavlova. Neposredni izvršioci ovog zadatka bili su 3, 10. i 4. armija. U prvi ešelon ovih armija bile su određene pešadijske divizije, a u drugi — mehanizovani korpsi. Pešadijske divizije su imale da se razviju duž granice od Kopcova do Vlodave (450 km) radi zatvaranja minskog i bobrujskog pravca. Protivvazdušna odbrana kopnenih snaga stavljena je u zadatak avijaciji te vojne oblasti.

Rat je zatekao jedinice vojne oblasti u garnizonima i logorima 50—200 km udaljenim od granice. Granicu su osiguravali samo graničari. Ali na mnogim odsecima pioniri su, zajedno sa delovima združenih jedinica koji su im bili dodeljeni kao pomoć, izvodili radove na utvrđivanju nove granice.

Uskoro pred rat kod jedinica oblasti otpočelo je preoružavanje i u vezi s tim obučavanje ličnog sastava u rukovanju novim modelima oružja i tehnike. Naša Partija i vlada su naročito mnogo radile na stvaranju operativnih mehanizovanih i oklopnih jedinica. Da bi se ubrzalo stvaranje mehanizovanih korpusa oni su se formirali na bazi oklopnih brigada, samostalnih oklopnih bataljona, konjičkih i drugih jedinica. U prvo vreme su mehanizovani korpsi imali isto naoružanje kao i oklopne brigade i bataljoni. No, već počev od 1940. korpsi su počeli da dobijaju nove tenkove KB i T-34, ali do početka rata njihov je broj još bio neznatan.

Neke jedinice su doobile novu tehniku pred sâm rat i, prirodno, nisu stigle da se sa njom upoznaju. U po-

četku rata imali smo znatan broj tenkova (mada nedovoljan za potpuno opremanje mehanizovanih korpusa), ali su mnogi njihovi tipovi u to vreme smatrani kao zastareli (T-26, BT-5, BT-7).

Vazduhoplovstvo je takođe uoči rata dobijalo novu tehniku. Vazduhoplovne jedinice koje su bile naoružane lovcima I-16, I-15, I-153 („čajka“) i bombarderima SB, DB-3, počele su da se preoružavaju lovcima MiG-3, LaGG-3, Jak-1, bombarderima Pe-2 i jurišnim avionima La-2.

Neprijateljske snage koje su nastupale u zoni Zapadnog fronta bile su dva puta jače od snaga tog fronta, a na pravcima glavnih udara, posebno na pravcu Brest-Baranovići, imale su četvorostruku nadmoćnost.

22. juna u 4. časa izjutra neprijatelj je otpočeo ratne operacije na zapadnom pravcu otvaranjem artiljerijske vatre na našu granicu. Artiljerijska vatra trajala je 1—2 sata. Istovremeno su izvršeni vazdušni napadi na gradove Grodno, Lida, Bjalistok, Volkovisk, Baranovići, Bobrujsk, Brest, Pinsk i druge. Dubina napada avijacije dostizala je 300 km.

Jedinice vojne oblasti, za koje je početak rata predstavljaо potpuno iznenadenje,³⁾ stupale su u brobu u nepovezanim odvojenim grupama usled čega su trpele ogromne gubitke, naročito u tehnici. Neprijatelj je odmah preuzeo inicijativu u svoje ruke. Već prvog dana nje-

³⁾ Veoma karakterističan dokaz koliko su naše jedinice bile iznenadene napadom hitlerovaca, nalazimo u Guderijanovoј knjizi *Vojni memoari* str. 146 (naše izdanje str. 182).

On između ostalog piše:

„20. i 21. juna lično sam proverio gotovost priprema na prednjim linijama korpusa. Detaljnim osmatranjem Sovjeta ste-kao sam uveđenje da oni nemaju ni pojma o našim namerama. U krugu citadele u tvrđavi Brest — Litovska videli smo kako uz-zvuke muzike vežbaju po vodovima paradni korak...“

Prema svemu sudeći, izgledi za iznenadenje bili su veliki; te se postavljalo pitanje, da li je u ovakvim uslovima neophodna artiljerijska priprema napada u trajanju od jednog časa, kako smo je mi bili predviđeli?“

To isto potvrđuju i naši verodostojni arhivni materijali. (Arhiv MO CCCP, ф. 208, оп. 45317, д. 1, л. 2).

gove oklopne jedinice su na više odseka prodrle u našu teritoriju na dubinu 50—60 km. Veza između štabova i jedinica je bila prekinuta, što je vanredno otežavalo komandovanje tehničkim i operativnim jedinicama. Operativne jedinice koje su se nalazile na krilima Zapadnog fronta bile su u naročito teškom položaju.

3. armiju, kojom je komandovao general-potpukovnik V. I. Kuznjecov, duboko su s desnog boka obišle snage 3. oklopne grupe neprijatelja koja je dejstvovala protiv Severozapadnog fronta (bivša Pribaltička vojna oblast). 56. divizija 3. armije koja se branila na frontu širokom oko 40 km našla se u zoni nastupanja triju nemačkih divizija. Divizija je napustila Grodno i povukla se prema jugoistoku. Drugog dana rata ona je već vodila borbe severno od Njemena. Povukle su se i dve susedne divizije (87. i 27.) i obrazovale odbrambenu liniju južno i jugozapadno od Grodna.

Zbog povlačenja 3. armije stvorila se breša široka preko 100 km između susednih krila Severozapadnog i Zapadnog fronta; neprijatelj je to iskoristio i za dva dana napredovao 120 km.

Nije bila povoljna situacija i na levom krilu Zapadnog fronta gde se branila 4. armija pod komandom general-majora A. A. Koropkova. Tu je dejstvovala 2. oklopna grupa (pod komandom generala Guderijana) i jedan armijski korpus 4. armije. U zoni nastupanja ovih snaga nalazila se 4. armija Zapadnog fronta, tačnije njene 4. divizijske (6, 42, 49 i 75). Pod pritiskom brojno nadmoćnijeg neprijatelja, koji je u prvom ešelonu imao 10 divizija od kojih 4 oklopne (u drugom ešelonu je bilo 6 divizija), naše jedinice su otpočele povlačenje.

General Koropkov je naredio komandantu 14. mehanizovanog korpusa, general-majoru S. I. Oborinu da izvrši protivudar iz rejona Pružani—Kobrin. Protivudar nije uspeo, jer su divizije bile mnogo udaljene jedna od druge i nije se uspelo da se one sjedine i obrazuju jaku udarnu snagu.

4. armija je bila primorana da se povuče iza reke Jaseljde.

Jedan od glavnih uzroka neuspeha bio je taj što komandant armije nije pravilno procenio neprijatelja zbog čega nije mogao da preduzme potrebne mere da mu prepreči put; zemljiste je bilo povoljno za organizovanje odbrane, a snaga je bilo dovoljno.

Povlačenje krilnih jedinica Zapadnog fronta dovelo je u težak položaj operativne jedinice koje su se branile u centru — u bjalističkoj izbočini. Tu se branila 10. armija pod komandom general-majora K. D. Golubova. Na armiju su nastupala četiri neprijateljska armijska korpusa: 7., 9., 13. i 47.

Odstupanje suseda, a naročito 4. armije, dovelo je u kritičnu situaciju snage 10. armije. Tako, na primer, 13. mehanizovani korpus general-majora P. N. Ahljustina, dislociran u Bjeljsku, pokušavao je da se utvrdi na liniji reke Nužeca, ali je zbog nepotpunjenosti tehničkom opremonom već 23. juna morao da otpočne povlačenje.

Snage raspoređene na desnom krilu i u centru bjalističke izbočine pružale su neprijatelju žestok otpor, ali su, zbog katastrofalne situacije na krilima fronta, morale da se povuku na liniju reke Bobra.

Saglasno direktivi narodnog komesara odbrane, komanda Zapadnog fronta je 22. juna uveče odlučila da sutradan u svitanje nanese udar sa dva mehanizovana i jednim konjičkim korpusom iz rejona Grodna u bok neprijateljske grupacije koja je nastupala sa pravca suvalkijske izbočine.

U ovu konjičko-mehanizovanu grupu trebalo je da uđu: 11. mehanizovani korpus 3. armije (komandant general-major D. K. Mostovenko, 6. mehanizovani korpus 10. armije (komandant general-major M. G. Hackeljevič, 6. konjanički korpus (komandant general-major I. S. Nikitin). Na čelu grupe je bio zamenik komandanta Zapadnog fronta, general-potpukovnik J. V. Boldin.

Međutim, pokazalo se da je izvršenje bočnog udara na neprijatelja veoma težak zadatak, jer se u rejonu

polaznog položaja za udar (južno od Grodna) nalazio samo 11. mehanizovani korpus, dok je štab 6. konjičkog korpusa bio u rejonu Bjalistoka a njegove divizije su bile razbacane na velikoj međusobnoj daljini (36. u rejonu Volkovijska, a 6. divizija kod Lomže).

U određeno vreme (23. juna) počeo je da dejstvuje samo 11. mehanizovani korpus, a ostale jedinice pri pokušaju da zauzmu polazni položaj za protivudar, bile su podvrgнуте snažnom napadu neprijateljske avijacije i u velikoj meri izgubile borbenu sposobnost.

Idućeg dana, 24. juna, jedinice 11. mehanizovanog korpusa i deo snaga 6. mehanizovanog korpusa koje su uspele da dođu, napale su neprijatelja južno od Grodna i postigle izvestan uspeh, vezujući 4 neprijateljske pešadijske divizije i zadržavajući nekoliko dana njihovo nadiranje ka Lidi.

Ali već 25. juna naš napad se ukočio zbog skoro potpunog odsustva avijacije i nedovoljne artiljerijske podrške, a najviše zbog slabe protivvazdušne odbrane. Mi smo pretrpeli vrlo velike gubitke u ljudstvu i tehniци zbog dejstva neprijateljske avijacije i artiljerije. U uslovima neprekidnih neprijateljskih vazdušnih napada nije se moglo urediti ni snabdevanje jedinica municijom i pogonskim gorivom.

Nažalost, rezultati ovog protivudara su bili veoma skromni; uspeli smo da svega nekoliko dana zadržimo nastupanje četiri neprijateljske divizije u pravcu jugoistoka.

Pošto je zauzela Vilnjus, 3. oklopna grupa produžila je nastupanje prema Molodečnu i, u suštini, ne nailazeći na otpor, podišla minskom utvrđenom rejonu.

Ovaj uspeh neprijatelja donekle je bio uslovљен time što je komanda Zapadnog fronta donela odluku da prema Lidi nastupaju snage koje su se nalazile severozapadno od Minska, što nije bilo u skladu sa nastalom situacijom.

Borbena dejstva na levom krilu fronta — na pravcu Baranoviča, takođe su bila loše organizovana. Jedinice

4. armije već u znatnoj meri iskravljene, hitno su se povlačile prema istoku.

Za organizaciju odbrambene linije na ovom pravcu bila je podesna reka Šara. Međutim, snage koje su se tamo nalazile (oko tri divizije) dejstvovale su razdvojeno. Neprijateljske oklopne jedinice lako su savladale ovu liniju i izbile u rejon Baranoviča.

Na taj način, i pored hrabrosti i junaštva sovjetskih vojnika i upornog otpora mnogih jedinica, bitka na granici se završila našim neuspehom. Besmrtni podvizi herojskih branilaca tvrđave Bresta i mnogih drugih vojnika palih u prvim danima rata, zauvek će ostati u sećanju sovjetskog naroda.

3. oklopna grupa neprijatelja je u toku 4 dana nastupanja prodrla više od 200 km u dubinu naše teritorije. Posto je, ne nailazeći na organizovan otpor, zauzela Vilnjus ona je glavne snage okrenula u pravcu Molo-dečno — Minsk, obuhvatajući jedinice Zapadnog fronta sa severa i severoistoka. U isto vreme je 2. oklopna grupa, u sadejstvu sa 4. armijom, prodrla na našu teritoriju takođe oko 200 km, obuhvatajući jedinice fronta s juga i jugoistoka.

U vezi sa skretanjem 3. oklopne grupe prema Minsku, neprijateljske snage u zoni Zapadnog fronta povećale su se još za 12 divizija. Povećala se i nadmoćnost neprijatelja u borbenoj tehnici, te smo trpeli velike gubitke u tehničkim sredstvima i opremi zbog dejstva neprijateljske avijacije i artiljerije.

Sve je to stvorilo kranje nepovoljnu situaciju ne samo za organizovanje više ili manje stabilne odbrane (u tom trenutku nije moglo biti ni govora o većim protivudarima) nego i za odstupanje naših snaga, za koje je komandant Zapadnog fronta najzad izdao naređenje.

Tako, na primer, za odstupanje jedinica u pravcu Bjalistok — Novogrudok ostala je slobodna samo zona širine 50 km, gde na nesreću nije bilo nijednog druma. S obe strane ove zone je dejstvovao neprijatelj.

Lako je zamisliti u kakvim se uslovima vršilo odstupanje praćeno neprekidnim borbama začelnih i bočnih osiguranja.

Loši putevi su otežavali korišćenje auto-transporta, pogonskog goriva nije bilo, izgubljen je veliki broj automobila, nedostajalo je i konja. Jedinice koje su odstupale peške neprekidno su žestoko bombardovane iz vazduha. Situacija je iz dana u dan postajala sve teža. Nastupajući prema severu neprijateljske motorizovane jedinice su već 25. juna uveče izbile na put Volkovisk — Slonim i presekle najpogodniji direktni pravac odstupanja. Skoro u isto vreme je zapretila opasnost da neprijateljska pešadija (9. i 4. armija) rasparča naše snage koje su se nalazile zapadno od Slonima.

Za vreme odstupanja, snage naše 10. armije s teškom mukom su osiguravale svoj levi bok od neprekidnih neprijateljskih napada s jugozapada. Nije im bilo lako da održe u svojim rukama i put kojim su naše jedinice odstupale u pravcu Bjalistok — Volkovisk.

Krvave borbe vođene su jugoistočno i istočno od Volkoviska, gde je neprijatelj nameravao da odstupajućim jedinicama, koje su se ovde nagomilale u velikom broju, preseće pravac daljeg povlačenja na jugoistok preko Ružana i na istok — pravcem Slonim — Baranovići.

3. armija, koja je odstupala u pravcu Novogrudoka, neprekidno je vodila borbe sa jedinicama 8. armijskog korpusa da bi onemogućila neprijatelju da preko Lune prodre u Mosti radi spajanja sa 47. motorizovanim korpusom 2. oklopne grupe.

26. juna otpočela su aktivna borbena dejstva u minskom utvrđenom rejonu. Tu su se branila tri korpusa (2. i 44. pešadijski i 20. motorizovani), objedinjena u 13. armiju (pod komandom general-potpukovnika P. M. Filatova). Oni su otpočeli žestoke borbe s oklopnim snagama neprijateljskog 39. motorizovanog korpusa 3. oklopne grupe koje su tu u to vreme stigle.

28. juna, tj. na dan moga dolaska u Moskvu, neprijatelj je uspeo da kod Bjalistoka okruži niz jedinica 10. armije (istina, docnije većini od njih je uspelo da se probiju na istok).

29 — 30. juna situacija se još više pogoršala: neprijateljski 47. motorizovani korpus probio se ka Minsku i spojio se tu sa 39. motorizovanim korpusom. Na taj način je došlo do spajanja 2. i 3. neprijateljske oklopne grupe. Naša 13. armija, koja je dejstvovala u ovom rejonu, povukla se gotovo u punom sastavu na liniju Borisov — Smolevići — reka Ptič.

Spajanjem nemačke 2. i 3. oklopne grupe istočno od Minska bile su okružene naše snage koje su odstupale iz Grodna i Bjalistoka. Delimično su bile okružene i jedinice koje su se branile u minskom utvrđenom rejonu.

Okružene snage su organizovale odbranu u rejonu Nalijbokijska šuma — Novogrudok — Stolpci.

Pošto je završio okruženje naših snaga istočno od Minska, neprijatelj je produžio nastupanje prema istoku, ka Dnjepru. Mi faktički nismo imali snage za pružanje otpora neprijatelju koji je iz rejona Minska nastupao prema Dnjepru. Nije postojala gotovo nikakva mogućnost da se ostvari najvažniji zadatak u tim uslovima; stvaranje odbrambenog fronta na prirodnim linijama istočno od Minska, posebno na reci Berezini. Neprijatelj je mogao da neometano izbije na Berezinu, a zatim i na Dnjepar udaljen 150 km. Prema tome, sveže snage dovedene iz pozadine, koje su se u to vreme prikupile na liniji Dnjepra, mogle su dospeti pod udar neprijatelja pre nego što bi stigle da se razviju za borbu.

Eto, u takvoj situaciji, koja je zahtevala da se predutzu najodlučnije i neodložne mere da bi se dobilo vreme za stvaranje odbrane na Zapadnoj Dvini i Dnjepru, stigao sam u štab fronta sa generalom Malandinom.

Na komandno mesto Zapadnog fronta, koje se nalazilo u jednoj šumi blizu Mogiljeva došli smo rano ujutro. U to vreme komandant je doručkovao u malom zasebnom šatoru. Ja sam ušao u šator, a general Malandin je pošao

da potraži načelnika štaba fronta. Po svom običaju general Pavlov dočeka me dosta bučno, sa mnogo pitanja i usklika:

— O, otkad se nismo videli! Kakva vas je nevolja doterala ovamo? Hoćete li duže ostati?

Umesto odgovora, pružih mu naredbu. Pošto je preleto očima ovaj dokument, Pavlov je, ne krijući záđenost i izvesnu uznemirenost, upitao:

— A gde će sa mnom?

— Narodni komesar je naredio da krenete za Moskvu, — odgovorih.

Pavlov me pozva za sto.

Odbih da doručkujem, i rekoh:

— Trebalо bi da se što pre upoznamo sa situacijom na frontu, da utvrdimo stanje naših jedinica, da razjasnimo namere neprijatelja.

Posle kraće pauze, Pavlov progovori:

— Šta da se kaže o nastaloj situaciji? Neprijateljski iznenadan napad zatekao je nespremne naše jedinice. Mi nismo bili spremni za borbu, živeli smo mirnodopskim životom, izvodili obuku u logorima i na poligonima; zbog toga smo i pretrpeli velike gubitke, pre svega u avijaciji, artiljeriji i tenkovima, pa i u ljudstvu. Neprijatelj je duboko prodro na našu teritoriju, zauzeo Bobrujsk, Minsk.

Pavlov je naveo takođe i činjenicu da je suviše dockan bilo primljeno naređenje za dovođenje jedinica u stanje borbenе gotovosti.

Sada nam je poznato da, ako bi naređenje za dovođenje jedinica u stanje borbene gotovosti stvarno bilo dobijeno nešto ranije, a komanda fronta, sa svoje strane, preduzela niz mera radi pojačanja borbene gotovosti, trupe ne bi pretrpele tolike gubitke i neprijatelju bi bio pružen odgovarajući otpor.

Do zadocnjenja sa izdavanjem naređenja za dovođenje jedinica u stanje borbene gotovosti došlo je zbog toga što je J. V. Staljin, kao poglavar države, verovao u sigurnost ugovora sa Nemačkom i nije obratio po-

trebnu pažnju na dolazeće signale da se fašisti pripremaju za napad na našu zemlju, smatrajući to za provokaciju. Staljin je računao da se Hitler neće usuditi da napadne SSSR, makar u najbliže vreme. Zbog toga nije u potrebnom momentu dao saglasnost da se preduzmu hitne i odlučne odbrambene mere bojeći se da će to dati hitlerovcima povoda za napad na našu zemlju.

Na kraju razgovora sa Pavlovom odlučeno je da se sazove rukovodstvo štaba fronta.

Dok su se skupljali generali i oficiri štaba fronta, javio sam se maršalu K. J. Vorošilovu i B. M. Šapošnjikovu, koji su nedavno došli u štab fronta. Cilj njihovog dolaska je bio da se na licu mesta upoznaju sa situacijom i ukažu pomoć komandi fronta. Gledajući me pažljivo svojim blagim, zbog neprospavanih noći, umornim očima, Kliment Jefremovič Vorošilov reče:

— Situacija je vrlo rđava, neprekidnog fronta zasada i oš nema. Postoje pojedinačna žarišta otpora gde naše jedinice uporno odbijaju žestoke napade nadmoćnijeg neprijatelja. Veza između njih i štaba fronta je slaba. Pavlov loše komanduje svojim trupama. Treba odmah privući rezerve i druge ešalone radi zatvaranja nastalih breša i zadržavanja neprijateljskog nastupanja, i organizovati kako valja komandovanje jedinicama.

Na kraju, Kliment Jefremovič Vorošilov dao mi je još nekoliko praktičnih uputstava.

Maršal B. M. Šapošnjikov, koji je prisustvovao našem razgovoru, ukazao mi je na koje pravce treba odmah baciti rezerve.

Posle ovog razgovora, izmenjao sam misli i sa članom Ratnog saveta fronta, sekretarom CKKP Belorusije drugom P. K. Ponomarenkom, koji je, kao i maršali, negativno ocenio rad štaba i komande fronta na rukovođenju trupama.

Razgovor sa drugom Pavlovom i sa članom Ratnog saveta drugom Ponomarenkom, a u prvom redu uputstva i saveti maršala druga Vorošilova i Šapošnjikova, omo-

gućili su mi da se u izvesnoj meri snađem u situaciji i shvatim značaj sadašnjih događaja.

Zajedno sa maršalom Šapošnjikovom, prvim sekretarom CK KP Belorusije Ponomarenkom i generalom Malandinom udoh u šator operativnog odeljenja, gde su se u međuvremenu prikupili načelnici rodova vojske, načelnici odeljenja i službi fronta, oficiri i generali štaba. Prvo je prisutnima saopštena odluka vlade o smeni rukovodstva fronta, a zatim su saslušani referati načelnika obaveštajnog odeljenja fronta o neprijatelju i načelnika operativnog odeljenja o situaciji vlastitih snaga. Podaci o neprijatelju i dejstvima trupa bili su oskudni i svedočili su o tome da u organizaciji obaveštajne službe i komandovanju trupama ima mnogo nedostataka. Ali bilo je jasno da neprijatelj, izvršivši udar oklopnim i pokretnim jedinicama uz masovnu podršku avijacije na minskom i bobrujskom pravcu, nastavlja nadiranje prema istoku.

U svome izlaganju, dao sam kratak zaključak o nastaloj situaciji i rekao da moramo preduzeti sve moguće mere radi zaustavljanja daljeg napredovanja neprijatelja na minskom i bobrujskom pravcu. Radi toga potrebno je pojačati snage na ovim pravcima, a posebno, ubrzati prebacivanje Moskovske motorizovane divizije u rejon Borisova, a takođe uputiti tamo štabne oficire za ukazivanje pomoći.

Na bobrujskom pravcu treba zadržati u svojim rukama prelaz preko reke Berezine radi čega je trebalo ojačati odredima za zaprečavanje one jedinice koje su vodile tamo teške borbe. Sem toga je izdat i niz drugih naređenja za organizovanje odbrane na reci Berezini i na drugim položajima.

Na zaključku sam posebno istakao da su Centralni komitet naše Komunističke partije i sovjetska vlast preduzeli sve potrebne mere za organizovanje otpora neprijatelja koji je verolomno napao našu zemlju. Partija posvećuje naročito pažnju našem frontu, šalje nam sveže snage, dovodi jake rezerve od kojih su neke još u pokretu a neke već pristigle.

Naš zadatak, tj. zadatak svih starešina i političkih rukovodilaca, svih vojnika, sastoji se u tome da se izvrši zapovest otadžbine, da se neprijatelj zaustavi i potuče. Treba uneti više organizovanosti u rad i pokazati veću upornost u borbi.

Zatim je drug P. K. Ponomarenko ukratko obavestio Ratni savet i rukovodeći sastav štaba fronta o merama koje CK KP i vlada Belorusije preduzimaju sada za rešenje pitanja odbrambenog i privrednog karaktera, i tom prilikom je naglasio da oni pozivaju stanovništvo da pruži svestranu pomoć Sovjetskoj armiji u borbi sa podmuklim neprijateljem koji je napao našu otadžbinu.

U nastaloj situaciji osnovni zadatak fronta je bio nedozvoliti neprijatelju da ometa koncentraciju i razvoj naših snaga koje pristižu iz unutrašnjih oblasti zemlje. Ove snage su imale da pripreme novu odbrambenu liniju, štiteći izvršenje opšte mobilizacije zemlje i vojske. Trebalo je po svaku cenu, svim mogućnim sredstvima, zadržati neprijatelja, dobiti potrebno vreme za posedanje položaja na liniji reke Zapadne Dvine i Dnjepra novim snagama.

Situacija je bila teška. Front gotovo nije imao avijacije (raspolagao je sa svega 60 aviona). Idućeg dana, tj. 1. jula, dobijeno je još 30 aviona. Od 90 aviona je bilo 29 lovaca. Doneta je odluka da se raspoloživom avijacijom izvrši napad na dve neprijateljske grupacije — prvo na 2. oklopnu grupu Guderijana,* koja je dejstvovala na pravcu Bobrujsk — Mogilev, a zatim na grupaciju nemačkih snaga (9. armija i 3. oklopna grupa) koja je nastupala na borisovskom pravcu.

Tih dana je neprijateljska avijacija potpuno gospodarila u vazduhu. Ne nailazeći na otpor, ona je dejstvovala u manjim grupama iz brišućeg leta, tukla puteve, bombardovala koncentracije naših snaga, rušila gradove, uništavala mirno stanovništvo. Neprijatelj je iz dana u

*) Vidi: Guderijan, *Vojni memoari*, izdanje »Vojnog dela«, 1961. godine, str. 192. — Prim. red.

dan postajao sve drskiji, sve više se ispoljavao njegov zverski lik. U te teške dane i neprospavane noći mi smo, stisnuvši zube, tražili puta i načina za organizovanje otpora fašistima.

1. jula, po mome naređenju, izvršen je prvi napad naše avijacije. Pre podne avioni su bili upotrebljeni na bobrujskom, a po podne na borisovskom pravcu. Na prelaze preko Berezine, koje su bile pripremile Guderijanove jedinice, uputili smo 15 jurišnih aviona pod zaštitom patrole lovaca. Znajući da će neprijatelj odmah dići svoju lovačku avijaciju, nakon 7—8 minuta uputili smo ostala 24 lovca u rejon boja. Naša taktika, kao i proračun vremena, bili su potpuno pravilni. Čim su naši jurišni avioni otpočeli bombardovanje prelaza preko reke i aerodroma u Bobrujsku, Nemci su odmah digli svoju bombardersku i lovačku avijaciju. Naši lovci su stupili u boj sa neprijateljskim avionima. Među vojnicima i stanovnicima zavladalo je veliko oduševljenje kada je nad Mogiljevom, na očigled svih, u roku od jednog minuta oboren 5 nemačkih aviona, dok se šesti zapalio i počeо da pada. Nad Bobrujskom uništili smo 30 aviona. A za dva dana neprijatelj je u vazdušnim borbama izgubio najmanje 60 aviona. Kada sam to javio Moskvi, načelnik Generalštaba upitao me je telefonom da nisam slučajno pogrešio.

Ali to nije bila greška. Mi smo stvarno uništili 60 nemačkih aviona i izvršili napade na neprijateljske jedinice, prelaze preko reke, koncentracije Guderijanovih motorizovanih i pešadijskih jedinica. Izgubili smo samo 18 vlastitih aviona. Dotada je neprijateljska avijacija, skoro ne susrećući naše avione u vazduhu, dejstvovala na širokom frontu u manjim grupama. A mi smo masovno upotrebili svoju malobrojnu avijaciju i zbog tog imali uspeha. Ove dvodnevne vazdušne borbe su imale važan značaj za izvršenje daljih zadataka. Na ovom odseku fronta Nemcima su prvi put naneseni ozbiljni gubici dejstvom iz vazduha. Naši su se avijatičari osokolili: oni

su shvatili da se neprijatelj može pobediti majstorstvom i visokom organizovanošću. I pešadija se oduševila, jer se vest da su Nemci pretrpeli gubitke u vazdušnim borbama prenosila od usta do usta.

Tih dana smo ja i načelnik štaba fronta general G. K. Malandin rešili i niz drugih neodložnih problema. Načelniku uprave inžinjerije naređeno je da utvrdi rejon Mogiljeva. U roku od 3—4 dana stvoren je pojas jakih prepreka. U toku desetodnevnih borbi (od 1. do 10. jula) Nemci nisu mogli da savladaju naše protivtenkovske rovove, zasede i minskaa polja. Na taj način dobili smo vreme za razvijanje pristiglih rezervi.

Pozabavili smo se i pitanjem primene zapaljivih sredstava kao u to vreme efikasnog načina borbe protiv tenkova. U mirno doba imao sam priliku da prisustvujem vežbama na kojima se ispitivalo dejstvo KS (zapaljive tečnosti). Saznavši da se kod Gomelja nalazi skladište sa rezervama ove smese, organizovali smo njen doturanje na front. Dotureno je najmanje 10.000 flaša. Odmah je naređeno jedinicama da se sa komandnim sastavom izvedu instruktorska zanimanja i da se što pre obuče specijalne grupe lovaca tenkova.

Široko smo razvili organizovanje partizanskih odreda. CK KP Belorusije birao je ljudstvo za te odrede iz partijskih aktiva, a komanda fronta obučavala ih, oblačila, opremila puškama, ručnim bombama i puškomitrailjezima. 30. juna je formirano 28 partizanskih odreda. Zadatke odredima postavljaо je Vojni savet fronta. Njihov je zadatak bio da na bobrujskom i minskom pravcu pale avione na neprijateljskim aerodromima, uništavaju avijatičare, ruše železničke pruge, dižu u vazduh mostove i skladišta. Tako je značajan pokret sovjetskih patriota, koji je ponikao u pozadini neprijatelja, dobio svoj organizovani oblik na zapadnom pravcu.

Prijatno je setiti se kako se naglo poboljšao rad u štabu fronta, pa čak i spoljašnji izgled starešina. Ljudi su oduševljeno prionuli na posao, podigli disciplinu i, što je najvažnije, poboljšali komandovanje jedinicama.

U toku desetodnevnih borbi u rejonu Mogiljeva i petodnevnih u rejonu Borisova, neprijatelj je pretrpeo znatne gubitke u živoj sili i tehnici. Te borbe su predstavljale početak organizovanih dejstava naših snaga, koje su se postepeno oporavljale posle verolомнog iznenadnog napada nemačkih hordi, no situacija je i dalje bila napregnuta.

GLAVA 2.

U 22. ARMII

(Skica 2 i 3)

U skoro je komandu nad Zapadnim frontom primio lično narodni komesar odbrane S. K. Timošenko, jer je zapadni pravac dobio najveći značaj. Ja sam postao njegov zamenik.

Dolazak maršala Sovjetskog Saveza Timošenka i njegova docnija delatnost odigrali su važnu ulogu u jačanju otpora neprijatelju na zapadnom pravcu.

U to vreme je naročito zabrinjavajuća situacija bila kod Borisova. Tu su se rasplamsale ogorčene borbe. Neprijatelj je bio znatno nadmoćniji, naročito u tenkovima, a njegova je avijacija imala apsolutnu prevlast u vazduhu. Težak položaj branilaca Borisova pogoršavalо je skoro potpuno odsustvo protivoklopne artiljerije i oskudica u drugim sredstvima za borbu protiv tenkova. Grad je branilo tenkovsko učilište pod komandom korpusnog komesara I. Z. Susajkova. Pitomci i oficiri učilišta, na čelu sa svojim načelnikom, pokazali su mnogo hrabrosti i samopožrtvovanja, ali razume se nisu mogli da održe grad¹⁾. 2. jula hitlerovci su zauzeli Borisov. Njihovi tenkovi su prešli reku Berezinu koristeći most koji iz tehničkih razloga nije bio porušen.*)

¹⁾ Drug Susajkov je bio ranjen u tim borbama.

*) Uporedi opis Guderijanov u *Vojnim memoarima*, naše izdanje, str. 192. i dalje. — Prim. red.

Posle pada Borisova u ovaj rejon je hitno prebačena 1. moskovska motorizovana pešadijska divizija koja je tek pristigla iz Moskve. Ja odmah krenuh tamo. Divizija je u svom sastavu imala oko 100 tenkova od kojih je bilo nekoliko T-34, dok su ostali bili T-26. Divizijom je komandovao general-major J. G. Krejzer. Uspeli smo da snagama ove divizije, preostalim jedinicama Borisovljevog tenkovskog učilišta i drugim jedinicama, koje su se povlačile, zadržimo neprijatelja koji je besno jurio napred duž druma Moskva — Minsk. Na jednoj od odbrambenih linija kod Borisova organizovan je protivudar kojim je za dva dana zadržano neprijateljsko nadiranje.²⁾

Guderian o ovome protivudaru piše: „Naša 18 oklopna divizija je bila dosta moralno uzdrmana, jer je neprijatelj prvi put upotrebio svoje tenkove T-34 kojima naša tadašnja oruđa nisu mogla mnogo da naškode“.³⁾

Danije smo se, primenjujući taktiku manevarske odbrane, lagano povlačili sa jedne odbrambene linije na drugu, koristeći svaku povoljnu priliku za izvršenje brzih protivnapada.⁴⁾

²⁾ Za vešto izvršenje protivudara i pokazanu ličnu hrabrost, general Krejzer je na moj predlog proglašen za heroja Sovjetskog Saveza.

³⁾ Г. Гудериан; *Воспоминания солдата*, str. 156, naše izdanje, str. 193.

⁴⁾ U svom izveštaju od 4. jula 1941. javio sam: »13. armija je u toku dana produžila borbu za prelaze preko reke Berezine. 50. pešadijska divizija, prebacivši se na istočnu obalu reke Berezine, prešla je u odbranu na front Holholjec-Studenka. 1. mehanizovana pešadijska divizija i kombinovani odred borisovljevog garnizona i dalje vode borbu sa motomehanizovanim jedinicama neprijatelja koje su prešle reku u rejonu Borisova i Černjavke. U ovim borbama se junacki borila 1. motorizovana pešadijska divizija, koja je dejstvovala na liniji Krupke. Divizija je tom prilikom trpela velike gubitke. Puk ove divizije koji je poseo položaje severno od Borisova, pretrpeo je velike gubitke od neprijateljske avijacije.

... Neprijatelj je dejstvovalo samo pancirnim artiljerijskim zrнима koja nisu probijala oklop tenkova KB, ali su kidala gušnice. Divizija je prešla u odbranu«.

6. jula, kad sam se nalazio u okolini Borisova, tačnije rečeno, na borisovljevom pravcu, pozvao me maršal Timošenko. Susreli smo se na raskrsnici puteva severno od Orše. Sem nas, bili su prisutni general-major P. A. Koručnik i pomoćnik komandanta oklopnih snaga general-major oklopnih jedinica A. V. Borzikov.

Maršal Timošenko je izložio opštu situaciju na frontu i plan dejstava za najbliže vreme.

4. jula je Hotova 3. oklopna grupa izbila u rejon Lepelj — Ula — Plock. U isto vreme deo snaga Guderijanove 2. oklopne grupe probio se u rejon Bihova. Obe ove činjenice, a u prvom redu uspeh 3. oklopne grupe, ozbiljno su ugrozile celo desno krilo fronta, naročito 22. armija koja u to vreme još nije završila razvijanje.

Tog istog dana, 4. jula, dve oklopne i jedna motorizovana divizija neprijatelja izvršile su napad na položaje 22. armije (19. oklopna divizija napadala je severozapadno od Plocka, 18. motorizovana divizija — u rejonu Plocka, a 20. oklopna divizija — u rejonu Ule).

Dve oklopne divizije — 20. i 7. po zauzimanju Lepelja, produžile su nastupanje prema Vitepsku u pravcu spoja naše 22. i 20. armije.

U isto vreme je jedna oklopna divizija Guderijanove 2. oklopne grupe, probivši se ka Dnjepru u rejonu Bihova, vodila borbe za prelaz preko reke, težeći da obezbedi dalje nastupanje motorizovanih korpusa te grupe i to: 24. prema Slavgorodu (Propojsk), 46. u pravcu Gorki — Počinok — Jeljnja, a 47. korpusu prema Smolensku.

Komandant fronta je procenio da u ovoj situaciji glavnu opasnost za front predstavlja Hotova 3. oklopna grupa koja iz rejona Lepelj — Polock nastupa u pravcu Vitepska i severno od njega.

4. jula, saglasno direktivi Vrhovne komande, maršal Timošenko je izdao zapovest⁵⁾ jedinicama sa čijom me je sadržinom i upoznao. Suština zapovesti se svodila na sledeće: čvrsto braniti liniju polockog utvrđenog rejona, liniju: reka Zapadna Dvina — Seno — Orša — reka

⁵⁾ Arhiv MO CCCP, ф. 208, оп. 70438. д. 1, л. 9.

Dnjepar i ne dozvoliti neprijatelju da se probije u pravcu severa i istoka.

22. armija je dobila zadatku da brani polocki utvrđeni rejon i liniju reke Zapadne Dvine zaključno do Bešenkovića; 20. armija je imala da brani liniju Bešenkovići — Šklov, a 21. armija — Mogiljev — Bihov — Lojev.

Komandantu 20. armije drugu Kuročkinu postavljen je zadatak da uništi glavnu neprijateljsku grupaciju koja je nastupala iz rejona Lepelja. Radi toga je 5. i 7. mehanizovanom korpusu naređeno da iz rejona severno od Orše izvrše protivudar u pravcu Sena, a zatim da produže napred prema Lepelju i Kubličiju na bok neprijateljskih snaga koje su nastupale na Vitepsk.

Navešću originalnu formulaciju konačne odluke komandanta fronta: „Čvrsto držeći liniju Zapadna Dvina — Dnjepar, 6. jula 1941. ujutru preći u odlučnu ofanzivu radi uništavanja lepeljske grupacije neprijatelja“.⁶⁾

Dubina udara je iznosila: za 5. korpus oko 140 km (iz rejona Visokoje — žel. stanica Osinovka pravcem Seno — Lepelj), a za 7. korpus — oko 130 km (iz rejona Rudnja — žel. stanica Krinki pravcem Bešenkovići — Lepelj). Dubina sledećeg zadatka dostizala je 200 km.

Mehanizovani korpsi namenjeni za izvršenje protivudara, bili su uglavnom kompletni. Tako je 5. korpus imao preko 300, a 7. više od 400 tenkova. Istina, to su sem neznatnog broja, bili tenkovi zastarele konstrukcije (BT-7 i T-26). A neprijatelj, koji se nalazio prema tim korpusima, imao je više od 1.000 tenkova i absolutnu nadmoćnost u vazduhu. Komandant fronta je pod svojom neposrednom komandom imao samo 57 bombardera.

Ideja da se donese odluka za protivudar, koju je sugerirala Vrhovna komanda, nije odgovarala onim meraima koje je komanda fronta nameravala da ostvari.

U datoј situaciji bilo bi celishodnije koncentrisati 5. i 7. korpus u trouglu Smolensk — Vitepsk — Orša i pripremiti ih za protivudar u slučaju da neprijatelj pro-

⁶⁾ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 10169, д. 1, л. 140.

bije našu odbranu organizovanu na liniji Vitepsk — Orša. Ako se pri tome uzme u obzir još i okolnost da je trebalo uvesti u borbu mehanizovane korpusne nedovoljno pripremljene za napad, isturajući ih nekoliko desetina kilometara ispred organizovane odbrambene linije na pošumljeno močvarno zemljište, bez podrške avijacije i pešadije, koja je bila angažovana u iznuravajućoj borbi, onda će biti jasno koliko je taj plan bio rizičan. Komandovanje korpusima u borbi nije bilo pripremljeno. Prepušteni sami sebi, oni bi lako mogli biti rasparčani i potučeni od strane jakog neprijatelja. Snabdevanje municijom i hranom ni izdaleka nije bilo zadovoljavajuće. Dakle, korpsi su imali da izvrše vrlo težak zadatak.

Ujutru 6. jula neprijateljska 3. oklopna grupa formirala je reku Zapadnu Dvinu u rejonu Disne (19. oklopnom i 18. motorizovanom divizijom) i u rejonu Ule (20. oklopnom divizijom). Na taj način, neprijatelj je ovlađao mostobranima na severnoj obali reke. U zoni 22. armije, koja još nije definitivno završila razvoj za borbu, stvorila se krajnje teška situacija.

Istog dana ujutru, 5. i 7. mehanizovani korpsi izvršili su protivudar. Njihova su se dejstva spočetka razvijala uspešno: savladavši neprijateljski otpor, oba korpusa su izbila u rejon severno i južno od Sena. Neprijatelj je bacio тамо 17. i 18. oklopnu diviziju. Naši korpsi su dva dana odbijali napade tih divizija i na taj način zadržali nadiranje čitave neprijateljske 3. oklopne grupe prema Dnjepru. Ali protivudar se nije mogao dalje razvijati. Hitlerovci su bacili тамо jake snage avijacije, i naši mehanizovani korpsi, pretrpevši gubitke, bili su primorani да се повуку.

Glavni uzroci ovog odstupanja su bili sledeći: nemajući zaštitu avijacije i protivavionske artiljerije, jedinice korpusa су биле изložене masovnom dejstvu neprijateljske avijacije: nije bilo kako treba organizovano sadejstvo tenkova sa artiljerijom i pešadijskim jedinicama u toku protivudara; nedostajalo je i potrebne čvrstine u komandovanju jedinicama.

Ja smatram da vladajuća situacija nije imperativno nalagala izvršenje tog protivudara. U to vreme se tek stvarao neprekidan odbrambeni front. Na pojedinim pravcima jedinice su se i dalje povlačile. Zbog toga je pre svega bilo potrebno stvoriti stabilan odbrambeni front, izgraditi odbrambene objekte, organizovati komandovanje u jedinicama svih stepena, obučiti ih složnoj veštini pružanja aktivnog i upornog otpora.

U takvim uslovima je bilo rizično preuzeti protivudar sa dva sveža, ali nekompaktna korpusa koji još nisu učestvovali u borbi. Ovi korpsi bi predstavljali ogromnu vrednost u trouglu Vitpsk — Smolensk — Orša koji smo još držali u svojim rukama. Odavde bi korpsi mogli da, zavisno od situacije, vrše jake protivudare u pravcu Vitepska i Orša kuda su se kretale neprijateljske oklopne i mehanizovane grupe.

U pomenutom trouglu imali smo utvrđenja i dovoljno artiljerije i mogli bismo zadržati i iznuriti neprijatelja na odbrambenoj liniji, a u slučaju probroja naše odbrane, mehanizovani korpsi bi mogli da izvrše jake protivudare iz njene dubine. Ovi korpsi bi bili od velike koristi pri odbijanju nemačkih „klinova“ koji su se sastojali od pokretnih grupa sastavljenih od tenkova, motociklista i motorizovane pešadije. Sem toga, naša pešadija, koja se nalazila u prvom ešelonu odbrane, znaјući da se iza nje nalaze mehanizovani korpsi, upornije bi i sigurnije izvršavala svoj zadatak. U isto vreme i sami korpsi dobro bi se pripremili za predstojeća dejstva, organizovavši sadejstvo sa pešadijom. Mehanizovani korpsi bi svoju prvu borbu vodili pod zaštitom pešadije i zato bi je poštovali i smatrali svojom dužnošću da je pomognu.

Posle savetovanja, dobivši od maršala Timošenka niz uputstava, krenuo sam na krajnje desno krilo fronta — u zonu 22. armije.

Niz opшtevojnih jednica armije bio je dobro popunjjen i opremljen, ali neke združene jedinice već su bile pretrpele gubitke i imale malo boraca; na primer,

126. pešadijska divizija je imala svega 2.355 bajoneta. Armija je imala nešto više od 100 tenkova (od toga svega 15 tenkova T—34) i 698 oruđa (među kojima je bilo 226 topova 45 mm⁷).

Komandno mesto se nalazilo u šumi blizu Nevelja. Armijom je komandovao general-major F. N. Jeršakov. On je bio hrabar, vredan, strog i istrajan u sprovođenju donetih odluka i imao stalogen i postojan karakter. Njega je uspešno dopunjavao načelnik štaba armije general-major G. F. Zaharov, čovek neobično jake volje i spremnog operatičar.

22. armija, koja se sastojala od 51. i 62. pešadijskog korpusa (6 pešadijskih divizija), branila je front od sebeškog utvrđenog rejona do Vitepska zaključno. Linija fronta se protezala u vidu luka ispuštenog u pravcu neprijatelja i bila je pogodna za odbranu, ali je obrambena zona armije bila suviše široka (210 km), te je na svaku diviziju otpadalo po 26 km.

7. jula neprijatelj je došao u neposredan dodir sa snagama 22. armije u čitavoj njenoj zoni. Zamisao neprijatelja sastojala se u tome da uništi ovu armiju i izbije na bok i u pozadinu celog Zapadnog fronta. Za ostvarenje ove zamisli izvršeni su koncetrični napadi u tri pravca: na desno krilo pravcem Sebež—Idrica snagama 10. armijskog korpusa; na centar pravcem Disna—Vorkovići—Nevelj snagama 57. motorizovanog korpusa i na levo krilo pravcem Gorodok—Velikije Luki jedinicama 39. motorizovanog korpusa. Napad na centar je bio pomoćnog karaktera i imao da veže 22. armiju sa fronta za vreme njenog okruživanja pomoću bočnih napada.

Tada je to bio omiljen manevr nemačkih snaga. Nemci su ga zvali „kazan“. Grupe su, po pravilu, otpočinjale dejstvo ili istovremeno, ili bi, pak, srednja grupa za vezivanje otpočela dejstva 1—2 dana ranije da bi nas primorala da privučemo rezerve prema centru

⁷) Arhiv MO CCCC, ф. 208, оп. 6740, д. 1, л. 33.

i na taj način oslabimo krila. U ovom slučaju Nemci su otpočeli dejstva na centru jedan dan ranije.

Odbijanje neprijateljskih napada počelo je neorganizovano. Neprijatelj je prešao u napad 7. jula ujutru, ali štab armije nije znao za to sve do uveče, iako je imao vezu sa štabom korpusa i sa štabovima divizija. 7. jula u 24 časa dobili smo čudnu depešu od komandanta 62. pešadijskog korpusa general-majora I. P. Karmanova: „U 23 časa neprijatelj je sa 200 aviona napao 166. puk 129. pešadijske divizije i naneo mu velike gubitke; puk se u neredu povlači“.

Niko toj depeši nije poverovao, jer tada Nemci nisu vršili noćne napade iz vazduha, a pogotovo sa toliko velikim brojem aviona. Smatraljući ovaj izveštaj neistinitim, odlučio sam da ceo taj slučaj lično proverim na licu mesta.

Međutim, na komandnom mestu komandanta 62. pešadijskog korpusa, na koje sam odmah krenuo, to nije bilo lako učiniti, jer se nalazilo u šumi 50 km daleko od prednjih linija, a general Karmanov je, na žalost, bio vrlo dobro obavešten o tome šta se događa u njegovim jedinicama.

Zajedno sa drugom Karamnovom krenuo sam u štab 126. pešadijske divizije, koji je bio smešten u jednoj šumi na daljini 25—30 km od pukova. Utvrđio sam da je komandant 166. pešadijskog puka napustio svoje komandno mesto posle slabijeg vatrenog naleta neprijateljske artiljerije na borbeni poredak puka. A izveštaj o 200 aviona, kao što sam i pretpostavljao, bio je izmišljen.

Komandant 166. pešadijskog puka je smenjen sa dužnosti. Istovremeno je izdato naređenje da se 166. pešadijski puk, koji je bila zahvatila panika, prikupi i da se sa dva bataljona iz rezerve izvrši protivnapad na hitlerovce koji su već podilazili rejonu gde je bio smešten štab divizije. Ovim protivnapadom je rukovodio komandant divizije. Ja i komandant korpusa takođe smo bili tu.

Treba istaći da su naši artiljeri majstorski gađali i da su se bataljoni odlično tukli. I pored jake neprijateljske vatre odbacili smo hitlerovce nekoliko kilometara nazad. Sada je trebalo uvesti u borbu sveže jedinice i posesti novu odbrambenu liniju. Komandant 22. armije izdao je za to odgovarajuća naređenja.

U to vreme se 166. pešadijski puk već bio prikupio. Nakupilo se dosta ljudi — više od dva bataljona. Javio se i sam komandant puka. Iz razgovora sa oficirima ustanovio sam da je puk pretrpeo u borbi sasvim neznatne gubitke. A povlačenje je počelo zbog toga što pukom nije niko komandovao, jer je komandant pokazao malodušnost.

Novoodređeni komandant puka sigurno je poveo svoju jedinicu u napad. Bataljoni su krenuli u odlučan jurš i odlično su se tukli sa neprijateljem.

U toku narednih dana ovaj se odsek uporno branio.

Krajem drugoga dana našeg boravka na frontu 62. pešadijskog korpusa obavešten sam da je neprijatelj probio sebeški utvrđeni rejon na desnom krilu armije i u rejonu Sedeža 30 km⁸⁾.

Odmah krenusmo na front 51. pešadijskog korpusa kojim je komandovao general-major A. M. Markov. Imali smo da pređemo 200 km, a put nas je vodio preko Nevelja. Usput, svratismo u štab armije odakle sam izvestio maršala Timošenka o merama sprovedenim u rejonu Disna—Vorkovići.

Pre odlaska u Sebeš sreli smo komandanta i komesara sebeškog utvrđenog rejona. Oni su napustili utvrđeni rejon, smatrajući da ga neće moći zadržati. Mitralski bataljoni, koji su sačinjavali posadu utvrđenog rejona, povukli su se.

Naredio sam komandi utvrđenog rejona da zaustavi povlačenje i vrati se na napuštene položaje.

⁸⁾ Susedna 27. armija se povukla. Zbog toga je desno krilo 22. armije i bilo izloženo udaru. Sada se iz nemačkih izvora saznaло da je na 6 divizija 22. armije napadalo 16 nemačkih divizija.

Posle izvesnog vremena stigli smo u rejon borbi za grad Sebež, na odsek 717. pešadijskog puka 170. pešadijske divizije.

Komandant puka izvestio me je da vodi borbu sa nadmoćnjim neprijateljskim snagama i da je situacija preteća. On mi je dao kartu nedavno zaplenjenu od jednog nemačkog oficira sa ucrtanim planom nemačkog napada.

Ličnim osmatranjem i iz zaplenjenih dokumenata utvrdio sam da ovde, na sebeškom pravcu, napadaju najmanje dve nemačke divizije sa tenkovima. Njihov je napad dočekao sam 717. pešadijski puk koji se jučki borio, zadržavajući nadmoćnijeg neprijatelja.

Rekao sam komandantu puka da stavljam mitraljeske bataljone utvrđenog rejona pod njegovu komandu i uverih ga, da će uskoro pristići rezerve. U stvarnosti, pak, rezervi u blizini nije bilo, sem jednog tenkovskog bataljona koji se u tom trenutku nalazio 50 km daleko od bojišta.

Nekoliko minuta docnije stigli smo na komandno mesto komandanta 170. pešadijske divizije general-majora P. K. Silikina. On je bio komandant odbrambene zone i njemu je bio potčinjen utvrđeni rejon i sve jedinice koje su ga branile. Pomogao sam Silikinu i njegovim zamenicima da se snađu u situaciji i organizuju komandovanje jedinicama. Oni do tada još nisu učestvovali u borbama, te su se donekle izgubili u teškoj situaciji.

Uveče opet smo obišli odbrambeni odsek 717. pešadijskog puka da bismo ustanovili šta se tamo događa, da li su pristigli tenkovi, kako dejstvuju mitraljeski bataljoni utvrđenog rejona.

Zahvaljujući preduzetim merama, neprijateljski napad u rejonu Sebeža je bio za izvesno vreme zaustavljen. Vratili smo se u štab 22. armije. Načelnik štaba general-major G. F. Zaharov je izvestio da je na levom krilu armije, u rejonu Vitepska, odnosno na spoju 22. i 20. armije, neprijatelj još juče (9. jula) prešao u napad. 98.

pešadijska divizija koja se branila na vitepskom pravcu na širokom frontu, odbačena je i prikuplja se u šumama severozapadno od Gorodoka. Prema tome, pravac Gorodok—Nevelj, u stvari, ostao je otkriven.

— Ima li neke rezerve u rejonu Nevelja? — upitah Zaharova.

— Ima 4 tenka i 4 protivoklopna topa na brzim traktorima „komsomolac“ u sastavu zaštitne jedinice štaba i jedan protivoklopni puk određen u armijsku rezervu koji se tek prikupio severno od Nevelja.

Posle izmene mišljenja i shvatanja situacije, odlučeno je da se 4 tenka i protivoklopni topovi na traktorima „komsomolac“ stave pod komandu protivoklopног puka, da se on ojača četom pešadije jačine 40—50 ljudi i uputi u pravcu Gorodoka sa zadatkom da zadrži neprijatelja i spreči mu prilaz Nevelju do dolaska naših rezervi.

10. jula u 16 časova na znak uzbune protivoklopni puk, sa pridatim ojačanjem, krenuo je iz rejona Nevelja drumom Nevelj—Gorodok. Ja sam, sa grupom oficira, već u sumrak pošao da obiđem taj puk. Protivoklopni puk se zaustavio 20 km od Gorodoka, gde smo ga i stigli. Komandant puka upoznao nas je sa situacijom i izložio svoju odluku da organizuje odbranu na dostignutoj liniji. Naređeno mu je da jedan divizion rasporedi na toj liniji, koja je bila dobro zaštićena jezerima i za tenkove nepristupačnim močvarama, a prelaz između neprohodnih zemljišnih odseka mogli su da tuku topovi za neposredno gadanje.

Pošto je ostavio jedan divizion na određenom položaju, puk je produžio kretanje zajedno s nama. Na vrlo pogodnom položaju, 12 km udaljenom od Gorodoka, postavljena je jedna baterija. Ona je mogla tući put i prolazno zemljište s obe njegove strane. Na taj način je počela da se stvara dubina naše odbrane, ali, zasada samo duž puta.

Dalje kretanje ostataka puka sa sredstvima ojačanja produženo je po sledećim: na čelu su se kretali tenkovi

od kojih je jedan imao ulogu izviđačke patrole, (bilo je vidno — trajao je period belih noći), za tenkovima su se kretala dva naša automobila i komandant puka. Pozadi naših automobila išli su topovi 45 mm na traktorima "komsomolac", a za njima artiljerijski divizion topova 85 mm.

Iznenada, izviđački tenk je javio da je primetio neprijatelja, i zaustavio se. Tri neprijateljska oklopna automobila izbila su na severnu ivicu Gorodoka i, opazivši naš tenk, otvorila na njega vatru. Naši tenkisti su takođe odgovorili vatrom. Posle četvrtog metka jedan neprijateljski automobil se zapalio, a ostali su krenuli nazad i sakrili se iza kuća.

Odlučili smo da na ovoj liniji organizujemo odbranu. Prema toj odluci naređeno je artiljerijskom divizionu, kojim je komandovao kapetan Čapajev (sin Vasilija Ivanoviča Čapajeva), da posedne vatrene položaje levo od puta 2,5 km severno od Gorodoka, a topovima 45 mm — da posednu položaje desno od puta. Međuprostor između položaja artiljerije, odnosno put, držali su tenkovi. Napred su raspoređeni tenkovi BT-7 i T-34, a u dubini, na odstojanju 150—200 m — tenkovi KB i BT-7. Vatrene položaje artiljerije štitila je četa pešadije.

Pošto su otkrili naš pokret prema Gorodoku, Nemci su ojačali svoje prednje delove. Pojavilo se 3—4 tenka, 5—6 oklopnih automobila i oko jedne čete motorizovane pešadije.

Čim smo ih primetili, naša vatra sredstva — artiljerija i tenkovi, a takođe i strelici otvorili su jaku vatru. Bili smo u povoljnoj situaciji, jer su naša vatra sredstva u to vreme već bila spremna za dejstvo, dok je neprijatelj morao da se razvija za borbu pod njihovom vatrom.

U ovoj kratkotrajnoj borbi oštećeno je pola neprijateljskih tenkova i oklopnih automobila, a ostali su okrenuli nazad i nestali u gradu. Raspoloženje naših tenkista, artiljeraca i pešaka znatno se poboljšalo, jer je to bila nji-

hova prva, iako neznatna, pobeda u borbi koju su prvi put u svom životu vodili. Moramo shvatiti koliko se osećao ponosan, koliko je uzbuđenje preživeo svaki borac u tim trenucima borbe.

Naš se zadatak sastojao u tome da dobijemo 15—18 časova vremena, dok ne pristigne 214. pešadijska divizija, koja se iskrcavala iz vozova na prostoru između Nevelja i Velikije Luki. Ja sam joj već bio naredio da krene kombinovanim maršem i stavio na raspolaaganje komandantu divizije 100 kamiona. Divizija je bila oko 90 km udaljena od nas.

Nismo tačno znali kakvim snagama raspolaže neprijatelj u rejonu Gorodoka, ali smo odlučili da se uporno branimo, primenjujući ratno lukavstvo. Čim smo onesposobili prednju grupu oklopnih automobila, naredio sam da se otvori vatrica na neprijatelja. Vatreni nalet je trajao oko 20 minuta. Stvorio se utisak da dejstvuje najmanje 50 topova i čitav bataljon pešadije ojačan tenkovima. Neprijatelj se uskomešao, još jednom je pokušao da izbije na istočnu ivicu Gorodoka, ali je opet bio rastrojen i oteran vatrom artiljerije. Tada su se Nemci povukli iz grada u suprotnu stranu. Naš odred je 20 časova držao Nemce na znatnoj daljini od grada. U tome su stigle i jedinice 214. pešadijske divizije.

Za vreme mog boravka u zoni 22. armije došao sam do sledećih zaključaka:

Prvo, u uslovima kada su tek pristigle jedinice kao i one, koje nikad nisu učestvovale u borbi, razvijaju za borbu pod dejstvom neprijatelja, čitav komandni sastav i svi politički rukovodioци su dužni da sprovedu ogroman organizacijski rad za održavanje reda. Neprijatelj, oduševljen privremenim uspesima, pribegava raznim provokacijama i nastoji da stvori paniku, zbrku i nered koji su ubitačni za svaku vojsku. Njegovi se špijuni i provokatori šunjavaju, svugde. Starešine svih odseka su dužne da primenjuju najoštrijie mere radi savlađivanja panike.

Drugo, neke starešine nemaju dovoljno inicijative u radu, ne znaju kako da postignu prelom u situaciji, nadaju se nečemu, čekaju nečiju pomoć. Docnije, po isteku izvesnog vremena, shvatio sam da je to nepouzdanje u vlastite snage i čekanje našeg neočekivanog, maltene nekog čuda, stvoreno dugotrajnom vladavinom kulta ličnosti. Starešine, a među njima i rukovodioci dosta visokog ranga, računali su da će sva manje-više principijelna rešenja doći gotova odozgo. Sve je to jako otežavalo naš rad u prvim danima rata, kada smo nekiput morali malim snagama da posedamo i branimo položaje.

Starešine nižih jedinica ponekad su čekale odluku komandanta puka, ovaj je čekao odluku komandanta divizije itd. A vojnici i podoficiri, ostajući u neizvesnosti, nisu mogli da dejstvuju. Od svih starešina, počev od komandira voda treba najodlučnije zahtevati: svuda gde sa svojom jedinicom budu određeni dužni su da počnu najveću inicijativu, da primaju borbu, napadaju neprijatelja, da brane svaki pedalj sovjetske zemlje.

10. juna vratio sam se u štab fronta koji se nalazio u mestu Gnjezdovo kod Smolenska. U štabu sam zatekao maršale S. K. Timošenka i B. M. Šapošnjikova. Upoznao sam ih sa situacijom na frontu 22. armije i izložio gore navedene zaključke o načinu rada jedinica armije s kojima su se oni saglasili.

Glava 3.

BORBE ZA SMOLENSK

(Skica 3)

Situacija na frontu je, kao i ranije, bila nepovoljna za nas. Zbog neuspešnog protivudara mehanizovanih korpusa o čemu smo ranije govorili, front je bio jako oslabljen. Neprijatelj je i dalje nastupao na vitepskom, smolenskom i mogiljevskom pravcu.

Komandant fronta uputio me je u zonu 19. armije, kojom je komandovao general-potpukovnik I. S. Konjev. 19. armija je bila prebačena sa Jugozapadnog na Zapadni front i trebalo je da se prikupi i razvije u rejonu Rudnja—Demidov—Vitepsk.

19. armija je u svom sastavu imala 6 pešadijskih divizija i 23. mehanizovani korpus. Do 10. jula od ovih jedinica u određenom rejonu se prikupila 220. motorizovana pešadijska divizija i 2 puka 134. pešadijske divizije.

Krajem dana 9. jula, spoj 22. i 20. armije je bio realno ugrožen — neprijatelj je lako mogao izbiti u pozadinu glavnih snaga fronta.

Katastrofa bi se mogla izbeći jedino uvođenjem u borbu drugog ešelona fronta. Ali zbog prevremenog i neuspešnog protivudara mehanizovanih korpusa, front

je ustavri ostao bez rezervi. Preostajalo je samo da se u borbu baci 19. armija koja još nije bila završila koncepciju i razvoj (u to vreme glavne snage arimje nalazile su se u pokretu železnicom).

Na taj način je 19. armija bila u najnepovoljnijem položaju u odnosu na ostale armije. Do tog vremena stigli su joj: štab armije, oko dve divizije, štab jednog korpusa i još neke jedinice. U zoni razvoja armije stvorila se veoma teška situacija. Neprijatelj je zauzeo Vitepsk, te je pretila realna opasnost da izbije na bokove i u pozadinu naših snaga koje su dejstvovale na pravcu Orša—Smolensk.

U ovakvim, za 19. armiju nepovoljnim, uslovima komanda fronta je donela odluku da raspoloživim snagama 19. armije i delom snaga desnokrilnog korpusa 20. armije izvrši protivudar na vitepskom pravcu.

Kamandant 19. armije, general-potpukovnik I. S. Konjev brzo je organizovao i 10. jula izvršio ovaj protivudar neposredno na Vitepsk. Rezultati protivudara su, naravno, bili neznatni jer su neprijateljeve snage bile mnogo jače, ali je on ipak odigrao pozitivnu ulogu: prednji delovi neprijatelja su bili odbačeni nazad prema Vitepsku i za izvesno vreme je zaustavljen napad njegovih glavnih snaga u pravcu Vitepsk-Rudnja i Vitepsk—Suraž Vitepski.

11. i 12. jula neprijatelj je 7. i 20 oklopnom divizijom i drugim jedinicama, uz podršku znatnih snaga avijacije (pretežno bombardera za obrušavanje) i dalje vršio jak pritisak na front 19. armije, nanoseći snažan udar u dva pravca: Vitepsk—Demidov i Vitepsk—Rudnja.

U toj teškoj situaciji stigao sam u štab 19. armije, koji se nalazio u šumi severno od Rudnje, i zatekao тамо general-potpukovnika I. S. Konjeva, člana Vojnog saveta 19. armije, divizijskog komesara I. P. Ščeklanova i načelnika štaba, general-majora P. N. Rubcova.

Komandant armije i ja pošli smo do prednjih delova. On je krenuo u rejon Vitepska, a ja — na desno krilo, u rejon Suraža gde je dejstvovala jedna pešadijska divizija. Veza sa njom je već bila prekinuta, jer je ona vodila borbu u okruženju. U rejonu Koliška sreo sam pešadijski i artiljerijski puk jedne druge divizije koji su imali zadatak da dođu u Suraž. Nemci su već bili zauzeli to naseljeno mesto, prodrli prema Veližu i ovladali njim. Desni bok 19. armije je bio otkriven. Naredih da pešadijski i artiljerijski puk posednu liniju Ponizovje—Koliški, radi sprečavanja neprijateljevog udara u otkriven bok armije, a zatim se vratih u štab da proverim dolazak jedinica.

General-major Rubcov saopštio mi da je dobijena zapovest u kojoj je za razvoj 19. armije određena nova linija 50—60 km povućena unazad, u dubinu.

U zapovesti je stajalo da se 19. armija do tog i tog roka prikupi na novoj liniji (za svaku diviziju je bio određen rejon) i da tamo organizuje odbranu. Zapovest je unela strašnu zbrku u komandovanje, jer su se neke divizije, koje su već bile angažovane u borbi, morale povući nazad.

Bio sam krajnje ogorčen zbog neshvatljive odluke da se armija bez ikakvog razloga povuče na novu liniju, ostavljajući neprijatelju teritoriju dubine 50—60 km.

Pošto nije bilo telefonske veze sa štabom fronta, ja sam, ne čekajući ni trenutka, krenuo tamo. Još nije bilo ni svanulo a ja sam već bio kod maršala Timošenka. On je tek bio legao, ali sam ga probudio i obavestio o toj čudnoj zapovesti.

— Andrej Ivanoviču, reče maršal, posredi je verovatno neki neprijatan nesporazum; molim vas, krenite odmah nazad i uspostavite situaciju!

U tome je njegov adžutant izvestio da je došao i komandant 19. armije, general-potpukovnik I. S. Konjev. On je takođe referisao o toj čudnoj zapovesti i dobio na-ređenje da uspostavi pređašnju situaciju.

Odmah sam krenuo u rejon Rudnje da bih zaustavio povlačenje onih jedinica, koje su se još nalazile na svojim mestima, i vratio one koje su već počele da se povlače na novu liniju. Moj komandni aparat sačinjavali su dva adutanta — drugovi Hitrih i Parhomenko — i dva oficira za vezu na automobilima. Usput sam zaustavio 10 motociklista i zadržao ih kod sebe kao kurire.

Kretanje štabova, a delom i jedinica, odvijalo se uglavnom magistralom Vitepsk—Smolensk, te ih je bilo lako presresti.

Taj zadatak smo uspešno izvršili. Ali, štab 39. pešadijskog korpusa nismo pronašli, jer se komandant korpusa, ostavivši svoje jedinice kod Vitepska, povukao sa štabom 60 km nazad, kako je i bilo naređeno.

Organizovali smo pomoćno komandno mesto 1 km severozapadno od Rudnje na 150 m od vitepskog druma. Operativna grupa 19. armije nalazila se u pravcu Smolenska na 18—19 km od mog komandnog mesta.

Neprijatelj je nanosio udar u dva pravca: Vitepsk—Veliž—Demidov i Vitepsk—Rudnja—Smolensk. On je imao mnogo tenkova, dok ih u 19. armiji gotovo nije ni bilo. Naše jedinice nisu imale dovoljno iskustva u vođenju borbe sa tenkovima. Pokazalo se da je teška artiljerija nespretna i uopšte ne zna da se bori s njima. Pešadija i konjica su se pri pojavi tenkova najčešće povlačile u rejone nepristupačne za tenkove — u šume i močvare.

U mirno doba smo obučavali pešadiju da se sklanja od tenkova bilo u protivoklopne rejone, ili u zaštitne i streljačke rovove ako ih ima, da propušta tenkove kako bi se s njima obračunala protivoklopna artiljerija, vlastiti tenkovi i druga sredstva. A pešadija je imala zadatak samo da odvaja od tenkova i uništava neprijateljsku pešadiju. U mirno doba smo pogrešno obučavali jedinice borbi protiv tenkova. Zbog toga pešadija nije bila pripremljena da se aktivno bori sa njima. Na znak pojave neprijateljskih tenkova, naše čete, bataljoni i pukovi ju-

rili su na sve strane tražeći zaklone remetili svoj borbeni poredak, nagomilavali su se u protivoklopnim rejonima. Neprijateljska avijacija, koja se gotovo neprekidno nalazila nad bojištem, aktivno sadejstvujući sa kopnenim snagama, pronalazila je i žestoko napadala našu pešadiju. Zbog toga su naše jedinice gubile manevarsku sposobnost, njihova se spremnost za borbu smanjivala, narušavalo se komandovanje, veza i sadejstvo.

Tek sam u tim danima došao do zaključka da sve rodove vojske treba obučavati borbi protiv tenkova. Pri pojavi neprijateljskih oklopnih snaga pešadija je dužna da u roku od 8—10 minuta iskopa zaštitne rovove, a ako joj to ne uspe, da otpočne borbu protiv njih bombama, zapaljivim sredstvima, minama, protivoklopnim puškama. Sva artiljerija je dužna da tuče tenkove neposrednim gađanjem, a jurišna avijacija — da uništava i rastura borbene poretki neprijateljskih tenkova.

Na početku rata nismo se tako borili protiv neprijateljskih tenkova. Nije ni čudo što su oni imali uspeha čak i onda, kada je situacija za njihovo dejstvo bila ne povoljna.

... Pred sam zalazak sunca, u rejonu Rudnje pojavili su se nemački tenkovi. Kretali su se putem u pravcu grada u čijoj se blizini nalazilo moje komandno mesto.

Čuvši pucnjavu koja nije ličila na vatru poljske artiljerije, poslao sam napred oficira za vezu na putničkom automobilu da vidi šta se tamo događa. On je na 3 km od mog komandnog mesta našao neposredno na nemačku oklopnu kolonu ispred koje se kretao putnički automobil sa tri fašistička oficira.

Oficir za vezu je bio snalažljiv: iskočio je iz kola, ubacio ručnu bombu u auto fašista i, šmugnuvši u visoko žito, potrčao nazad da nas upozori na opasnost.

Bomba je eksplodirala i oni koji su se nalazili u automobilu poginuli su ili su ranjeni. Neprijateljski tenkovi zadržali su se kraće vreme kod oštećenog automobila, a zatim su produžili pokret prema Rudnji.

Dok je oficir za vezu dotrčao do mene, neprijateljski tenkovi već su izbili u rejon komandnog mesta. Prednji tenkovi su tukli put i zemljište s obe njegove strane. Nad našim glavama neprestano su preletali nemački avioni i bombama, topovima i mitraljezima tukli zemljište na pravcu kretanja tenkova.

Na komandnom mestu svi su se priljubili uz zemlju da ih tenkovi ne bi otkrili. Nalazili smo se pored puta, u jednoj uvali sa gustim žbunjem usred visokog žita. Automobili i ljudi su bili odlično zaklonjeni gustim žitom, a put od komandnog mesta do druma je bio daleko postrani.

Kada su neprijateljski tenkovi, probivši naš front, munjevito nadirali duž druma Vitepsk—Smolensk i bili pola kilometra udaljeni od Rudnje, iz grada su, ne nadajući se opasnosti, krenula dva vojna putnička automobila. Primetivši tenkove, ljudi su sišli s kola i potrcali prema položajima protivoklopne artiljerije, koji su se nalazili na prilazima gradu. Dva ili tri topa odmah su otvorila vatru na tenkove. Čelni tenk je stao, a oni koji su išli za njim počeli su se razvijati za borbu, otvarajući vatru na našu bateriju koja je i dalje dejstvovala, za-državajući njihovo nadiranje. Ljudi koji su bili organizovali vatru artiljerije protiv tenkova, seli su u kola i, skrenuvši s druma, produžili seoskim putem.

Docnije smo saznali da su se u kolima nalazili komandant 19. armije, general-potpukovnik I. S. Konjev i načelnik političkog odeljenja armije, brigadni komesar A. M. Šustin¹⁾. Oni su bili krenuli do prednjih delova, nameravajući da svrate usput i na naše komandno mesto. Pošto je, krenuvši iz grada, izmenada natrapao na neprijateljske tenkove, drug Konjev se brzo snašao i organizovao otpor protiv njih.

Na bližim prilazima Rudnji čelni tenkovi su se ponovo zaustavili i otvorili preciznu vatru na stanicu i grad. Zaustavila se i razvila i kolona motorizovane pešadije koja se kretala za tenkovima. Počeli su da dejstvuju

¹⁾ Drug Šustin je bio ranjen u ovoj borbi.

mitraljezi. Nemački automatičari kretali su se direktno na nas.

Preostajala je jedina mogućnost: povlačenje na sever. Pred nama se nalazio otkriveni prostor od oko 150—200 m. Rekoh šoferu Demjanovu, da pre nego što zađemo u žito napravi nekoliko naglih pokreta u stranu. U moja kola sedoše Hirnih i Parhomenko, a ostali, neko u kolima, neko na motociklu, a neko i pešice, takođe su se spremali za pokret.

Fašisti nisu ni sanjali da im se pred nosem nalazi komandno mesto zamenika komandanta fronta. Tenkovski topovi i mitraljezi nisu bili okrenuti u našem pravcu, — naš je „manevar“ uspeo. Za nama je ispaljeno samo nekoliko rafala iz automata. Ma kako je to čudno, svi smo se spasli. To su, naravno, bili vrlo neprijatni trenuci! Drug Konjev je, na primer, smatrao da sam poginuo, pa je to i javio štabu fronta.

Naše komandno mesto je iz rejona Rudnje premešteno u rejon prikupljanja i razvoja 16. armije kojom je komandovao general-potpukovnik M. F. Lukin. Tu sam se prvi put bliže upoznao sa generalom drugom Lukinom, čovekom jake volje, dobrim organizatorom i strogim komandantom. Te svoje odlične osobine ispoljio je u docnjim borbama. Član Vojnog saveta armije je bio brigadni komesar A. A. Lobačev, iskusni politički rukovodilac, pažljiv čovek i hrabar borac.

U štabu 16. armije smeštenom u sovhozu Žakovu (12 km severno od Smolenska), načelnik štaba armije ili njegov zamenik, ne sećam se tačno, uručio mi je pismo maršala Timošenka. Njegov sadržaj navodim doslovno:

„Na ličnost.

Drugu A. I. Jerjomenku.

Štab fronta se premešta u rejon Jarceva. Vi ćete ostati u rejonu Smolenska radi usklađivanja dejstava i ukazivanja pomoći 16, 20. i 19. armiji.

Timošenko“

Prema ovom naređenju mi smo obrazovali svoje komandno mesto pored štaba armije. Na njemu se nala-

zilo svega 4 oficira (adžutant, oficir na službi i dva operativca) i nekoliko kurira na motociklima. Tehnička sredstva za vezu koristili smo preko štaba armije.

No, pre nego što će produžiti izlaganje o docnijim događajima, moram ukratko izneti opštu situaciju u datom momentu.

10. jula je bio obrazovan Zapadni pravac čiji je glavni komandant postao maršal Timošenko²⁾, a ja sam određen za njegovog zamenika.

Armije Zapadnog fronta bile su potčinjene komandi Zapadnog pravca.

Jedinice su se i dalje prikupljale i razvijale na liniji Sebež—Ula—Orša—Šklov i duž reke Dnjepra od Žlobina do Kalinkoviča. Zbog nadmoćnosti neprijateljske avijacije nije se do određenog roka moglo završiti prebacivanje, a još manje razvijanje jedinica.

Do određenog roka je bilo ukupno razvijeno 31 pešadijska, 7 oklopnih i 4 motorizovane divizije, što je sačinjavalo više od polovine snaga fronta.

Do 10. jula je u sastav fronta ušlo sedam armija (22, 20, 13, 16, 4. i 9³⁾) od kojih su u prvi operativni ešelon bile određene 22, 20, 13. i 21. armija.

U drugom ešelonu, u rejonu Kričev—Novozipkov, prikupili su se ostaci 4. armije koja se sređivala posle teških borbi. U rejonu Smolenska počela se prikupljati 16. armija.

Istovremeno su se vršile pripreme za razvoj takozvanog Rezervnog fronta na liniji Ostaškov—Seližarovo reka Dnjepar—Dorogobuž — Jeljnja — reka Desna — Žukovka i Kaljinjin — Volokolamsk — Malojaroslavec.

U prvom ešelonu fronta bilo je svega 145 tenkova, 1.200 topova 76 mm i većeg kalibra, oko 1.700 minobacača i 380 ispravnih aviona.

²⁾ Arxiv MO CCCP, ф. 208, оп. 70 438, д. 1, л. 33 (Naredba komande Zapadnog pravca, br. 0058).

³⁾ Arxiv MO CCCP, ф. 98, оп. 10169, д. 4, л. 106 — 219.

Iznećemo nešto detaljnije raspored snaga fronta. O desnokrilnoj 22. armiji već smo govorili, te ćemo sada govoriti o ostalim.

Levo od 22. armije branila se 20. armija (armijom je komandovao general-potpukovnik P. A. Kuročkin) koja je imala 15 divizija od toga 4 oklopne i 2 motorizovane. U sastavu armije nalazili su se 69., 20. i 2. pešadijski i 5. i 7. mehanizovani korpus.

Moramo naglasiti da je ova armija bila u boljem položaju od ostalih, jer se blagovremeno prikupila i bila je jače popunjena ljudstvom. Operativna gustina u zoni ove armije takođe je bila zadovoljavajuća i iznosila 10—12 km na diviziju.

U zoni te armije napadale su motorizovane i oklopne jedinice neprijatelja. One su nanosile bočne udare na uskom frontu. To je stvaralo opasnost obuhvata i okruženja armija, ali je u isto vreme omogućavalo manevar po unutrašnjim pravcima angažujući za to jedinice sa nenapadnutih pravaca.

Južno od 20. armije, na frontu Šklov — Mogiljev — Bihov, branila se 13. armija (61. i 45. pešadijski i 20. mehanizovani korpus) od 8 pešadijskih, 2 oklopne i jedne motorizovane pešadijske divizije. Armijom je komandovao general-potpukovnik F. N. Remizov, a od 14. jula — general-potpukovnik V. F. Gerasimenko. Sirina armijskog odbrambenog pojasa iznosila je 90 km.

Opšte vojne jedinice 13. armije bile su uglavnom popunjene do formacijskog sastava. Moramo istaći da 20. mehanizovani korpus nije imao tenkova usled čega je bio nesposoban za borbu.

Do 10. jula su se prikupile i posele odbrambene položaje samo 4 divizije ove armije. Njen operativni poređak sastojao se iz jednog ešelona. Operativna gustina iznosila je 20—25 km na jednu diviziju.

Jedinice armije su vodile uporne borbe južno od Šklova sa 10. oklopnom divizijom i u rejonu Bihova — sa 24. motorizovanim korpusom neprijatelja koji je prešao Dnjepar.

I, najzad, na levom krilu fronta, u zoni Bihov (isključno) — Rogačev — Rečica, branila se 21. armija od tri pešadijska korpusa (63, 66. i 67). Armijom je komandovao general-pukovnik F. U. Kuznjecov. Armija je branila zonu širine 140 km u operativnom poretku od dva ešelona. Ona je bila popunjena približno kao i 22, 20. i 13. armija. Operativna gustina je iznosila 19,5 km na jednu diviziju.

Ispred desnog krila armije, u zoni širine oko 60 km, dejstvovali su prednji delovi nemačke 2. armije (dve divizije).

Sve armije prvog ešelona Zapadnog fronta bile su zadovoljavajuće popunjene: divizije su imale 8—10.000 ljudi. Ali je bilo malo minobacača, topova 76 mm i haubica 122 mm. Protivoklopna odbrana sastojala se uglavnom od topova 45 mm.

Do opisanog perioda, armije su se razvile samo za 50—60% a njihov operativni poredak nije imao potrebnu dubinu. Drugi ešeloni i rezerve postojali su samo nominalno, jer su se jedinice, koje su tamo bile određene, tek prikupljale, ili nisu bile spremne za borbu.

Odbrana je organizovana na brzinu i zbog toga nije bila dovoljno pripremljena u inžinjerijskom pogledu; naročito se slabo stajalo sa osiguranjem spojeva između armija.

Sredstvima za radio-vezu skoro se nije raspolagalo. Zbog toga je bilo nemoguće obezbediti sigurno i dovoljno efikasno komandovanje jedinicama u situaciji koja se neprestano menjala.

Zbog oskudice i malih kalibara protivavionske artillerije, kao i oskudice u lovačkoj avijaciji, nije se mogla organizovati iole zadovoljavajuća protivvazdušna odbrana jedinica.

Navedene jedinice Zapadnog fronta imale su da odbiju napad Srednje grupe armija čije su snage i sredstva bili znatno nadmoćniji od naših. Protiv 40. divizije Zapadnog fronta koje su do tog vremena uspele da se razviju, dejstvovalo je 55 nemačkih divizija. U živoj sili neprijatelj je bio jači od nas 2,4 puta, u topovima i mi-

nobacačima — takođe 2,4 puta. Neprijateljska avijacija je imala gotovo apsolutnu prevlast u vazduhu.

Nemci su jednovremeno nanosili nekoliko jakih udara na širokom frontu od Idrice do Bihova. Ta okolnost primoravala nas je na rasturanje ionako slabih rezervi, a neprijatelju je pružala širok prostor za manevrovanje.

Hitlerovci su nanosili udare jakim oklopnim pescicama na uske odseke fronta, masirajući istovremeno sve snage i sredstva, naročito avijaciju. Tako je 2. oklopna grupa napadala na frontu od 190 km, a udare nanolisa u dva pravca na odsecima čija je ukupna širina iznosila 70 km.

Na pravcima glavnih udara gustina tenkova je dostizala 30 kola na 1 km fronta; na taj način neprijatelj je na izabranim pravcima ostvario ogromnu nadmoćnost u snagama.

Tako, na primer, 10. jula neprijatelj je u napadnoj zoni 10. i 18. oklopne i 29. motorizovane divizije (37 km) koncentrisao oko 450 tenkova. A naše 18., 53. i 110. pešadijska divizija, koje su stajale prema njima, uopšte nisu imale tenkova.

13. i 14. jula trajale su napregnute borbe.

22. armija se povlačila prema istoku, pod pretnjom dubokih bočnih udara neprijatelja. Napredovanje neprijateljske 3. oklopne grupe na veličkom pravcu i severno od njega, sve više je odvajalo 22. armiju od njenog levog suseda — 20. armije. Zauzimanje Veliža i rejona severno od Demidova omogućilo je dvema oklopnim divizijama 3. oklopne grupe da izbiju u pozadinu 20. i 16. armije. 12. oklopna divizija se uklinila u odbranu 69. pešadijskog korpusa 20. armije, ali je taj probor bio uskoro likvidiran snagama armije.

U isto vreme stvorila se teška situacija na spoju 20. i 13. armije. Guderijanova oklopna grupa je izvršila udar na spoj i probila odbranu ovih armija. Naše jedinice na koje je bio izvršen udar, povukle su se zalamaujući svoja krila. Usled toga se između 13. i 20. armije stvorio međuprostor. Neprijatelj ga je odmah iskoristio

i produžio napad pravcem Gorki — Krasnoje (baš tada bi mehanizovani korpori korisno poslužili za nanošenje protivudara!).

Ali 21. armija je u to vreme nešto napredovala u pravcu Bobrujska.

U takvoj situaciji je, na nastojanje Vrhovne komande, izdata zapovest za napad. Jedinice su dobile zadatak: „Neprijatelja koji je izvršio proboj odseći od njegove pozadine na odsecima fronta: Gorodok — Vitepsk i Orša — Šklov i obrazovati čvrst front. Aktivnim dejstvima odbaciti velišku grupaciju i razbiti grupaciju mehanizovanih snaga neprijatelja u rejonu Gorki — Mstislavl i u rejonu Šklova“⁴⁾.

22. armiji naređeno je da nanese udar pravcem Gorodok — Vitepsk. 19. armija je imala zadatak da do kraja dana 16. jula ovlada gradom Vitepskom. 20. armija je do tog istog roka trebalo da likvidira proboj na frontu Orša — Šklov, a noću 14/15. jula da nanese udar na Gorki i odseče neprijateljske oklopne jedinice koje su bile prodrle u to mesto. 13. armija je imala da sa linije reke Basje podrži ova dejstva. Predviđeno je uvođenje u bitku 4. i 16. armije, koje su imale da potpomognu razbijanje neprijateljske grupacije kod Gorkija. Sem toga, 16. armija je dobila zadatak da sa dve divizije spreči izbjijanje neprijatelja na put Smolensk — Jarcevo.

15. jula ujutru neke naše združene jedinice su izvršile protivnapad na neprijatelja, ali nisu postigle stvaran uspeh. Jedino je 1. motorizovana pešadijska divizija 20. armije nešto potisnula 18. oklopnu diviziju u rejonu 20 km istočno od Orše. Dejstva pak 69. pešadijskog i 5. mehanizovanog korpusa nisu imala uspeha.

Jedinice 4. i 13. armije ne samo da nisu mogle učestvovati u protivudaru nego su, uvučene u teške odbrambene borbe na pojedinim odsecima, bile primorane da se povuku iza reke Basje i Soža, gde su stavljene pod komandu general-potpukovnika V. F. Gerasimenka (komandanta 13. armije).

⁴⁾ Arhiv MO CCCP, ф. 208, оп. 70438, д. 1 л. 54—55.

Preći će na izlaganje situacije neposredno kod Smolenska.

Neprijatelj je težio da do 15. jula uveče udarima u koncentričnim pravcima snagama 2. i 3. oklopne grupe i 9. armije završi okruženje naše 20., 19. i 16. armije, da zauzme Smolensk i otvori put ka Moskvi. Za obezbeđenje ove operacije s juga, neprijatelj je preuzeo napad pravcem Jeljnja — Dorogobuž.

19. armija se delom snaga povlačila pravcem Smolensk — Jarcevo, dok su ostale njene jedinice produžile da se prikupljaju istočno od Smolenska.

Plan hitlerovaca za razbijanje naše grupacije u rejonu Smolenska imao je za cilj da nam tamo priredi novu Kanu. Za ostvarenje ovog cilja neprijatelj je nanosio jake udare: sa vitepskog pravca na Duhovščinu — Jarcevo oklopnim jedinicama Hota, s juga, sa linije Krasnoje — Gorki u pravcu Smolensk — Zaborje — oklopnim jedinicama Guderijana.

U ovoj situaciji, položaj naših jedinica u rejonu Smolenska je bio krajnje nepovoljan u operativnom smislu, ali one su uprkos tome pokazale veliku hrabrost, manevarsku sposobnost, upornost, i nisu dozvolile neprijatelju da ostvari svoju zamisao.

20. armija, koja je bila najbolje popunjena i imala na licu sve svoje jedinice, za vreme razvijanja vodila je uporne borbe zapadno od Smolenska sa jako zalomljenim krilima.

16. armija se prikupljala u rejonu Smolenska. Do 15. jula tamo su joj stigle i stupile u bitku 4 divizije, od kojih je jedna bila oklopna.

15. jula uveče, 7. oklopna divizija 3. oklopne grupe, uz podršku jake avijacije, izbila je sa severa ka Jarcevu i presekla drum Smolensk — Moskva. U isti rejon neprijatelj je spustio i vazdušni desant. Tako su naše snage u rejonu Smolenska bile duboko obuhvaćene sa istoka i odsečene od osnovne arterije za snabdevanje.

Naša komanda u tom rejonu nije imala nikakvih rezervi kojima bi izvršila protivudare i pojačala odbranu,

i na taj način sprečila razvijanje neprijateljskog napada na Smolensk ili Vjazmu.

16. jula je komandant Zapadnog pravca podneo Vrhovnoj komandi sledeći izveštaj: „Nemamo dovoljno pripremljenih snaga za zatvaranje pravca Jarcevo — Vjazma — Moskva. A što je najvažnije — nemamo tenkova“⁵⁾.

•No, vratimo se našem izlaganju.

Završivši svoj zadatak u zoni 16. armije, krenuo sam u Jarcevo, ne znajući da mu preti opasnost od neprijateljskog osvajanja, da bi referisao maršalu Timošenku o stanju stvari. Tek što sam 16. jula u zoru uspeo da projurim auto-stradom, nju su presekli neprijateljski tenkovi koji su nadirali sa pravca Duhovčine. Štab fronta već se bio prebacio iz Jarceva u rejon Vjazme. Poslao sam izveštaj po oficiru za vezu, i lično pristupio organizovanju protivnapada. Komandantu 44. pešadijskog korpusa, general-majoru V. A. Juškeviču, koji se nalazio u rejonu Jarceva (faktički, tu je bilo oko 3 pešadijska i 3 artiljeirska puka) postavljen je zadatak da organizuje za odbranu položaj na desnoj obali reke Vopa. Istovremeno su prikupljeni ostaci 38. pešadijske divizije i drugih jedinica u jednu grupu pod komandom komandanta brigade A. V. Gorbatova, a u rejonu Smolenska je od dva bataljona i nekoliko tenkova formirana grupa pod komandom načelnika službe bezbednosti pozadine 20. armije, komandanta brigade P. I. Kiseljova. Ove grupe su uspele da odbace neprijatelja od autostraße.

Od dejstava ovih brojno slabih grupa, nabrzinu naoružanih i sastavljenih od rasparčanih jedinica, nisu se ni mogli očekivati neki značajniji rezultati. Zatražio sam pojačanja od komandanta Zapadnog pravca i dobio odobrenje da iz sastava 16. armije uzmem 110. oklopnu diviziju. Sem toga, Rezervni front dodelio nam je 69. oklopnu diviziju, ali za dolazak ovih jedinica je bilo potrebno vreme, a neprijatelj je žurio da proširi postignuti uspeh.

Krajem dana 16. jula neprijateljski tenkovi koji su prodrli u grad sa istoka osvojili su južni deo grada. Tog

⁵⁾ Arhiv MO CCCP, ф. 245, оп. 12928, д. 2, л. 15.

istog dana je neprijateljska 7. oklopna divizija zauzela Jarcevo.

Sada su 20. i 16. armija, koje su vodile operacije pod mojim rukovodstvom, a takođe i 19. armija, bile odsečene od glavnih komunikacija i poluokružene. Veza sa pozadinom se mogla održati samo preko Solovjeva kroz pošumljeno močvarno zemljište južno od Jarceva.

110. i 69. oklopna divizija dobole su zadatak da 18. jula u zoru nanesu udar na Duhovščinu, razbiju neprijateljsku 7. oklopnu diviziju i podiđu Smolensku. Ovaj zadatak divizije nisu izvršile; zbog niza razloga njihova su dejstva otpočela u razno vreme i sa zadocnjnjem. Samo se po sebi razume da je neprijatelj produžio da razvija uspeh.

Uzgredno, izneću jedan veoma interesantan slučaj koji se desio u prvoj polovini jula (na žalost, tačno se ne sećam datuma).

Iz Vrhovne komande dobijena je telefonska depeša približno sledeće sadrzine.

„Pretpostavlja se široka primena „eresu“ u borbi protiv fašista, a u vezi s tim i njihovo ispitivanje u boju. Vama se dodeljuje jedan divizion M-8. Ispitajte ga i dostavite svoje mišljenje.“

Dugo sam razmišljao šta su to „eresi“. Niko od starešina iz moje sredine takođe nikad nije čuo ovu čudnu reč.

I tek kada je stigao divizion tih „eresu“, saznao sam kakvo je to oružje. Kratko vreme pre rata, kao predsednik komisije za ispitivanje novih vrsta oružja, video sam te „erese“, no u ono vreme oni se još nisu zvali ni „eresi“ niti „kačuše“. Oni su nam stigli sa minama razornog dejstva.

Novo oružje ispitali smo kod Rudnje. 15. jula 1941. posle podne neobičan fijuk reaktivnih mina potresao je vazduh. Mine su poletele uvis kao komete sa crvenim repom. Čule su se česte i jake eksplozije praćene zaslepjujućim bleskom.

Efekat istovremene eksplozije 320 mina u roku od 26 sekundi prevazišao je sva očekivanja. Neprijateljski voj-

nici su u paničnom strahu pojurili u pozadinu. Naši vojnici, koji su se nalazili na prednjem kraju u blizini eksplozije, takođe su ustuknuli (radi očuvanja tajnosti nikoga nismo obavestili o ovom ispitivanju).

To je bio prvi ispit „eresova“ u borbi. Posle ovog „opita“ posao sam izveštaj Vrhovnoj komandi sa detaljnim opisom rezultata njihovog dejstva. Frontaši su našem novom oružju dali najvišu ocenu.

17. jula Smolensku su pridošle neprijateljske glavne snage i potpuno zauzele grad.

Neposredna odbrana Smolenska je bila poverena komandantu grada. On je bio dužan da zajedno sa mesnim vlastima pripremi grad za odbranu, da utvrdi sve visove i pogodne tačke, da zabarikadira ulice i izgradi teške i luke bunkere. Trebalo je organizovati otpor neprijatelju sa dosta jakim snagama milicije i trupa NKVD*) a takođe angažovati za odbranu radnike i službenike. Kao skelet odbrane trebalo je da posluže dva pešadijska puka iz sastava posade grada. Za to vreme bi u grad stigao 34. pešadijski korpus koji se iskrcao na železničkoj stanici Počinok i Peresna.

Ali komandant grada i mesne vlasti zbumili su se, nisu kako valja odbranu organizovali, te je neprijatelj uspeo da prodre u Smolensk.

Sporazumno sa komandantom 16. armije, general-potpukovnikom M. F. Lukinom, odlučili smo da izvršimo protivudar na neprijateljske jedinice koje su zauzele Smolensk. Za ostvarenje ove odluke mogla se upotrebiti 129. pešadijska divizija, jedan puk 38. pešadijske divizije kao i jedna od divizija 34. pešadijskog korpusa.

18. jula, posle kraće artiljerijske pripreme (uspeli smo da za njeno izvođenje angažujemo 80 oruđa) 129. pešadijska divizija je, uz podršku jednog puka 38. pešadijske divizije, krenula u napad. Napadom je vešto rukovodio komandant 129. divizije, general-major A. M. Gorodnjanski. U najkritičnijim momentima on se nalazio kod prednjih delova, pokazujući ličnu hrabrost.

*) Narodni komesariat unutrašnjih poslova. — Prim. prev.

Savlađujući jak otpor nadmoćnijih neprijateljskih snaga, naše jedinice su zauzimale sve nove i nove četvrti grada. Nažalost, divizija 34. korpusa, nalazeći se na zнатноj daljini od Smolenska, stigla je tek sledećeg dana u zoru. Prešavši preko Dnjepra, jedinice ove divizije otpočele su napad na grad. One su zauzele obližnja sela i podišle neposredno Smolensku. Ali ni neprijatelj nije spašao; on je dovodio u grad sve nove i nove snage, hitno pojačavao odbranu. Nismo uspeli da ovladamo celim Smolenskom, iako su mnoge četvrti grada nekoliko puta prelazile iz ruku u ruke.

Borbe su se sve jače rasplamsavale. Jedinice 20. i 16. armije odlično su se tukle. Većina starešina su požrtvovano i veštoto upravljalje borbom. Dovoljno je navesti samo ovaj primer (a bilo ih je na stotine). Komandant 57. oklopne divizije pukovnik V. A. Mišulin je bio ranjen i nalazio se u bolnici. Čim je saznao da je jedan puk njegove divizije okružen, on je napustio bolnicu, s mukom se pravukao do svog puka u oklopnom automobilu i probio iz okruženja. Zatim je po svojoj inicijativi stupio u borbu s neprijateljem zapadno od Smolenska. U ovoj borbi je njegova jedinica uništila izviđački odred nemačke 39. pešadijske divizije, čime je u mnogome doprinela razbijanju njenih glavnih snaga. Svojim dejstvima Mišulin je osigurao desni bok 20. armije i olakšao 16. armiji borbu za Smolensk.

U to vreme nalazio sam se na frontu 20. armije i delom sam posmatrao ovu borbu, a detalje o podvigu Mišulina saopštio mi je komandant 20. armije, general-potpukovnik P. A. Koručkin. Pukovnika Mišulina predložio sam za heroja Sovjetskog Saveza i za unapređenje u čin generala.

Tom prilikom se desio sledeći interesantan slučaj. Relacija u kojoj sam izneo Mišulinov podvig završavala se sledećim rečima: "... predlažem pukovnika druga Mišulina za heroja Sovjetskog Saveza i za unapređenje u čin generala. General-potpukovnik Jerjomenko".

Ovaj se tekst prilikom predaje šifrom preko telegrafa „transformisao“ i dobio nešto drugčiji smisao: Predlažem pukovnika druga Mišulina za heroja Sovjetskog Saveza i unapređenje u čin general-potpukovnika. Jerjomenko“.

Nekoliko dana docnije, čitajući novine saznao sam da je drug Mišulin unapređen u čin general-potpukovnika, a ne u general-majora i da je proglašen za heroja Sovjetskog Saveza.

U to vreme je ogromna većina oficira Sovjetske armije već bila stekla one osobine koje su neophodne za vođenje uporne borbe protiv jakog neprijatelja a to su: odanost otadžbini, volja za pobedom, samopožrtvovanje, veština komandovanja potčinjenima. U teškim danima neprijateljske ofanzive, naš komandni sastav je učio da ratuje protiv neprijatelja čije su se jedinice odlikovale visokom sposobnošću izvođenja manevra i velikom pokretljivošću. Naravno, ta je nauka bila teška, ali neophodna.

Zadatak se sastojao u tome da se oficiri nauče da manevruju svojim jedinicama, da organizuju njihovo sadejstvo, da se uporno brane, da smelo preuzimaju protivnapade. Sem toga, želeo sam da kod naših oficira odgojam još dve osobine, koje sam smatrao i smatram izvanredno važnim. Prva osobina je briga starešine o vlastitoj jedinici. Ona se pre svega ogleda u tome da starešina obezbedi svojoj jedinici povoljniji položaj u odnosu na neprijatelja i da na taj način postigne preimcušta nad njim, da lično organizuje borbu, da ne prekidno obučava svoju jedinicu veštini ratovanja, da je oduševljava svojom pojavom, da se brine o neprekidnom materijalnom obezbeđenju i snabdevanju municijom.

Dругa osobina je stalno i tačno obaveštavanje pretpostavljenog starešine o svojoj jedinici i o neprijatelju. Znajući stvarno stanje stvari, starešina će doneti najcelishodniju odluku i bez potrebe neće izložiti potčinjenu jedinicu neprijateljskom udaru.

Mi, starešine, koje je Partija uputila na rad u armiji, uvek smo se osećali kao vojnici Partije, koja nas je ovlastila da komandujemo trupama za dobrobit otadžbine. Bili smo duboko svesni toga da je naša snaga — snaga starešina, u tome što naša naređenja potiču od interesa otadžbine, naroda, Partije, i što se izdaju u njihovo ime.

Uloga starešina je velika, ali je ne treba precenjivati. Opštenje sa vojnicima, učenje od njih takođe je vrlo važan faktor. Naši sovjetski vojnici su građani socijalističke države, ljudi koji svojom voljom i razumom stvaraju istoriju. Opštenje s njima daje novu snagu i sigurnost u uspeh, mnogo čemu može da nauči, a često prosto diktira kako upravo treba postupiti, kako bolje organizovati borbu, izvesti operaciju.

Pri tome, pojavu višeg starešine vojnici shvataju pre svega kao isticanje važnosti njihovog rejona, položaja, pravca za izvršenje borbenog zadatka u celini. Pojava starešine govori vojnicima o tome da su njihovi napori visoko ocenjeni, da se njihovim dejstvima, pridaje naročiti značaj, i da ako ih pozivaju na nove podvige, na novo naprezanje snaga, to znači da je otadžbini neophodno potrebno.

Opštiti sa trupom, nalaziti se u žarištu borbenih događaja važno je još i zbog toga što nikakvi izveštaji, pregledi, obaveštenja i referati ne mogu zameniti živo osećanje događaja, ispitivanje njihovog bila. Jasno je da starešina ne može sve uočiti i svuda biti prisutan, ali se veština komandovanja baš i sastoji u tačnom određivanju mesta odakle će starešina moći da obezbedi uspeh. To zavisi od vladajuće situacije i od vrste zadataka koji jedinice i komanda treba da izvrše. Treba imati u vidu još i to da svaki komandant ima svoj poseban, jedino njemu svojstven način rada, karakter, temperament, i da se zbog toga ne može naći neki univerzalni metod i način komandovanja jedinicama. To je veština, a ona ne trpi šablon.

Krajem jula 1941., ponovo sam postavljen za komandanta Zapadnog fronta, za člana Vojnog saveta fronta postavljen je divizijski komesar, drug D. A. Lestev, a za načelnika štaba — general-potpukovnik G. K. Malandin.

Zadržaću se ukratko na situaciji koja je krajem jula vladala na Zapadnom frontu.

Tada su se širom skoro celog Zapadnog fronta vodile teške borbe koje su dostigle najveću žestinu 19. i 20. jula u rejonu Jarceva. Grad je nekoliko puta prelazio iz ruku u ruke. Ali naša 101. oklopna divizija, koja je tu vodila borbe, nije uspela da postigne odlučan uspeh. Neprijatelj je u rejonu Jarceva imao nadmoćnije snage, naročito u avijaciji i minobacačima, te su svi napadi naših jedinica propali, naišavši na žestok otpor.

Ipak je neprijatelj ovde bio zaustavljen i prikovan, što mu je onemogućavalo da tih dana završi okruženje smolenske grupacije sovjetskih snaga istočno od Smolenska i da produži nadiranje u pravcu Dorogobuž — Vjazma.

U vremenu od 19—21. jula situacija u rejonu jugoistočno od Smolenska znatno se pogoršala. Prednji odred neprijateljske 10. oklopne divizije, koja je napadala u pravcu Vjazme, 19. jula je izbio do Jeljnje. 19. pešadijska divizija 24. armije, kojoj je bila poverena odbrana Jeljnje, nije uspela da je odbrani i grad je pao u ruke neprijatelja. Na taj način neprijatelj je uspeo da stvori tamo mostobran dosta daleko isturen prema istoku.

Izbijanje neprijatelja na liniju Velikije Luki — Jarcevo — Jeljnja još više je otežalo položaj Zapadnog fronta koji je ostao gotovo bez rezervi. U vezi s tim Vrhovna komanda je 20. jula izdala direktivu da se na Zapadnom pravcu uvedu u dejstvo snage Rézervnog fronta⁶⁾, što je na pojedinim odseцима izmenilo odnos snaga u našu korist.

29, 30, 24. i 28. armiji, koje su završavale prikupljanje i razvoj na liniji Ostaškov — Ržev — Jeljnja —

⁶⁾ Arhiv MO CCCP, ф. 219, оп. 36549, д. 5, л. 18.

Brjansk, naređeno je da delom snaga pređu u napad sa zadatkom da u sadejstvu s jedinicama 20. i 16. armije razbiju neprijatelja severno i južno od Smolenska.

29. armija dobila je zadatak da iz rejona južno od Toropeca, sa tri pešadijske divizije, napada u pravcu jugozapada i da u sadejstvu sa 30. armijom uništi neprijateljsku smolensko-jarcevsku grupaciju.

30. armija je dobila isti zadatak, i imala je da sa tri divizije (grupa general-majora V. A. Homenka) napada iz rejona jugozapadno od Belja.

24. armija sa svoje tri pešadijske divizije (grupa Kalinjina) i grupa general-potpukovnika K. K. Rokosovskog (tri pešadijske divizije) trebalo je da iz rejona Jarceva napadnu Smolensk u tesnom sadejstvu sa 30. armijom.

I, najzad, 28. armija, sa svoje dve pešadijske divizije (grupa general-potpukovnika V. J. Kačalova) dobila je naređenje da iz rejona Rosavlja napadne Smolensk s jugoistoka.

Zajedno sa drugom Lestevom krenuo sam kod 30. armije radi ukazivanja praktične pomoći njenoj komandi u organizovanju napada. Kao što sam rekao, armijom je komandovao general-major V. A. Homenko. On i mnogi od njegovih oficira ranije su služili u graničnim jedinicama NKVD. To su bile hrabre, disciplinovane i otadžbini duboko odane starešine. U Homenkovu grupu je, sem tri divizije 30. armije, uključena jedna divizija iz sastava 19. armije i 107. mehanizovana divizija pod komandom pukovnika Dobručeva koja je imala oko 200 tenkova (od kojih su veću polovinu sačinjavali tenkovi T-26 zastarelog tipa).

Neprijateljska avijacija je jako prorešetala divizije 30. armije prilikom njihovog podilaženja polaznim položajima, ali nije uspela da spreči njihov prelaz u napad.

U teškim uslovima neprekidnog neprijateljskog dejstva iz vazduha i teško prolaznog zemljišta, naše su se jedinice prikupile na polaznim položajima i otpočele napad. Svaku diviziju sam obišao 1—2 puta i uočio da

naši vojnici stiču sve veće borbeno iskustvo. S radošću sam pomislio: još malo pa će se neprijatelj loše provesti.

U toku ove operacije neprijatelj je pretrpeo ozbiljne gubitke. Samo na odseku 107. mehanizovane divizije, koja je za četiri dana borbe napredovala 20—25 km, ostalo je 700 neprijateljskih leševa i više od 200 oštećenih tenkova i oklopnih automobila. Komandant divizije, pukovnik Dobručev, primenio je prema mome uputstvu sledeću taktiku.

Napred su išli tenkovi u razvijenom poretku. Oni su prešli polazni položaj pešadije i produžili kretanje prema neprijatelju, koji je, naravno, otvorio vatru na njih. Za to vreme je naša artiljerija otkrivala neprijateljske vatrene tačke i otvarala vatru na njih da bi zaštitila i obezbedila napredovanje tenkova. Zatim je stupila u borbu naša pešadija, nastojeći da se kreće neposredno za tenkovima. Šematski predstavljanu, to bi izgledalo ovako. Napred se „kreće“ artiljerijska i tenkovska vatra, za njom idu tenkovi, za njima pešadija, a za pešadijom — artiljerija. Na taj način je artiljerija osigurala tenkove, tenkovi — pešadiju, a ova, sa svoje strane, osigurala artiljeriju. Posle skoka od 2—3 km nastojala je taktička pauza a za to vreme borba se nije prekidala. Utvrdivši se na dostignutoj liniji, pešadija je dejstvovala preciznom vatrom, artiljerija se premeštala, uređivala nove osmatračnice i vatrene položaje, tenkovi su se popunjavali municijom i dejstvovali kao vatrene tačke.

Sada nam je sve ovo jasno, a u ono vreme borbeno iskustvo je bilo neznatno, mnoge starešine još nikada nisu komandovale jedinicama u borbi, te je od velike važnosti bilo naučiti ih da organizuju sadejstvo raznih rodova vojske i da celishodno, organizovano vode napadne borbe.

Pokazalo se da je postrojavanje borbenog poretka na već opisani način i organizovanje sadejstva pešadije, tenkova i artiljerije bilo potpuno opravdano, jer se duboki borbeni poredak neprijateljske odbrane morao sa-

vlađivati organizovano; on se nije mogao razbiti jednim udarom „iz zaleta“.

Tako su se na bojištu praktično izgrađivali forme i metodi sadejstva rôdova vojske u napadu.

U ovim borbama mnoge jedinice su pokazale izvanredne borbene osobine. Sačuvao sam koncept jednog borbenog dokumenta koji sam sastavio tamo, na bojištu, i poslao komandantu 237. pešadijskog puka. Navešću ga u celini:

„Komandantu 237. pp, majoru Dobrovoljskom.

Vojnom komesaru, starijem političkom rukovodiocu Gorbačevu.

Načelniku štaba puka, kapetanu Kuzminu.

Za herojski rad na razbijanju fašista u toku 28—29. jula t. g. Vi, komesar i načelnik štaba puka predloženi ste za vladino odlikovanje — ordenom „Crvena zastava“.

Produžite rad sa boljševičkom istražnošću.

Komandant Zapadnog fronta,
general-potpukovnik

Jerjomenko

Član Vojnog saveta,
divizijski komesar

Lestev

29.VII.41. g.“

U vremenu od 20. do 28. jula trajale su uporne napregnute borbe. Bilo nam je jasno da nemamo dovoljno snage za okruženje smolenske grupacije, ali smo ipak postavili sebi taj smeо cilј. Njegovo bi ostvarenje imalo veliki značaj, jer je neprijateljski napad na ovom pravcu bio za izvesno vreme zaustavljen, što je umnogome olakšalo položaj 16. i 20. armije koje su se borile u poluokruženju.

Uporedo sa dejstvima Homenkove grupe, koju sam već ukratko izložio, napadna dejstva su izvodile i grupe 29. i 24. armije kao i grupa Rokosovskog. Njihov zajednički zadatak je bio uništenje neprijateljske grupacije kod Smolenska.

Neprijateljska komanda je nastojala da zatvori sa istoka obruče oko naših snaga koje su se branile u rejonu Smolenska i severozapadno od njega. Radi toga neprijatelj je snagama 7. oklopne i 20. motorizovane divizije, iz rejona severozapadno od Jarčeva, izvršio udar prema jugu u pravcu Solovjeva gde se nalazio prelaz preko Dnjepra koji je za jedinice 20. i 16. armije bio od izvanredne važnosti. U isto vreme je 17. oklopna divizija (delom svojih snaga) izvršila udar u istom pravcu s juga, iz rejona zapadno od Jeljnje. Potisnuvši bataljon koji je branio ovaj prelaz na suprotnu obalu reke, neprijatelj je ovladao prelazom. Komandant jednog puka 109. motorizovane pešadijske divizije major Sahno, preuzeo je komandu nad svim naoružanim vojnicima iz pozadinskih jedinica i ustanova 5. mehanizovanog korpusa koji su se nalazili u tom rejonu, kao i nad bataljom, koji se sa 7 tenkova i protivavionskim topovima povukao sa prelaza i organizovao odbranu istočne obale Dnjepra u rejonu tog prelaza.

Pošto sam sa grupom oficira obišao rejon prelaza kod Solovjeva i upoznao se sa situacijom na tom odseku, komanda fronta je naredila generalu Rokosovskom da svojom grupom izvrši protivudar na neprijatelja u rejonu Jarčeva i na prelaz kod Solovjeva, da uništi neprijatelja, a zatim da produži napad u pravcu Duhovšćine⁷⁾. Zadatke za protivnapad u pravcu prelaza kod Solovjeva i desno od njega, precizirao sam na zemljištu. Radi toga smo zajedno s drugom K. K. Rokosovskim pošli u reconosciranje i tom prilikom tačno odredili zadatak i organizovali sadejstvo.

Za podršku napada te grupe, angažovana je celokupna avijacija fronta. U izveštaju koji smo poslali štabu Zapadnog pravca stajalo je sledeće:

„Nailazeći na naš uporan otpor, neprijatelj se besno baca na sve strane, a poslednji pokret njegove jarcevske

⁷⁾ Arhiv MO CCCC, ф. 246, оп. 12928, д. 2, л. 122.

⁸⁾ Isti izvor.

grupacije na jug ima za cilj da preseče pravce snabdevanja 16. i 20. armije".⁸⁾

27. jula uveče hitlerovci su počeli da se ukopavaju na zapadnoj obali Dnjepra, južno od Jarceva; to je bio prvi znak njihovog odstupanja od napada u pravcu istoka.

28. jula grupa Rokosovskog je izvršila protivudar. U rejonu Solovjeva otpočele su žestoke borbe.

Dok je deo snaga Zapadnog fronta vršio protivudar na neprijateljsku grupaciju u rejonu Duhovština — Jarcevo, 20. armija i deo snaga 16. armije i dalje su vodile uporne borbe u poluokruženju, a od 27. jula u potpunom okruženju, u rejonu severno i zapadno od Smolenska. Smolenska grupacija na čelu sa general-potpukovnikom Kuročkinom, vezala je znatne neprijateljske snage. Tako je ova grupacija, koja se sastojala od 12 divizija koje su pretrpele teške gubitke, do 23. jula vezala oko 10 neprijateljskih divizija (među kojima su bile 3 oklopne i 2 motorizovane).

Sem toga, više od 6 neprijateljskih divizija upućeno je na spoljni front radi zaštite snaga koje su izvodile okruženje od udara spolja. Neprijateljska komanda je morala da srazmerno sa razvojem borbi u rejonu Duhovštine, Jarceva i Jeljnje pojačava svoj spoljni front, i da njegov sastav do 26. juna poveća do 8 divizija.⁹⁾

Cinjenica da su 20. armija i deo snaga 16. armije vezale tako značajne snage Srednje grupe armija, onemoćila joj je da iz rejona Smolenska razvije uspeh u pravcu Dorogobuž — Vjazma i, u krajnjoj liniji, imala je odlučujući značaj za ponovno uspostavljanje neprekidnog fronta sovjetskih trupa istočno od Smolenska, koji je više od dva meseca zadržavao neprijatelja na zapadnom pravcu. Dejstva jedinica 20. i 16. armije odlikovala su se povozivanjem uporne odbrane sa odlučnim protivnapadima koji su se izvodili kako danju, tako i noću. Komandant 20. armije se poslužio manevrom u odbrani. Tako je 5. mehanizovani korpus više puta pregrupisavan radi stva-

⁸⁾ Prema zaplenjenim kartama bivšeg nemačkog Generalštaba za period od 23. do 26. jula 1941 godine.

ranja čvrste odbrane, izvršenja protivnapada i osiguranje bokova drugih jedinica koje su vršile protivnapade.

U toku ogorčenih borbi jedinice 20. i 16. armije pretrpele su teške gubitke uglavnom zbog napada avijacije i artiljerijske i minobacačke vatre. Krajem jula u divizijama ovih armija ostalo je najviše 1—2.000 ljudi.¹⁰⁾ U 20. armiji je svega 65 tenkova, 177 oruđa poljske artiljerije i 120 oruđa protivvazdušne odbrane. Armilska avijacija je imala svega 9 ispravnih aviona. Municija i pogonsko gorivo bili su pri kraju, a snabdevanje jedinica vršeno samo vazdušnim putem, pri čemu je komanda fronta mogla da za tu svrhu svake noći odredi samo 10 aviona TB-3 iz sastava svoje malobrojne avijacije.¹¹⁾

Snabdevanje danju bilo je nemogućno zbog prevlasti neprijateljske avijacije u vazduhu. Ipak su se jedinice obeju armija i dalje uporno borile, nanoseći neprijatelju gubitke i povlačeći se lagano prema istoku.

Krajem jula komanda Zapadnog fronta odlučila je da 20. i 16. armiju izvuče iz okruženja. Radi toga je bio organizovan protivudar grupom general-potpukovnika Rokosovskog u pravcu Jarcevo — Duhovščina u susret jedinicama koje su se probijale iz okruženja. Komandant 20. armije, objedinivši pod svojom komandom čitavu okruženu grupaciju, uputio je deo snaga 5. mehanizovanog korpusa u 229. pešadijsku diviziju da povrate mesto prelaza kod Solovjeva. Zahvaljujući preduzetim merama, probor iz okruženja je izvršen organizovano. Divizijama su pokazani pravci udara radi izlaska na mesta prelaza, određene su zone povlačenja, položaji zaštitnih jedinica, izdvojene su jedinice za zaštitu izvlačenja glavnih snaga, a takođe je utvrđen način prikupljanja i posedanja položaja po prelasku Dnjepra i Vopa.

Povlačenje i prebacivanje jedinica preko Dnjepra otpočelo je noću 3/4. avgusta. 5. mehanizovani korpus nije uspeo da se probije do prelaza kod Solovjeva, te je upućen u rejon Ratčina, gde se pod borbom prebacio

¹⁰⁾ Архив МО СССР, ф. 246, оп. 12928, д. 2, л. 132.

¹¹⁾ Исти извор.

preko Dnjepra. Ostale jedinice 20. armije probile su front okruženja i izbile na Dnjepar u rejonu Zaborja na frontu od 20 km, gde su do 3. avgusta u 3 časa bila pripremljena 4 prelaza. 5. avgusta ujutru, potisnuvši neprijateljska osiguranja, prednji delovi 20. armije prebacili su se preko Dnjepara i poseli položaj za zaštitu prelaza. Povlačeći se pod teškim borbama, glavne snage 20. armije, po redu izlaska na Dnjepar, prebacivale su se na istočnu obalu i posedale položaj za odbranu. Prebacivanje preko reke, koje je trajalo nekoliko dana, izvršeno je pod artiljerijskom vatrom i bombardovanjem neprijateljske avijacije.

Ovim je bila završena bitka kod Smolenska koja je trajala tri nedelje. U napregnutim borbama lični sastav je pokazao samopožrtvovanost i junakstvo. Naše snage tada nisu uspele da povrate Smolensk i uspostave odbrambeni front na Dnjepru, ali su i planovi neprijatelja za dalji napad bili poremećeni. Njegove jedinice su u rejonu Smolenska pretrpele znatne gubitke, i hitlerovska komanda je morala da odustane od prvobitnog plana za dalji razvoj operacija. Dobitak vremena je omogućio sovjetskoj Vrhovnoj komandi da istočno od Duhovštine, Smolenska i Jeljnje razvije novi operativni ešelon. Na taj način je dalje napredovanje neprijatelja onemogućeno za duže vreme.

Ovom prilikom zgodno je reći nekoliko reči o komandantu 20. armije generalpotpukovniku P. A. Kuročkinu. To je bio čovek jake volje, dobar organizator koji je u izvanredno teškim uslovima umešno i čvrsto upravljao svojim jedinicama. Treba istaći takođe uspešan rad člana Vojnog saveta armije, korpusnog komesara F. A. Sejmanovskog.

Od operativnih jedinica 20. armije naročito su se istakli 5. mehanizovani korpus pod komandom general-majora oklopnih jedinica K. J. Aleksejenka, 17. oklopna divizija pod komandom pukovnika J. P. Korčagina i 14. oklopna divizija pod komandom pukovnika J. D. Vasiljeva.

30. jula neprijateljska komanda je priznala da „ranije postavljen zadatak: do 1 oktobra izići na liniju jezera

Onjega — reka Volga — sada se već smatra neostvarljivim“. Ali ona se ipak nadala da će „jedinice do tog roka izbiti na liniju Lenjingrad — Moskva i u rejone južno od Moskve“.

Prema Guderijanovom tvrđenju, nemačka Vrhovna komanda kopnene vojske i načelnik Generalštaba nalazili su se u izuzetno teškom položaju, jer se svim operacijama rukovodilo odozgo a za 31. juli još nije bila doneta konačna odluka o daljem razvoju operacija.

Početkom avgusta neprijatelj je bio primoran da prekine napadne operacije na moskovskom pravcu i da pređe u odbranu na liniji železnička stanica Jarcevo — Solovjevo — Jeljnja. Borbena dejstva nastavljena su samo u rejonu Jeljnje gde su jedinice 24. armije, sa istom upornošću, kao i ranije, vršile protivnapade na neprijateljsku 10. oklopnu diviziju koja se utvrdila na mostobranu kod Jeljnje. Taj mostobran se smatrao kao povoljan polazni rejon za neprijateljski napad na Moskvu. Nemci su tek početkom septembra uspeli da zauzmu Jeljnju.

Slom neprijateljskih planova na moskovskom pravcu u toku bitke kod Smolenska bio je postignut zahvaljujući upornoj i čvrstoj odbrani jedinica naše smolenske grupacije, kao i nizu protivudara jedinica Rezervnog fronta, koje su u kritičnom momentu bile bačene u bitku.

Pošto je postojala mogućnost da će neprijatelj u najskorije vreme produžiti napadne operacije na moskovskom pravcu, naša Vrhovna komanda je i dalje razvijala na tom pravcu nove rezervne formacije.

Da rezimiramo ukratko bilans borbi koje su se u drugoj polovini jula i početkom avgusta vodile na Zapadnom frontu.

3. oklopna grupa generala Hota, čije su glavne snage dejstvoale na pravcu Suraž — Deminov — Duhovščina — Jarcevo, 14. jula se svojim prednjim delovima presekla magistralu Moskva — Minsk zapadno od Jarceva i na taj način je dovela u težak položaj našu 16. i 20. armiju koje su izgubile najkraći i najbolji put za snabdevanje i evakuaciju. Zbog toga se morao izgraditi

frontovski automobilski put koji je vodio preko Doro-gobuža, Zaborja i Smolenska, a imao loš prelaz preko reke kod Zaborja.

Guderijanova 2. oklopna grupa, probivši naš front na Dnjepru u rejonu Šklova, produžila je napad divergentnim pravcima: Smolensk — Jeljnja i prema Roslavlju. Pošto su 15. jula zauzele Krasnoje, jedna oklopna i jedna motorizovana divizija munjevito su nadirale prema Smolensku i ovladale njegovim južnim delom. Porušivši mostove, naše jedinice povukle su se u severni deo grada i posele položaj duž severne obale Dnjepra; u toku 19. i 20. jula neprijateljska 18. oklopna divizija je potpuno ovladala Jelnjom.

Usled napredovanja ove dve neprijateljske oklopne grupe, 16. i 20. armija Zapadnog fronta koje su zatvarale smolenski pravac, početkom druge polovine jula našle su se u operativnom okruženju.

Situaciju na smolenskom pravcu otežavalo je i to što je 19. armija, koja još nije završila prikupljanje, bila prinuđena da stupi u borbu u nepovoljnim uslovima (njene snage su uvođene u borbu po delovima).

Ovakva situacija nastala je zbog toga što komanda fronta nije imala drugog izlaza u uslovima kada neprijatelj ne samo da je bio ogromno nadmoćniji u snagama i sredstvima, nego je imao i potpunu slobodu manevra, dok front nije imao rezervi.

Kao što je ranije rečeno, 19. armija je bila primorana da izvrši predislokaciju s juga u rejon Smolenska već za vreme rata, kada su najvažnije komunikacije bile izložene jakim udarima iz vazduha; zbog toga ne samo da su bili poremećeni određeni rokovi dolaska njenih pojedinih vozova, nego su i njene jedinice pretrpele znatne gubitke još pre dolaska u rejon borbenih dejstava. Zbog dejstva neprijateljske avijacije, iskrcavanje iz vozova izvršeno je na relativno velikoj udaljenosti od predviđenih rejona prikupljanja.

Docnije, pak, neprijateljske napade u rejonu Smolenska odbijale su uglavnom 16. i 20. armija. Vodeći

uporne borbe, one su nanosile neprijatelju teške gubitke i, povlačeći se pod borbom sa jedne linije na drugu, zadržavale napredovanje neprijatelja.

Tek kada su bile iscrpene sve mogućnosti odbrane u rejonu Smolenska, a dalje bavljenje armija u ovom rejonu moglo bi dovesti do njihovog potpunog uništenja, smolenska grupacija, po naređenju pretpostavljene komande, probila se iz operativnog okruženja.

Pošto su se glavne snage 16. i 20. armije 5. avgusta prebacile na levu obalu Dnjepra, komanda 16. armije ušla je u sastav grupe Rokosovskog koja je tada dobila naziv 16. armija, a jedinice bivše 16. armije uključene su u 20. armiju.

No i pored svega toga, 19. armija je, zahvaljujući energičnom radu njene komande, učestvovala u prvoj etapi borbenih dejstava u rejonu Smolenska.

Tih dana je 22. armija aktivnom odbranom na desnom krilu fronta štitila pravac prema gradu Velikije Luki. 29. armija je svojim glavnim snagama izbila na reku Zapadnu Dvinu i otpočela formiranje, razvijajući nastupanje prema jugozapadu pravcem Savestjanovo — Iljino (35 km severoistočno od Veliža). 30. i 19. armija novog sastava kao i grupa Rokosovskog vodile su nedovoljno uspešne napadne borbe na liniji Čorni Jar — Jakovcevo (100 km jugoistočno od Belija) — reka Vop.

Na taj način, na glavnom operacijskom pravcu (Smolensk — Jarcevo — Vjazma) front se početkom avgusta stabilizovao na liniji reke Vopa i Dnjepara. Jedinice 28. armije (grupa Kačalova) bile su povučene u sastav Rezervnog fronta; leva granica Zapadnog fronta je bila povučena na sever.

Po izbijanju na reku Vop i Dnjepar, neprijatelj, iznuren u prethodnim borbama sa 20. i 16. armijom, izgubio je svoj napadni elan i prešao u odbranu.¹²⁾

Ogromne gubitke nemačke vojske potvrđuju mnoga dokumenta koja su dospela u naše ruke.¹³⁾ Evo izveštaja

¹²⁾ Arhiv MO CCCP, ф. 208, оп. 45317, д. 3, л. 2—4.

komandanta 3. bataljona 53. motorizovanog pešadijskog puka u kojem kuka za pomoć: „Stigli smo dotle, da je potporučnik Olzner-Voler bio primoran da podoficira odredi za komandira voda (što kod Nemaca uopšte nije bilo dozvoljeno). — A. J.). Poslednjih dana bataljon je izgubio 5 oficira, 15 podoficira i 106 vojnika. Borbena sposobnost bataljona opada. Neophodno je da se bataljon popuni vojnicima i oficirima. Radionice nemaju rezervne delove. Mnogo automobila je onesposobljeno usled dejstva neprijatelja i nedostataka rezervnih delova. Potrebno je zameniti cilindre. Oseća se oštra oskudica u gorivu. Odeća je prilično pohabana“.

Pošto, kako izgleda, nije dobio odgovor na ovaj report, komandant bataljona posle nekoliko dana šalje još uzbudljiviji izveštaj: „Za poslednja četiri dana stvorila se vrlo teška situacija. Popuna je neophodna. Izveštavamo o gubicima u toku ovih dana: oficira — poginulo 3, ranjen 1, podoficira — poginulo 3, teško ranjeno 2, nestao 1. Gubici u vojnicima: poginulo 33, ranjeno 56, teško ranjeno 19, obolelo 18, nestalo 11. Izveštavam o pojačanjima: oficira — 0, podoficira — 0, vojnika — 0. Usled velikih gubitaka u toku poslednjih dana bataljon je nesposoban za normalno dejstvo. Borbena sposobnost je tragična. Dovedeno je u pitanje komandovanje od strane oficirskog sastava, stanje je vrlo opasno. Ova teška situacija doveća je do toga da se bataljon samo silom oružja može primorati da krene u napad“.

Ovaj dokument slikovito prikazuje stanje u nemačkim jedinicama. Na osnovu njega može se suditi o tome kako su izgledale fašističke jedinice posle mnogobrojnih protivudara naših snaga za vreme 30-dnevnih borbi na smolenskom i neveljskom pravcu. Stotine hiljada mrtvih i ranjenih, stotine izgorelih i razbijenih tenkova, veoma osetni gubici u artiljeriji, pešadijskom oružju, a naročito u minobacačima čije su čitave baterije odjednom izbacivane iz stroja — to je bio za faštiste nimalo

¹³⁾ Prema podacima nemačkog Generalštaba, ukupni gubici u borbama kod Smolenska iznosili su oko 250.000 ljudi.

utešan bilans tih borbi. Baš on je i primorao nemačku komandu da izmeni svoje planove i da grozničavo otpočne prebacivanje jedinica, dovođenje rezervi. Neke nemačke divizije su počele prosto da se bacaju na sve strane. Na primer, 13. i 14. motorizovana pešadijska divizija kretale su se prvo prema istoku, zatim su krenule prema severoistoku, ali za vreme pokreta je stiglo naреđenje da idu na sever. Oficire i štabove zahvatila je nervosa. Promenile su se i zapovesti nemačke komande: iz njih su počeli da izbacuju reči „iznenađenje“, „munjevitost“. U poslednjim zapovestima sve češće se govorilo o gubicima, o čuvanju tehničke opreme, o štednji goriva i municije. Starešine su se upozoravale da ne računaju na dolazak tenkova i automobila, na ljudstvo za popunu.

„Rusi su uporni i hrabri u protivnapadima i odbrani i često ginu na onom mestu gde su raspoređeni zapověšću svoga starešine. Ako je prvi talas uništen, nadiranje nastavlja drugi i treći talas Rusa“ — tako je neprijatelj pisao o našim vojnicima.

Na stotine učesnika borbi na smolenskom i neveljskom pravcu dobio je visoka vladina odlikovanja za hrabrost i vojničke vrline. Sedmorica su proglašeni za heroje Sovjetskog Saveza, 928 lica odlikovano je ordenima i medaljama.

U zaplenjenim nemačkim zapovestima i izveštajima često se susreću jadanja zbog štete pričinjene od strane partizana. Fašisti su se svuda sukobljavali sa mržnjom naroda. Neprijatelj se bojao da se zadržava u šumama, daleko od puteva, ni danju ni noću nije imao mira u osvojenim selima i gradovima. Na svakom koraku čekala ga je opasnost, svuda ga je mogao pogoditi partizanski metak.

U julu i avgustu mi smo na Zapadnom frontu postigli ono što je najvažnije — naučili jedinice da se bore kako treba, uporno i istrajno.

Munjeviti rat, na koji je najviše računala fašistička ratna doktrina, pretvorili smo u dugotrajan. Trpeći og-

romne gubitke, neprijatelj je bio primoran da kod Smolenska tapka u mesto skoro tokom čitavog vremena koje je u planu „Barbarosa“ predvideo za ceo rat.

Naneli smo neprijatelju značajne gubitke, što nije ostalo bez posledica za nemačko-fašističku vojsku. U borbama vođenim u toku jula i avgusta, dobili smo vreme koje nam je tada bilo potrebno kao vazduh. Zahvaljujući dobitku vremena, uspeli smo da fabrike i druga preduzeća evakuišemo u rejone nedostizne za neprijatelja i da mobilišemo jake rezerve radi pružanja otpora neprijatelju.

Upornom borbom naših snaga u rejonu Smolenska osujećena je namera neprijatelja da udarom dela snaga Srednje grupe armija u pravcu Ostavškov — Bologoje, potpomogne Severnu grupu armija u njenom napadu na Lenjingrad, i ukazana velika pomoć jedinicama koje su branile grad Lenjina. Sem toga, slabljenje neprijateljevih snaga kod Smolenska, primoralo ga je dočnije da deo združenih jedinica 4. oklopne grupe prebací sa lenjingradskog pravca radi pojačanja grupacije koja je nastupila na Moskvu.

U tim borbama udareni su temelji nemačkom porazu kod Moskve. U periodu letnjih operacija 1941. godine naši vojnici, oficiri, politički rukovodioci i generali stekli su borbeno iskustvo, upoznali se sa taktikom neprijatelja, u prvom redu taktikom njegovih oklopnih i motorizovanih jedinica, sa sistemom njegove vatre u napadu i odbrani, naučili su kako se uništavaju neprijateljski tenkovi i avioni.

D E O N

BRJANSKI FRONT

GLAVA 4.

STVARA SE NOVI FRONT

(Skica 4)

12. avgusta ponovo sam obišao prelaz kod Solovjeva, koji su neprekidno napadale neprijateljske kopnene jedinice i avijacija. Pošto se jedinice 20. i 16. armije još nisu izvukle iz okruženja, nesmetano korišćenje tog prelaza postalo je neobično važno. Neprijatelj, koji je neposredno podišao prelazu, bio je odbačen odlučnim protivnapadom naših jedinica. Veza sa jedinicama koje su se izvlačile iz okruženja bila je uspostavljena, a prelazi su nesmetano korišćeni.

Mislio sam da krenem na drugi odsek fronta, ali su me pozvali da se javim u štab fronta koji se tada nalazio u Kasplji.

Kad sam stigao u štab fronta, maršal Timošenko mi je saopštio da me zovu u Vrhovnu komandu da bih dobio nov raspored i da se više neću vratiti u komandu Zapadnog fronta.

U Moskvu sam stigao noću, a uskoro me je u Vrhovnoj komandi primio Staljin u prisustvu drugih članova GOKO*) i načelnika Generalštaba Sovjetske armije, maršala Sovjetskog Saveza B. M. Šapošnjikova.

Zajedno sa mnom primljen je i bivši komandant Severozapadnog fronta, general pukovnik F. I. Kuznjecov.

*) Državni komitet odbrane. — Prim. prev.

Pošto smo se predstavili prisutnima, maršal Sovjetskog Saveza Šapošnjikov je ukratko izložio stanje na frontovima. Na jugu se u najskorijem vremenu mogao očekivati neprijateljski napad na Krim, a na srednjem delu fronta, iz rejona Mogiljev — Gomelj, napad na Brjansk, a zatim na Orel i Moskvu.

Posle izlaganja maršala Šapošnjikova, J. V. Staljin je na svojoj karti pokazao meni i Kuznjecovu pravce neprijateljevih glavnih udara. On je ponovio neke poštavke Šapošnjikova i naglasio da je neophodno zaustaviti neprijatelja kako na brjanskom pravcu tako i na Krimu. Zatim je rekao da se baš radi toga i obrazuje Brjanski front i Samostalna armija, sa nadležnošću fronta, na Krimu. Na kraju mi je Staljin postavio neочекivano pitanje:

— Gde biste želeli da idete: na Brjanski front ili na Krim?

Odgovorih da sam spreman da idem tamo gde on smatra za potrebno da me uputi. Staljin me pažljivo pogleda, i preko njegovog lica pređe izraz nezadovoljstva. Želeći da dobije konkretniji odgovor, on kratko upita:

— Pa ipak?

— Tamo — odgovorih brzo — gde je situacija najteža.

— Ona je podjednako komplikovana i teška i na Krimu i kod Brjanska, — usledi odgovor.

Težeći da se izvučem iz ovog neobičnog corsokaka, rekoh:

— Uputite me tamo gde će neprijatelj primenjivati motomehanizovane jedinice; čini mi se da ću tamo biti korisniji, jer sam i sam komandovao mehanizovanim jedinicama i poznajem njihovu prirodu i taktiku dejstva.

— E, dobro! — zadovoljno reče Staljin. I odmah se obrati Kuznjecovu, pitajući za njegove namere.

Kuznjecov odgovori vrlo kratko:

— Ja sam vojnik, druže Staljine, i boriću se tamo gde me budu poslali.

— Tačno je da ste vojnik — reče Staljin razvlačeći reči, — no imate, valjda, i neko svoje mišljenje?

Kuznjecov ponovi:

— Ja sam vojnik, druže Staljine, i uvek sam spreman da služim i radim u bilo kojem mestu gde me budu uputili.

Tada se Staljin opet obrati meni i reče:

— Vas, druže Jerjomenko, postavljam za komandanta Brjanskog fronta. Još sutra ćete krenuti na mesto opredeljenja i odmah pristupiti formiranju fronta. Na brjanskom pravcu dejstvuje Guderijanova oklopna grupa; tamo će se razviti teške borbe. Prema tome, Vaša će se želja ispuniti. Tamo ćete susresti mehanizovane jedinice Vašeg „starog prijatelja“ Guderijana čiji su Vam metodi poznati sa Zapadnog fronta.

Na kraju razgovora, Staljin me zamoli da svratim kod načelnika Glavne političke uprave Crvene armije, druga L. Z. Mehlisa i da rešim pitanje postavljanja člana Vojnog saveta fronta.

Drugu Kuznjecovu je saopšteno da je postavljen za komandanta samostalne primorske armije.

Odmah je napisan i ukaz o postavljenjima.

Brjanski front je morao da izvrši odgovoran zadatak: da štiti moskovski strategijski rejon s jugozapada. Bliži zadatak fronta, je bio da zaštiti brjanski pravac, a zatim da uništi jake udarne grupacije neprijatelja u rejonu Brjanska.

Novi front se stvarao u nepovoljnoj situaciji, vodeći borbe sa brojno jakim i tehnički dobro opremljenim snagama neprijatelja. Pristupili smo formiranju jedinica i štabova, stvaranju odbrambenih linija, organizovanju pozadine.

Pred Brjanskim frontom je stajao zadatak da odbije udare neprijateljskih oklopnih i motorizovanih snaga kod Kurova, Ljudinova, Brjanska, Trupčevska, Novgoroda Severskog i drugih gradova i važnih naselja. Trebalo je zaustaviti znatno nadmoćnije neprijateljske sna-

ge, naročito u tenkovima, iznuriti i oslabiti ih, a zatim izvršiti na njih uništavajući udar.

16. avgusta smo član Vojnog saveta fronta, divizijski komesar P. I. Mazepov, i ja stigli u Brjansk i organizovali svoje komandno mesto u pošumljenom rejonu 14 km jugoistočno od grada. Glavna odeljenja štaba fronta smestila su se u prilično trošnoj prizemnoj kući; u drugoj, manjoj zgradi smestila se Politička uprava, dok su se sve ostale službe rasporedile po šatorima i zemunicama. Za načelnika Štaba fronta određen je general-major G. F. Zaharov, za načelnika Političke uprave divizijski komesar A. P. Pigurnov, za moga zamenika — general-major A. N. Jermakov, za komandanta vazduhoplovstva fronta — general-major avijacije F. G. Polinjin. Štab fronta se formirao od štabova 20. pešadijskog i 25. motorizovanog korpusa koji su ostali bez jedinica.

16. avgusta je potpisana naredba za formiranje fronta,¹⁾ prema kojoj su u sastav Brjanskog fronta najpre bile uključene svega dve armije (50. i 13.).

50. armija se formirala od dva korpusa i imala osam pešadijskih (217, 279, 258, 260, 290, 278, 269. i 280). i jednu konjičku (55) diviziju.

Komanda armije se formirala od komande 2. pešadijskog korpusa. Štab armije se smestio u rejonu Vignoviča. Za komandanta armije postavljen je general-major M. P. Petrov, za člana Vojnog saveta — divizijski komesar N. A. Šljapin, a za načelnika štaba pukovnik L. A. Pern.

13. armija se sastojala od osam pešadijskih (137, 121, 148, 132, 6, 155, 317. i 285), dve konjičke (21. i 52) i 50. oklopne divizije. 13. armija je samo po broju imala mnogo divizija, dok je ljudstva i tehničkih sredstava u njima bilo vrlo malo. Do našeg dolaska štab armije se nalazio u rejonu Kostjukoviča (14. avgusta ovo su mesto zauzeli Nemci). Ta je armija najpre bila u sastavu Zapadnog, a zatim u sastavu Centralnog fronta. Ona je spočetka dejstovala u rejonu Mogiljeva, zatim u rejonu

¹⁾ Arhiv MO CCCP, ф. 202, оп. 5, д. 63, л. 2.

Kričeve — Roslavlj, a sada se pod borbom povlačila na istok prema Uneču. Morali smo učiniti ne malo napora da bismo je zadržali na odbrambenim položajima i doveli u red.

13. armijom je komandovao general-major K. D. Golubev, član njenog Vojnog saveta je bio brigadni komesar P. S. Furt, a načelnik štaba — komandant brigade A. V. Petruševski.

Širina odbrambene zone Brjanskog fronta iznosila je 230 km (u pravoj liniji). Desno su dejstvovalе jedinice Rezervnog fronta. Linija razgraničenja s njima bila je Žizdra — Smolensk. Levi sused je bio Centralni front, a linija razgraničenja s njim — Novgorod Severski — Mogiljev.

U rejonu operacija Brjanskog fronta zemljište je bilo većim delom pošumljeno — močvarno sa znatnim brojem reka. Među njima su bile i velike reke: Dnjepar, Sož, Desna sa mnogobrojnim pritokama: Besed, Iput, Sudost, Bolva i dr. Najmanje šuma i močvara je bilo u trouglu Brjansk — Mgljin — Počep.

U zoni fronta nalazio se rejon Uneče, gde je 1918. godine legendarni komandant divizije Ščors formirao svoj čuveni Bogunski puk i sa svojim borcima tukao nemacke intervencioniste.

Borbenu zonu fronta presecalo je nekoliko rokadnih železničkih pruga. U pravcu jug-sever pruga Dmitrijev Ljgovski — Brjansk — Zikejevo; u pravcu jugozapad-severoistok — pruga Klinci — Počep — Brjansk; u pravcu istok-zapad — pruga Kirov — Roslavlj — Mogiljev, kao i dve magistrale koje su isle gotovo paralelno kroz čitavu frontovsku zonu s jugoistoka prema severozapadu: Orel — Smolensk i Uneča — Orša. Postojalo je i nekoliko boljih drumova među kojima su Orel — Brjansk — Smolensk, Slavgorod (Propojsk) — Mogiljev — Vitepsk i Smolensk — Vitepsk.

Najveća naseljena mesta u zoni fronta bila su Brjansk, Djatkovo, Ljudinovo, Karačev, Kromi, Fatež, Dmitrijev Ljgovski, Dmitrovsk Orlovski, Sevsk, Ljgov, Riljsk, Nov-

gorod Severski, Trupčevsk, Roslavlj, Počep, Mglin, Starodub, Uneča. To je bila starodrevna ruska teritorija na kojoj su Rusi još pre osam stoljeća vodili borbu protiv inostranih zavojevača, koju je tako dirljivo opevao pisac „Pesme o Igorovom puku“*).

Industrija i fabrike značajne za odbranu, nalazile su se uglavnom u rejonu Brjansk — Bežica. Fabrike i skladišta pripremali su se za evakuaciju. Stanovništvo je preporučeno da napusti zonu fronta. Ono se evakuisalo uglavnom drumom Brjansk — Orel.

Letina je većinom bila skupljena. I pored neprijateljskog bombardovanja, život je u Brjansku tekao normalno.

Komanda fronta je uspela da organizuje rad dve velike pekare koje su zbog evakuacije radnika prekinule proizvodnju. Snabdevanje jedinica fronta hranom bilo je zadovoljavajuće.

Do 16. avgusta još nije bilo ustanovljeno prisustvo neprijateljske grupacije, čija je pojava u zoni fronta očekivana. Pretpostavljala se mogućnost da se Nemci uskoro pojave u rejonu Roslavlja, pred frontom 50. armije, radi daljeg nadiranja ka Brjansku²⁾. Pred frontom 13. armije

*) Delo stare ruske literature iz XII veka u kome su opisane borbe Rusa sa Polovcima 1185. godine. Pisac ovog dela je nepoznat. — Prim. prev.

²⁾ O pripremanju te ofanzive, Guderijan u svojoj knjizi *Vojni memoari*, str. 175, (naše izdanje str. 216) piše sledeće:

»Napad za oticanjanje bočne opasnosti od Roslavlja bio je ovako zamišljen :

— 24. oklopni korpus imao je sa dve divizije, 10. motorizovanom i 7. pešadijskom iz 7. armijskog korpusa, da preduzme obezbeđenje duboko izloženog desnog boka od neprijatelja koji je poseo rejon Klimovići—Miloslavići. Sa 3. i 4. oklopnom divizijom imao je zadatak da zauzme Roslavlj i odatle da uspostavi vezu sa 9. armijskim korpusom koji napada sa severa, između reka Ostera i Desne.

— 7. armijski korpus sa 23. i 197. pešadijskom divizijom, držeći vezu sa 3. oklopnom divizijom da nadire pravcem Petrovići—Čislovići na put koji vodi od Roslavlja za Stodolišće i Smolensk. 78. pešadijska divizija imala je da se kreće u drugom ešelonu.

9. armijski korpus imao je da nadire sa 263. pešadijskom divizijom između druma i Ostera, 292. pešadijskom divizijom

primećene su 23. i 7. pešadijska i 3. i 4. oklopna divizija. Njih je 13. armija zadržala do 9. avgusta, a zatim su se hitlerovci na desnom krilu armije probili u rejon Kričeva i samim tim otvorili put ka Roslavlju.

U tom periodu neprijateljski napadi su imali izrazito avanturistički karakter: probivši se na nekom odseku fronta, Nemci su svim sredstvima nastojali da stvore utisak potpunog okruženja naših jedinica; jureći putevima, motociklisti i tenkovi su nasumce otvarali vatru a za tenkovima se redovno kretala pešadija na kamionima. Rat je vođen na komunikacijama i duž njih. Neprijatelj je izbegavao šume i močvare. Motociklisti i tenkovi su svojom vatrom „pročešljavali“ šume na pravcu njihovog kretanja, ne pričinjavajući veće gubitke našim jedinicama.

Neprijatelj je težio da putem obuhvatnog i obilaznog manevra (klešta) makar i neznatnim snagama, koje se kreću putevima, odseče naše jedinice. Zbog toga su neke naše zaobiđene jedinice često remetile svoj borbeni poredak i kroz šume se izvlačile iz okruženja.

Prilikom proboga iz okruženja mnoge jedinice su vodile uporne borbe sa neprijateljem, nanoseći gubitke jedinicama i štabovima, uništavajući njegove vojnike i oficire. Tako se, na primer, u to vreme probila iz okruženja dosta velika grupa vojnika i oficira pod komandom komandanta 132. pešadijske divizije, general-majora S. S. Birjuzova.³⁾

Hitlerova vojska je izbegavala noćna dejstva. Na mnogim odsecima Nemci su preko noći povlačili svoje jedinice na znatnu daljinu od prednjeg kraja, ostvarujući na njemu samo straže borbenog osiguranja.

između Ostera i Desne sa severa na jug, sa težištem na levom krilu, ka drumu koji vodi od Roslavlja za Jekimoviće i Moskvu. Obezbeđenje njegovog levog boka imala je da preduzme 137. pešadijska divizija, dovedena od Smolenska. Sem toga, korpus je bio ojačan delovima 47. oklopног korpusa, naročito u artiljeriji.

Napad za 24. oklopni i 7. armijski korpus bio je predviđen za 1. avgust, a za 9. armijski korpus, za koji se smatralo da do ovog vremena neće biti spremna, napad je imao da otpočne 2. avgusta“.

³⁾ *Apxus MO CCCC, ф. 202, оп. 5, д. 63, л. 7.*

Na dan mog i Mazepovljevog dolaska (16. avgusta) zakazan je zbor oficira korpusnih štabova koji su služili kao baza za formiranje štaba fronta. Na tom zboru su bila pokrenuta ne samo pitanja u vezi sa neposrednim zadacima koje su jedinice fronta imale da izvrše, već i pitanja podizanja borbene gotovosti trupa i organizovanja celishodne borbene obuke, što je docnije izraženo u naredbi br. 5 od 24. avgusta. Naredba je glasila:

„1. — Iskustvo iz borbenih dejstava je pokazalo da neprijatelj ima niz slabih strana. To su:

- a) ne ume da se bori noću;
- b) ne zna da vodi blisku borbu sithim jedinicama;
- c) pešadija, načelno, ne polazi na juriš bez tenkova;
- d) neprijatelj ne prihvata borbu prsa u prsa i plasi se uzvika „ura“!

2. — Starešine svih jedinica su dužne da iskoriste slabe strane neprijatelja. Radi toga je neophodno da se u jedinicama i dalje izvodi borbena odluka, koristeći za to svaki trenutak.

Naređujem:

a) ubediti celokupan lični sastav da za dobro organizovane, uporne i disciplinovane jedinice, naročito za pešadiju tenkovi ne predstavljaju opasnost; u svim jedinicama, na ličnu odgovornost starešina, izvesti pokazne vežbe na kojima prikazivati odbijanje juriša neprijateljskih tenkova, radi čega koristiti tehnička sredstva zdrženih jedinica (tenk, traktor); pokazati kako pešadija, zaklonjena u zaštitnim rovovima, propušta neprijateljske tenkove, uništavajući ih ručnim bombama i flašama sa zapaljivom tečnošću „KS“, a zatim odvaja pešadiju od tenkova i opkoljava je;

b) obučiti sve vojnike i starešine u bacanju svežnjeva ručnih bombi i flaša „KS“;

c) celokupni lični sastav vaspitati tako, da bude istrajan u borbi, sposoban da vodi borbu u okruženju sa nadmoćnijim neprijateljem, dovodeći je do sudara prsa u prsa;

d) obučiti artiljerce da se umešno bore protiv neprijateljskih tenkova, radi čega, u odbrani, redovno zahtevati da svaki top i baterija, sem osnovnih, imaju i rezervne otkrivenе vatrene položaje za neposredno gađanje tenkova. Tenkove, načelno, gađati kosom i bočnom vatrom sa odstojanja od 500 do 800 m;

e) više i niže artiljerijske starešine će neposredno na bojištu usavršavati metode upravljanja vetrom baterije, diviziona i grupe u sadejstvu sa vatrom pešadije i sa tenkovima. U potpunosti savladati metode stvaranja masovne vatre;

f) obučiti celokupni lični sastav u izradi streljačkih rovova za jednog borca i za odeljenje, zaštitnih rovova, protivtenkovskih klopki i prepreka, i u maskiranju;

g) obučiti celokupan lični sastav u korišćenju individualnih i kolektivnih sredstava protivhemijске zaštite;

h) u svakoj četi, bataljonu i puku organizovati formacijske minobacačke jedinice i njihovo ljudstvo dobro upoznati sa odgovarajućim modelima minobacača, a naročito sa praktičnim metodima gađanja;

i) izvršiti tehnički pregled celokupnog pešadijskog oružja i otkloniti neispravnosti;

k) borbenu obuku u svim jedinicama izvoditi neposredno na bojištu, polazeći od toga da su jedinice pripremljene za borbu. Svakodnevno i istrajno raditi na učvršćivanju vojne discipline i objašnjavanju naredbe Narodnog komesarijata odbrane br. 270.

Komandant Brjanskog fronta,

general-potpukovnik

Jerjomenko

Član Vojnog saveta
Brjanskog fronta,
divizijski komesar
Mazepov

Načelnik štaba fronta,

general-major

Zaharov⁴⁾

⁴⁾ Arhiv MO CCCP, ф. 202, оп. д. 63, л. 52—54.

Već u prvima danima formiranja fronta, neprijatelj je pokazao jaku aktivnost, težeći da razbije našu brjansku grupaciju, a pre svega da okruži i razbije 13. armiju.

17. avgusta neprijatelj je tenkovima i motorizovanim pešadijom probio front 13. armije, izbio u njenu pozadinu, presekao železničku prugu Brajnsk — Gomelj i zauzeo Uneču. 13. armija se našla u vanredno teškom položaju, ali se uporno branila, nanoseći neprijatelju znatne gubitke.

18. avgusta nemačko-fašističke snage su produžile nadiranje pravcem Starodub — Novgorod Severski i u pravcu istoka, ka Počepu. Suvo vreme i dobro stanje puteva išli su u prilog dejstvu neprijateljskih tenkova i motomehanizovanih jedinica. 18. avgusta njegove oklopne jedinice zauzele su grad Starodub, a 21. avgusta, jakim napadom 300 tenkova sa motorizovanom pešadijom, osvojile su Počep.

Nemci su težili da masovnim udarom tenkova iz pokreta probiju našu odbranu, a zatim da uvedu u proboj jake motomehanizovane snage radi brzog prodiranja u dubinu zemlje.

Na jedinice Brjanskog fronta napadala je Guderijanova armijska grupa, koja je ranije dejstvovala imajući u svom sastavu samo oklopne i mehanizovane združene jedinice. Počev od 27. jula⁵⁾ ova operativna — staratelj-

⁵⁾ Kao što je poznato, Guderijanova 2. oklopna grupa je do tih dana ulazila u 4. armiju maršala fon Klugea (Srednja grupa armija, komandant maršal fon Bok). U Guderijanovu oklopnu grupu, u početku njenih operacija na sovjetsko-nemačkom frontu, ulazile su sledeće jedinice:

- 24. oklopni korpus: komandant tenkovski general baron Gejer fon Švopenburg;
- 3. oklopna divizija komandant general-potpukovnik Model;
- 4. oklopna divizija, komandant general-major baron fon Langerman und Erlenkamp;
- 10. motorizovana pešadijska divizija, komandant general-major fon Leper;
- 1. konjička divizija, komandant general-potpukovnik Felt (Feldt);
- 46. oklopni korpus: komandant, tenkovski general baron fon Fitinghof, zvani Sel;

ska jedinica, u vezi sa predstojećim napadom na Roslavlj, bila je ojačana 7. armijskim korpusom u čiji su sastav ulazile 7., 23., 78. i 197. pešadijska divizija, i 20. armijskim korpusom od dve (15. i 268) pešadijske divizije.

U toku razvoja borbenih dejstava i dalje se napregnuto radilo na organizovanju i formiranju štaba fronta, na dovođenju i koncentraciji rezervi, na formiranju štaba 50. armije. Iz Moskve su došli oficiri i politički rukovodioци za popunu mesta u štabu fronta i u ostalim štabovima.

19. avgusta je izdata borbena zapovest⁶⁾ da se uništi neprijatelj koji se probio u rejon Uneče i nastoji da preseče magistralu Brjansk — Gomelj.

Radi uništenja neprijatelja koji se probio u rejon Uneče, angažovana je 13. armija i 55. konjička divizija 50. armije. One su imale da nanesu udar pravcem Mglin — Uneča — Klinci.

Ostalim združenim jedinicama 50. armije naređeno je da produže izvršenje ranijeg zadatka u vezi sa prikupljanjem jedinica i odbranom fronta Žukovka — Počep.

13. armiji naređeno je da u sadejstvu sa 55. konjičkom divizijom uništi neprijatelja koji se probio u rejon Uneče da se utvrdi i čvrsto drži linija Šeluđki — želstanica Pjesčaniki — Klinci — Ušćerpje.

- 10. oklopna divizija, komandant, general-potpukovnik Saal;
- SS motorizovana pešadijska divizija „Das Rajh“, komandant, general-potpukovnik Hauser;
- pešadijski puk »Velika Nemačka«, komandant, general-major fon Štokhauzen;
- 47. oklopni korpus: komandant tenkovski general Lemelzen;
- 17. oklopna divizija, komandant, general-major fon Arnim;
- 18. oklopna divizija, komandant, general-major Nering;
- 29. motorizovana pešadijska divizija, komandant general-major fon Boltenštern. (Г. Гудериан, Воспоминания солдата, str. 138; naše izdanje str. 171—172.)

⁶⁾ Arhiv MO CCCP, ф. 202, оп. 5, д. 63, л. 20—21.

Vazduhoplovstvo fronta⁷⁾ je imalo zadatak da u sa-dejstvu sa 50. i 13. armijom uništi neprijatelja koji se probio u rejon Uneče, radi čega je trebalo da 19. avgusta u 13.40 časova izvrši napad na kolone i koncentracije neprijateljskih snaga u rejonu Mglin — Uneče — Strodrub, imajući u vidu da su naše jedinice zapadno od linije Mglin — Uneča dobile zadatak da napadnu tu liniju sa zapada.

Svim komandantima i štabovima naređeno je da vrše izviđanje radi otkrivanja neprijateljske grupacije.

Armije nisu potpuno izvršile postavljen zadatak. Štab 13. armije, na žalost, nije uvek imao vezu sa svojim jedinicama, te njeno komandovanje nije moglo u dovoljnoj meri uticati na tok operacije.

Mada je situacija za dejstvo konjice bila povoljna, nije ukazala pomoć ni 55. konjička divizija, upućena da izvrši red u neprijateljsku pozadinu. Njena dejstva su bila neodlučna i nisu postigla željeni uspeh.

---

⁷⁾ Vazduhoplovstvo fronta imalo je 159 aviona.

GLAVA 5.

UDAR PO GUDERIJANOVOJ OKLOPNOJ GRUPI

(Skica 4)

D evetnaestog avgusta neprijatelj je nastavio energično prodiranje tenkovskim i motorizovanim kolonama u pravcu Roslavlj — Brjansk i na jug u pravcu Mglin — Uneča — Starodub. 20. avgusta uveče nove nemačke jedinice su izbile na liniju Peklina — Starodub — Počep. Zauzimanjem rejona Mglin — Uneča — Starodub, 13. armiji je zapretila opasnost potpunog okruženja u rejonu Visokoje — Starodub — Uneča. Sem toga hitlerovci su razvili napad na Počep. U takvoj situaciji bili smo primorani da doneсemo sledeću odluku: tek pristigle jedinice 307. i 282. pešadijske divizije uputiti napred, na reku Desnu, radi obezbeđenja prikupljanja ostalih jedinica namenjenih za formiranje 3. armije. Predviđeno je da se 5—6 dana pređe u opšti napad, nanoseći glavni udar snagama 10 pešadijskih, jedne konjičke i dve oklopne divizije sa fronta Žukovka — Počep u pravcu Suraž — Gomelj, a pomoćni udar — snagama 5—6 divizija — u pravcu Staroduba.

Ali je ova napadna operacija, kao što sam i obavestio Generalštab, mogla imati uspeha samo pod uslovom tesnog sadejstva sa Rezervnim frontom koji bi, po mom mišljenju, trebalo da krene 1—2 dana pre Brjanskog

fronta uz podršku celokupne avijacije Zapadnog i Brjanskog fronta, koja bi se docnije prebacila na Brjanski front. Za vreme napada Rezervnog i Brjanskog fronta, Centralni front je morao da se uporno brani.

21. avgusta neprijatelj je nastavio aktivna dejstva. Na pravcu Roslavlj — Žukovka prikupljale su se jedinice neprijateljskog 47. mehanizovanog korpusa (18. i 17. oklopna i 29. mehanizovana divizija). U isto vreme Nemci su sa oko dva puka pešadije i 300 tenkova izvršili napad na Počep i krajem dana zauzeli to mesto. Situacija na desnom krilu i u centru fronta postajala je sve teža.

23. avgusta front je izdao zapovest br. 03¹⁾) kojom je 50. armiji naređeno da čvrsto brani posednuti položaj zapadno od Brjanska, a 13. armiji — da brani liniju Počep — istočna obala reke Sudost — Pogar — Borščev — Lužki, da zauzme Starodub i da ga posedne najmanje sa jednim ojačanim pukom.

Rasplamsale su se uporne borbe u rejonu Pogar — Starodub. Neprijatelj je odbačen od Počepa na liniju Krasni Rog — Pjani Rog, pretrpevši pri tome velike gubitke.

13. armija nije uspela da ovlada Starodubom i Unečom, jer su hitlerovci imali tamo jake snage i držali povoljne položaje na reci Sudostu.

U tim borbama odlikovali su se naši avijatičari. Sećam se sledećeg slučaja. Za vreme naleta naše avijacije na neprijateljske kolone, njegova protivavionska artiljerija zapalila je jedan naš srednji bombarder. Tada je pilot upravio zapaljeni avion na veću grupu neprijateljskih oklopnih automobila i, udarivši u nju, uništio nekoliko vozila. Vođa tog aviona, vodnik Skovorodin, izviđač poručnik Vjetluški i strelac-radista, vodnik Čerkašin poginuli su smrću heroja. Oni su posle smrti proglašeni za heroje Sovjetskog Saveza.

Vojnici zarobljeni u borbama 23. avgusta izjavili su da nemačka 3. oklopna divizija, koja je zauzela Starodub,

¹⁾ Arhiv MO CCCP, ф. 202, оп. 5, д. 63, лл. 45—48.

ima zadatku da nastupa na jug radi spajanja sa grupom generala Klajsta. 4. oklopna divizija, sudeći po istim izjavama, trebalo je da nastupa desno, paralelno sa 3. oklopnom divizijom. Izjave zarobljenika su se potvrdile 25. avgusta podacima izviđačke avijacije koja je otkrila neprijateljsku motomehanizovanu kolonu (više od 500 vozila) u pokretu drumom Uneča — Starodub i dalje ka jugu. Uspešnim bombardovanjem, avijacija našeg fronta je nanela toj koloni velike gubitke.

Istovremeno sa kretanjem na jug, neprijatelj je aktivno dejstvovao u rejonu Počepa. Snažnim napadom tenkova i motorizovane pešadije, hitlerovci su potisnuli levokrilne jedinice 260. pešadijske divizije. Tom prilikom primećeno je najmanje 100 tenkova i kamiona sa motorizovanom pešadijom.

Na osnovu procene neprijateljevih dejstava u tom rejonu, došao sam do zaključka da on jakim prednjim delovima, uz snažnu podršku oklopnih sredstava, vrši aktivno izviđanje, i verovatno namerava da u najskorije vreme izvrši udar na Brjansk. Međutim, hitlerovci nisu izvršili taj udar. Oni su, očevidno, saznali da smo na prilazima Brjansku organizovali jaku odbranu od tri odbrambena pojasa ojačana protivtenkovskim rovovima. Odustavši od napada na Brjansk, Nemci su krenuli 47. oklopni korpus ka Trupčevsku, obezbeđujući samim tim udar 24. oklopnog korpusa na Novgorod Severski.

Vrhovna komanda stavila nam je do znanja da je Guderijanova glavna grupacija upravljena protiv desnog krila Brjanskog fronta, tj. protiv 217. i 279. pešadijske divizije 50. armije. 24. avgusta, u razgovoru samnom, drug Šapošnjikov je upozorio da se taj napad može očekivati već sutra ili prekosutra i podvukao da je neophodno preduzeti hitne mere radi pojačanja odbrane ugroženog pravca.

Međutim, pretpostavka da će neprijatelj udariti na desno krilo fronta nije se ostvarila. Neprijatelj je preduzeo napad na jug, delimično zahvatajući naše levo

krilo. Taj ozbiljan propust Generalštaba doveo nas je u krajnje tešku situaciju.

U stvarnosti, pak, kako se to docnije saznao, Hitler je 21. avgusta izdao sledeću zapovest:

„Predlog Vrhovne komande vojske od 18. avgusta za dalje izvođenje operacija na istoku ne odgovara u svemu mojim namerama.

Stoga naređujem sledeće:

1. — Najvažniji cilj koji treba dostići do zime nije zauzimanje Moskve, već osvajanje puta za Krim sa industrijskim i ugljenim basenom Donjeca, kao i presecanje sovjetskog dovoza nafte iz kavkaskog rejona, a na severu opkoljavanje Lenjingrada i uspostavljanje veze sa Fincima.

2. — Izvanredno povoljna situacija, koja je nastala izbijanjem na liniju Gomelj — Počep, mora biti iskorisćena za koncentričan udar unutrašnjim krilima Južne i Srednje grupe armija. Cilj ove operacije mora biti ne samo da se dejstvom snaga 6. armije odbaci sovjetska 5. armija preko Dnjepra, već da se ove neprijateljske snage unište, i to pre nego što bi mogle dostići liniju Desna — Konotop — Sula. Na taj način će se osigurati Južnoj grupi armija da organizuje mostobrane na istočnoj obali srednjeg Dnjepra, kao i dalje izvođenje operacija centrom i levim krilom pravcem preko linije Rostov — Harkov.

3. — Srednja grupa armija treba da angažuje, bez obzira na druge docnije operacije, toliko jake snage da se cilj — uništenje sovjetske 5. armije — postigne, dok će posetanjem podesnih položaja na svom centru omogućiti da se minimalnim snagama odbiju neprijateljski napadi.

4. — Zauzimanje Krimskog poluostrva jeste od prvakasnog značaja za osiguranje našeg snabdevanja benzином из Румуније...“²⁾)

²⁾ Г. Гудериан, *Воспоминания солдата*, стр. 194 (наše izdanje str. 235).

Izmene pravca dejstava neprijateljskih snaga bile su posledica baš te zapovesti.

Vrhovna komanda i komanda fronta nisu u to vreme imale podataka da je pravac udara Srednje grupe armija promenjen, i upravljen na jug. To potvrđuju razgovori vođeni između štaba fronta i Vrhovne komande 24. avgusta 1941. Tom prilikom nam je saopšteno da će se front ojačati avionima U-2, TB-3 i Pe-2, kao i sa dve oklopne brigade i dva tenkovska bataljona. To je bila veoma ohrabrujuća vest.

Glavna tema razgovora bila je pitanje rasformiranja Centralnog fronta. Vrhovna komanda je saopštila da se u vezi sa rasformiranjem ovoga fronta, jedinice 21. i 3. armije objedinjuju pod komandom 21. armije (za komandanta je bio postavljen general V. I. Kuznjecov). Ta armija je dodeljena Brjanskom frontu, pri čemu je Vrhovna komanda obećala da će za njenu popunu poslati 27.000 ljudi. Bivši komandant Centralnog fronta, general major Jefremov, postavljen je za moga zamenika.

Saglasili smo se sa svim predlozima Vrhovne komande, mada je komandovanje 21. armijom bilo krajnje otežano zbog njene velike udaljenosti. U isto vreme tražili smo da se komanda 3. armije, koja je ostala bez jedinica, takođe dodeli Brjanskom frontu za novoformiranu armiju. Tu armiju smo raspodelili na odseku između 50. i 13. armije i potčinili joj po dve krilne divizije iz obete armije. Sem toga, tražili smo da se za komandanta armije što pre postavi general-major A. I. Gorodnjanski (komandant 129. pešadijske divizije), a za komandanta 3. armije — general-major G. J. Krejzer (komandant 1 moskovske motorizovane pešadijske divizije). Molba je motivisana time što su oba generala opróbana u borbama Zapadnog fronta i pokazali su se kao energične starešine. Vrhovna komanda je usvojila naš predlog.

Na kraju razgovora istakao sam dejstva jurišnih aviona Il-2, koji mada su nam nedavno dodeljeni, već su se odlično pokazali na delu, i izjavio da će front pred-

uzeti sve mere radi nanošenja ozbiljnog poraza Guderijanovim snagama.

Iz ovih se razgovora vidi da je Vrhovna komanda pristupila rasformiranju Centralnog fronta koji je branio baš onaj deo fronta na koji je, kako se to docnije pokazalo, neprijatelj preneo pravac svog glavnog udara. Docniji razvoj događaja pokazao je da se sa rasformiranjem tog fronta, izgleda, požurilo. Istine radi moram da kažem da se Vrhovna komanda često savetovala sa komandom fronta, što je učinila i u ovom slučaju, ali posle donošenja odluke. Mi smo se saglasili sa tim predlogom, jer takođe nismo znali da je neprijatelj promenio pravac udara. Izgleda da Vrhovna komanda ni docnije nije dobila podatke o tome. To, između ostalog, potvrđuje i njena direktiva od 30. avgusta za napad Brjanskog i Rezervnog fronta, u kojoj je predviđen udar 50. armije na Roslavlj.

Ovom prilikom zgodno je napomenuti, da pojedini istoričari smatraju da je Vrhovna komanda formirala 16. avgusta Brjanski front, predviđajući mogućnost da će neprijatelj preduzeti napad pravcem Černjigov — Konotop — Priluki. Ovakvo tvrđenje iskrivljuje realne istorijske činjenice. Opštepoznato je da su hitlerovci prema planu „Barbarosa“ težili da što pre ovladaju Moskvom, nanoseći udar na smolenskom pravcu. Ali, uporan otpor i protivudari naših snaga u rejonu Smolenska, Jarceva i Jeljne primorali su neprijatelja da Guderijanovu oklopnu grupu povuče malo južnije sa ciljem zauzimanja Brjanska. Vrhovna komanda je blagovremeno shvatila tu zamisao i sasvim opravdano odlučila da obrazuje Brjanski front sa zadatkom: da zaštitи moskovski strategijski rejon s juga, da onemogući hitlerovcima da se preko Brjanska probiju ka Moskvi, i da ih potuče. Taj mi je zadatak usmeno postavio Vrhovni komandant prilikom mog postavljenja za komandanta Brjanskog fronta. Njega je naglašavala Vrhovna komanda i u svojim docnjim direktivama. Prema tome, gore navedeno mišljenje da je front imao neki drugi zadatak nimalo ne

odgovara stvarnosti. Nažalost, na osnovu tog mišljenja komandi Brjanskog fronta se, mada u vidu aluzija, zmera zbog toga što je dozvolila da neprijateljska Srednja grupa armija skrene i udari na jug.

Snage Brjanskog fronta koje su dejstvovali protiv Guderijana, sem 50. armije koja je prema naređenju Vrhovne komande napadala u severnom pravcu na Rostovlj, bile su slabe (neprijateljske snage, koje su okrenule na jug — 2. armija i Guderijanova oklopna grupa, — bile su višestruko nadmoćnije i jakom grupacijom štitile pravac ka Brjansku). Ali i pored svega toga su jedinice fronta, izvršavajući zapovest Vrhovne komande, napredovale 10—12 km i 12. septembra izbile na liniju istočna obala reke Desne — Rekoviči — Stolbi — Dmitrovo — istočna obala reke Sudosta do mesta Znobi i dalje istočnom obalom reke Desne. No čak i da su jedinice fronta i dalje uspešno napredovale još 30—50 km (a za to bi bilo potrebno još 6—8 dana, tj. period približno do 20. septembra), time se ništa ne bi postiglo, jer je neprijatelj već 15. septembra izbio u pozadinu Jugozapadnog fronta. Sem toga, njegov napad se skretanjem na jug razvio na frontu širokom više od 200 km. Što su u takvim uslovima mogle da učine oslabljene 3. i 13. armija? One su se junački borile sa neprijateljem u tesnom međusobnom sadejstvu, kao i u sadejstvu sa aviacijom koja ih je podržavala.

Odstupajući od reda izlaganja, možemo reći da je front savesno izvršio glavni zadatak koji mu je postavila Vrhovna komanda: onemogućiti Guderijanovoj grupi da se preko Brjanska probije ka Moskvi. Zbog zadržavanja napredovanja te grupe na brjansko-moskovskom operacijskom pravcu, neprijatelj je propustio povoljan trenutak za napad na Moskvu. Operacije Brjanskog fronta, uporne odbrambene borbe i protivudari Zapadnog i Rezervnog fronta u rejonu Smolenska, Belija, Jarevca, Jeljnje i drugih mesta, primorali su Hitlera da promeni svoj plan napada i da mesto neodložnog udara na Moskvu izvrši udar na jug.

Činjenica da je Hitler skrenuo glavne snage sa moskovskog pravca prema Ukrajini tumači se, izgleda, još i time što je on, videći da plan munjevitog rata propada i da rat može dobiti dugotrajan karakter i zahtevati dopunska materijalna sredstva, krenuo je za tim sredstvima u Ukrajinu.

Brjanski front je izvršio i drugi zadatak koji mu je Vrhovna komanda postavila u vezi sa nastalom situacijom: izveo je veliku napadnu operaciju sa obrnutim frontom i probio se iz okruženja. U toku te operacije neprijatelj je pretrpeo znatne gubitke u tehnici i živoj sili, što je dovelo do pada morala u fašističkim trupama čak i kod viših oficira. Evo šta Guderian piše o tome, opisujući susret sa svojim ljubimcem pukovnikom Eberbahom, komandantom jedne oklopne brigade: „Vrativši se u Orel (8. oktobra. — A. J.) susreo sam tamo pukovnika Eberbaha... koji me je upoznao sa tokom poslednjih borbi. Prvi put od početka rata Eberbah je izgledao umoran, pri čemu se video da to nije fizička nego duševna premorenost. Činjenica da su poslednje borbe tako jekuticale, čak i na naše najbolje oficire bila je zabrinjavajuća“.³⁾

Ovde treba ukazati na jednu okolnost koja je neprijatelju olakšala napad na jug. Zbog velikih gubitaka i povlačenja naših armija, na levoj granici Brjanskog fronta koja je išla linijom Novgorod Severski — Mogiljev, stvorila se na desnom krilu Centralnog fronta praznina od 30—40 km. Neprijatelj je to iskoristio i 26. avgusta je počeo da vrši pritisak na levi bok 13. armije Brjanskog fronta i na desni bok 21. armije Centralnog fronta, koja je imala da uđe u sastav Brjanskog fronta, ali je ovaj još nije bio primio. Prema naređenju Vrhovne komande, 40. armija je imala da se do 15. avgusta prebaci iz rejona Konotopa na ugroženi pravac. Krećući se u određeni rejon, ona je stupila u borbu sa neprijateljem i nije uspela da popuni nastalu prazninu.

³⁾ Г. Гудериан, *Воспоминания солдата*, стр. 225 (наše izdanje str. 268—269).

U to vreme je neprijateljska pešadija uz podršku tenkova otpočela napad na levo krilo 50. armije, na Počep, a ne na desno krilo kako nas je Vrhovna komanda obavestila. Od 24. do 31. avgusta vodile su se ogorčene borbe na čitavom frontu 13. i na levom krilu 50. armije. Za Brjanski front je počeo period žestokih borbi sa jednom od najjačih neprijateljskih oklopnih grupa — sa Guderijanovom oklopnom grupom.

U tom periodu je uspešno dejstvovala avijacija fronta, ojačana na račun rezerve Vrhovne komande. Sem toga, 28. avgusta je pod komandu fronta stavljen rezervna vazduhoplovna grupa Vrhovne komande. Navešću razgovor o ovom pitanju sa Vrhovnom komandom.

„Na telefonu je Staljin. Dobar dan. Zadržaću vas nekoliko minuta. U rejonu Bogoduhova, severozapadno od Harkova, nalazi se rezervna vazduhoplovna grupa br. 1 Vrhovne komande. U grupi su 4. puka. Komandant grupe je pukovnik D. M. Trifonov. Ona je pod mojom komandom. Povežite se sa komandantom grupe i recite mu u moje ime da se sa svojom grupom od sutra, tj. 27. stavlja pod vašu komandu. Što vam je poznato o toj grupi? Nemam šta da vam naredim. Vi sami znate šta treba raditi. Idem da naredim komandantu vazduhoplovne grupe Trifonovu da se privremeno stavlja pod vašu komandu. Želim vam uspeha. Svako dobro“.

„Dobar dan, druze Staljine. Slušam vas. O grupi nije mi ništa poznato. Odmah ću uspostaviti vezu sa njom preko Generalštaba i avionom; upotrebiću je na pravcu Novgorod Severski — Starodub da sadejstvuje sa avijacijom fronta u protivudaru kopnenih jedinica radi uništenja starodubsko-novgorodske grupacije neprijatelja, a sutra ujutro snagama 6 divizija izvršiću koncentričan udar na Starodub. Što se tiče avijacije sve mi je jasno. Imate li još nešto da naredite? Drugih pitanja nemam. Doviđenja, druze Staljine.“⁴⁾

⁴⁾ Arhiv MO CCCP, ф. 202, оп. 5, д. 63, л. 82.

Interesantno je izneti koliko su se pojačala dejstva avijacije na Brjanskom frontu posle prelaska „bogoduhovske vazduhoplovne grupe“ pod našu komandu.

Tako je 27. avgusta bilo izvršeno ukupno 100 avio-poleta i to: za bombardovanje — 38, za odbranu i patroliranje — 34, za izviđanje — 16, za jurišna dejstva — 12. Prilikom napada na neprijateljske motomehanizovane kolone u rejonu Novgoroda Severskog uništeno je 15 tenkova i 21 kamion. U vazdušnim borbama oboarena su 3 neprijateljska aviona.

28. avgusta ujutru neprijateljski 47 oklopni korpus, koji je ranije dejstvovao na frontu 50. armije, preuzeo je napad snagama 17. i 18. oklopne, 29. motorizovane divizije i dvaju oklopnih odreda opštim pravcem ka Trupčevsku i južnije od njega, nanoseći koncentrične udare glavnim snagama u pravcu Počep — Semci — Mostočnaja, obuhvatajući južni bok fronta kod Pogara i Trupčevska, i pomoćne udare — u pravcu železničke stanice Znob.

U to vreme su jedinice 13. armije, koje su odstupale pravcem Uneča — Starodub sa ciljem da uđu u sastav Brjanskog fronta i posednu položaj na liniji Počep — južno od Staroduba, započele borbe sa neprijateljskim oklopnim divizijama na reci Sudost. Pošto nisu mogle da izdrže pritisak neprijatelja, jedinice 13. armije, pretrpevši znatne gubitke otpočele su odstupanje preko reke Desne.

29. avgusta izdata je borbena zapovest br. 7⁵⁾ u kojoj je 50. armiji, koja je vodila žestoke borbe u rejonu Počepa, naređeno da se drži na dosadašnjim položajima. 13. armija je dobila zadatak da izvrši protivudar pravcem Pogar — Voronok. Protivudar je trebalo izvršiti na borbene poretkе neprijateljskih oklopnih grupa koji su se najdublje uklinili u našu odbranu. Avijacija fronta je 29, 30. i 31. avgusta imala da štiti pokret jedinica koje su nanosile protivudar, a zatim da sadejstvuje sa njima.

⁵⁾ Архив МО СССР, ф. 202, оп. 5, д. 63, лл. 93—95.

Tri divizije 13. armije koje su nanosile protivudar najpre su imale uspeha, ali su docnije bile potisnute i otpočele odstupanje.

Tek formirana frontovska pokretna grupa (108. oklopna divizija, 141. oklopna brigada i 4. konjička divizija) koja je bila uvedena u borbu na desnom krilu 13. armije, izvršila je udar opštim pravcem ka Pogaru radi uništenja neprijatelja koji je prodro u našu odbranu i stupila u borbu s njegovim tenkovima, sprečivši razbijanje i neorganizovano odstupanje 13. armije preko reke Desne, kao i napuštanje Trupčevska od strane naših snaga. Dejstva frontovske pokretne grupe, koja se tek iskrcala iz vozova, omogućila su jedinicama 13. armije da se srede, posle čega su bile vraćene nazad da bi uzele učešća u borbama zajedno sa našim oklopnim jedinicama.

Vazduhoplovstvo fronta, koristeći svaki dan povoljan za letenje, nanosilo je neprijatelju velike gubitke. Tako je, na primer, u toku 30. i 31. avgusta, tj. posle prepotpričavanja grupe Trifonova, izvršeno oko 1.500 avio-poleta, bačeno 4.500 raznih bombi, uništeno više od 100 tenkova, preko 800 kamiona, 180—200 kola, 20 oklopnih vozila, skladište goćiva, izazvano 40 požara u neprijateljskim kolonama, oboren i uništeno 55 aviona (a mi smo izgubili 42⁶). Na završetku protivudara, avijacija je tesno sadejstvovala sa kopnenim jedinicama zapadno od Trupčevska i ukazala im znatnu pomoć.

Protivudar je u svojoj početnoj fazi onemogućio neprijatelju da proširi početni uspeh i primorao ga da se angažuje u ogorčene tenkovske borbe. Jedinice koje su izvodile protivudar, uklinile su se u neprijateljski borbeni poredak 7—8 km. Stvorila se neobično komplikovana situacija: linija fronta je dobila izlomljen oblik, borbeni poreci izmešali su se, rasplamsavale su se žestoke borbe između kolona, borbe sa obrnutim frontom, sa bočnim udarima itd. Bitka je trajala sedam dana i u konačnom rezultatu završilo se u našu korist. Neprijatelj

⁶⁾ Arhiv MO CCCP, ф. 202, оп. 5, д. 63, л. 83.

je pretrpeo gubitke i nije uspeo da se probije ka Trupčevsku.

U ovoj bici, koja je najveću žestinu dostigla 31. avgusta u rejonu 20 km zapadno od Trupčevska, učestvovalo je na neprijateljskoj strani 500—600, a na našoj 250—300 tenkova. Neprijatelj je u tom rejonu izgubio nekoliko hiljada vojnika i oficira i najmanje 200 tenkova.

Neprijatelj koji se svim snagama upinjao da zaузме Trupčevsk da bi osigurao svoj bok pri napadu na jug, i što je najvažnije, da bi stvorio uslove za budući udar na glavni grad, nije uspeo da izvrši taj zadatok. Njega je u tomeome delimičan protivudar Brjanskog fronta. Neprijatelj je, doduše, uspeo da, na odseku 13. armije, prebaci jednu motorizovanu diviziju preko reke Desne, u rejonu železničke stanice Žnob, ali je protivnapadom naših snaga ona bila odbačena preko reke i delom uništena.

Ovde je umesno navesti kako događaje tih dana opisuje njihov učesnik, general-pukovnik Guderijan u svojoj knjizi *Vojni memoari*: „29. avgusta je neprijatelj preuzeo, uz podršku avijacije, snažan napad sa juga i zapada na 24. oklopni korpus. Korpus je bio prisiljen da obustavi dalji napad svoje 3. oklopne i 10. motorizovane pešadijske divizije. 4. oklopna divizija je, posle izvršenog zadatka čišćenja zapadne obale Sudoste, upućena preko Novgorod Severskog za podršku 3. oklopne divizije. Ovog dana sam obilazio 24. oklopni korpus, kao i 3. i 4. oklopnu diviziju, i, pošto sam proučio situaciju, doneo sam ovaku odluku: sa 24. oklopnim korpusom da 30. avgusta otklonim opasnost koja preti desnom boku, a 31. avgusta da produžim napad u jugozapadnom pravcu, dok će 47. oklopni korpus imati da produži svoj napad na istočnoj obali Sudoste, a potom na istočnoj obali Desne u pravcu Novgorod Severskog.

Do 31. avgusta mostobran na reci Desni bio je znatno proširen, a 4. oklopna divizija prebačena preko reke... ali je jakim sovjetskim protivnapadom odbačena nazad preko reke, a, sem toga, bila je napadnuta.

jakim snagama u svoj desni bok. Angažovanjem i poslednjih snaga, čak i ljudstva jedne pekarske čete, s mukom je uspelo sprečavanje katastrofe na desnom krilu. Kod 47. oklopnom korpusu Sovjeti su preuzeli napad sa 108. oklopnom brigadom, a od 1. septembra, i sa 110. oklopnom brigadom) od Trupčevska na zapad i severozapad pri čemu su teško ugrozili hrabru 17. oklopnu diviziju⁷⁾.

Dalje Guderijan dosta detaljno govori o tome kako je on, uplašen aktivnim suprodstavljanjem njegovim namerama, hitno zatražio pojačanja.

To uporno traženje pomoći, koje je Hitlerova Vrhovna komanda ne bez osnova ocenila kao panično, kao i porast napada na Trupčevsk pričinili su Guderijanu mnogo neprijatnosti i, mada je otada prošlo više od deset godina, on se još seća toga sa osećanjem gorčine i sramote.

Trudeći se da post faktum opravda svoj neuspeh, Guderijan piše o brojnoj nadmoćnosti naše žive sile i tehnike, mada je u stvari i preimuproćstvo u tom pogledu bilo na strani nemačko-fašističkih snaga.

30. avgusta, kada su još vođene borbe u rejonu Počep — Trupčevsk, dobili smo zapovest Vrhovne komande za izvršenje opštег protivudara na Guderijanovu armijsku grupu koja je dejstvovala pred Brjanskim frontom.

Brjanski front je imao da pređe u napad i nanese udare u pravcu Roslavlja i Staroduba, da uništi neprijateljsku grupaciju u rejonu Počep..., — Novgorod Severski — Novozibkov, a zatim da produži nadiranje opštim pravcem Kričev — Slavgorod (Propojsk) s tim da do 15. septembra izbije na liniju Petrovići — Klimovići — Belaja Dubrava — Guta Koreckaja — Novozipkov⁸⁾.

To nije bilo najbolje rešenje za datu situaciju, jer je istovremeno nanošenje dva udara, na desnom i na

⁷⁾ Г. Гудериан, *Воспоминания солдата*, стр. 198—199 (наše izdanje, str. 240).

⁸⁾ *Архив МО СССР*, ф. 202, оп. 5, д. 63, лл. 113—116.

levom krilu, rasparčavalo ionako u ranijim borbama oslabljene snage fronta. Sem toga, udar na Roslavlj sâm po sebi nije u tom trenutku imao nikakvog operativnog značaja. Datoj situaciji je više odgovaralo prikupljanje glavnih snaga radi nanošenja jednog udara po glavnim snagama Guderijana, tačnije u bok njegove glavne grupacije, kako je to komanda fronta predlagala. Ja sam uporno branio naš predlog za nanošenje jednog, ali snažnog udara. Medutim, Vrhovna komanda se s tim, na žalost, nije saglasila, već je usvojila predlog komandanta Rezervnog fronta koji je smatrao da je neophodno nанети udar 50. armijom Brjanskog fronta pravcem Pe-kлина — Roslavlj. Da je Vrhovna komanda prihvatile ovaj predlog, vidi se iz gore navedene direktive. Ponavljam, da su se te četiri pešadijske divizije i jedna divizija iz rezerve, koje su dejstvovalle na desnom krilu 50. armije i za račun Rezervnog fronta nanosile udar na Roslavlj, upotrebile na levom krilu 50. armije i zajedno sa 3. armijom izvršile udar na Starodub, stvorio bi se sasvim drugi odnos snaga.

Prema navedenoj zapovesti Vrhovne komande, 31. avgusta je bio razrađen plan operacije za uništenje jedinica Guderijнове grupe koje su dejstvovalle pred Brjanskim frontom, sa utvrđenim rokovima za period od 30. avgusta do 15. septembra. Udar se imao izvršiti na dva pravca: na roslavljskom — sa zadatkom uništenja neprijatelja u rejonu Žukovka — Dubrovka i na jugozapadnom — na Starodub sa zadatkom uništenja neprijatelja u rejonu Počep — Starodub — Novgorod Severski.

Za nanošenje protivudara u pravcu Roslavla, 50. armija je obrazovala grupaciju od četiri pešadijske divizije, oklopne brigade i samostalnog tenkovskog bataljona. Trebalo je da 3. armija pređe u napad u pravcu, Počepa, obrazujući za to udarnu grupaciju od četiri divizije od kojih su oklopna i konjička divizija već bile angažovane u borbi. 13. armija je svojom udarnom grupacijom sastavljenom od četiri divizije, oslabljene u

prethodnim borbama, i oklopne brigade imala da napada opštim pravcem Pogar — Starodub.

Opšti protivudar Brjanskog fronta otpočeo je 2. i trajao do 12. septembra, a delimičan protivudar na levom krilu, o kojem je ranije bilo govora, nije se prekidao i kao da je „urastao“ u opšti. Na čitavom frontu rasplamsale su se žestoke borbe. Neprijatelj je bio primoran da protiv 3. i 13. armije naknadno angažuje jedan motorizovani korpus, a protiv 50. armije — da baci pešadijske divizije 4. armije.

Udarna grupacija 50. armije u samom početku je naišla na jaku odbranu i započela teške borbe sa 34, 31. i 78. pešadijskom divizijom.

Naše jedinice koje su izvodile napad, utvrdile su se 13. septembra na čitavom frontu na dostignutim linijama i izvršile pregrupisavanje, spremajući se za nove protivudare na pojedinim pravcima. Mada nismo dostigli do linije navedene u zapovesti, ipak je protivudar dao pozitivne rezultate. U njemu su jedinice fronta napredovale prosečno 10—12 km, a na pojedinim mestima i znatno više. One su zauzele liniju: Frolovka — istočna obala reke Dvide — Rekoviči — Stolbi — Dmitrov — istočna obala reke Sudost do Znoba i dalje istočnom obalom reke Desne. 15. septembra su 50. i 3. armija prešle u odbranu. Njihov se položaj konačno stabilizovao. Utvrđujući položaje, jedinice su vršile izviđanja i odbijale pokušaje neprijatelja da pređe u napad.

Hvalisava nemačko-fašistička štampa je još 3. septembra objavila da je Guderijanova oklopna grupa zauzela Brjansk. A u stvari, nemačko-fašističke snage, i pored ogromne nadmoćnosti u tenkovima, oklopnim automobilima, motorizovanoj pešadiji i taktičkoj avijaciji, nisu postigle manje-više značajan uspeh ni na roslavljsko-brjanskom, ni na počevsko-brjanskom niti na trupčevsko-brjanskom pravcu. One ne samo da nisu zauzele Brjansk, nego su se, pod udarima Brjanskog fronta, uz velike gubitke, povukle sa položaja koje su držale na tom pravcu i našle su se na 60 km od Brjanska.

Na kraju operacije ukupni gubici Nemaca iznosili su 20.000 mrtvih, ranjenih i zarobljenih. Naše jedinice uništile su oko 300 nemačkih tenkova, oko 1.000 motornih vozila i blizu 200 aviona. Zaplenjen je veliki broj mitraljeza, puškomitraljeza, minobacača i nekoliko hiljada pušaka.

Zarobljenici iz 10. i 11. čete neprijateljskog 107. pešadijskog puka izjavili su da su čete pre početka borbe imale po 160 vojnika i 5 oficira. Prema rečima zarobljenika iz 11. čete, 8. i 9. avgusta u četama je ostalo po 60 vojnika i 3 oficira, a 12. avgusta — samo po 30 vojnika (i nijednog oficira).

21. armija, koja je 10 dana bila u sastavu Brjanskog fronta, 6. septembra je prebačena u sastav Jugozapadnog fronta. Komandovanje tom armijom je, zaista, bilo jako otežano ne samo zbog njene velike udaljenosti, već i zbog toga što su se sve njene pozadinske jedinice i ustanove nalazile u zoni Jugozapadnog fronta.

10. septembra se između Brjanskog i Jugozapadnog fronta stvorila potpuno nezaštićena breša širine oko 60 km. Taj odsek je bio dodeljen Brjanskom frontu, iako je Vrhovnoj komandi bilo poznato da nemamo ni najmanje mogućnosti da ga bilo čime posednemo. Istina, maršal Sovjetskog Saveza Šapošnjikov je javio da je Vrhovna komanda odlučila da nam stavi na raspolaganje 2. konjički korpus; on je mogao stići tek kroz nekoliko dana, ali nije uopšte došao.

Stvoreni međuprostor između frontova omogućio je neprijatelju da otpočne nastupanje na istok u pravcu Kurska i na jug — u pravcu Konotopa. Odlučio sam da uništим neprijateljsku grupaciju u rejonu Kroljeveca i sprećim njen dalje napredovanje prema Šostki. Pristupilo se prebacivanju jedinica na levo krilo fronta, gde je od grupe pukovnika Akimenka hitno obrazovan riljski odbrambeni odsek u čiji su sastav ušle 127. i 160 (tek formirana) pešadijska divizija. Grupa Akimenka⁹) razvila se levo od nedavno obrazovane grupe generala Jermakova (21. i 55. konjička divizija, 121. i 150. oklopna

brigada i 183. pešadijska divizija). Sve su te jedinice bile brojno slabe. Oklopne brigade su imale svega po 20 tenkova. Docnije su obe grupe bile spojene u jednu pod komandom Jermakova (skica 5).

General-major Jermakov je bio zamenik komandanta fronta, a istovremeno je komandovao pomenutom grupom. Ispoljavajući veliku inicijativu i istrajnost u neverovatno teškim uslovima, general Jermakov se pokazao kao obdaren starešina i vrlo hrabar čovek. Ovom prilikom treba da kažem nekoliko reči o pukovniku A. Z. Akimenku čija je grupa dejstvovala levo, a docnije ušla u sastav grupe Jermakova. Drug Akimenko je uložio mnogo truda, energije, organizatorskih sposobnosti i hrabrosti da bi obezbedio čvrstu odbranu odseka grupe čija je širina bila nesrazmerno velika za njene brojno slabe jedinice.

Dolazak rezervi neprijatelja u rejon Rosavlja i stalna njegova aktivnost na levom krilu fronta na liniji Gluhov — Jarmolj, privukli su našu pažnju. Odlučili smo da grupu generala Jermakova pripremimo za izvršenje protivudara radi odbijanja neprijatelja koji se spremao da pređe u napad jakim oklopnim i motorizovanim jedinicama. 28. septembra izdata je zapovest¹⁰⁾ prema kojoj su sve jedinice morale da pređu u odbranu i da stvore jake protivtenkovske i protivpešadijske prepreke. U izvesnim slučajevima, po odobrenju komande fronta, dozvoljavali su se protivnapadi radi poboljšanja taktičkih uslova.

U toku 28. i 29. septembra zapaženi su velika živost u redovima neprijatelja i pokret jedne kolone ka severoistoku pravcem Gluhov — Šostka. Jačina kolone izno-

⁹⁾ Docnije, u sastavu te grupe dejstvovala je 2. gardijska divizija, bivša 127. pešadijska; ona je bila među one četiri divizije Sovjetske armije koje su prve dobile naziv gardijska (Naredba Vrhovnog komandanta br. 308 od 18. 9. 41. *Arhiv MO CCCP*, ф. 202, оп. 5, д. 63, л. 307).

¹⁰⁾ Zapovest br. 0182 od 28. 9. 41. *Arhiv MO CCCP*, ф. 202, оп. 5, д. 63, лл. 379—382).

sila je 250—300 motornih vozila. Utvrđeno je da se neprijatelj spremi da pređe u napad. Da bi se taj napad onemogućio, grupi Jermakova je naređeno da 30. septembra izvrši protivudar. Ali, neprijatelj je preduhitrio grupu Jermakova, prešavši u napad 2 časa ranije.

Tu su se pojavile od ranije poznate neprijateljske jedinice: 18. i 17. oklopna divizija, 29. i 10. motorizovana i druge operativne i više taktičke jedinice Guderijanove armije. Prema izjavama zarobljenika i podacima agenturnog izviđanja, 17. i 18. oklopna divizija, koje su u tenkovskoj bici kod Trupčevska pretrpele jak udar, bile su delimično preformirane i popunjene ljudstvom i tehnikom da bi ponovo pokušale da se probiju do Moskve.

Rezimirajući ukratko borbenu delatnost Brjanskog fronta u vremenu od 14. avgusta do 30. septembra 1941. moramo reći da su protivudari i protivnapadi jedinica fronta, a naročito protivudar u rejonu Trupčevska, omogućili našim trupama da dobiju dragoceno vreme radi pripremanja snaga i sredstava za nove odsudne borbe na moškovskom strategijskom pravcu. Sem toga, hitlerovcima su bili naneti znatni gubici koji su oslabili snagu njihovih udarnih grupacija.

Ovde treba reći da smo neprijateljeve udare južno od Trupčevska u to vreme procenili kao težnju da se probije ka Moskvi i da je zauzme još u toku leta 1941. godine.

Prema Guderijanovim rečima, Hitler je u štabu Srednje grupe armija, koji se nalazio u Borisovu, 4. avgusta održao savetovanje sa najvišim rukovodiocima nemačkih oružanih snaga.

Svi generali koji su učestvovali na savetovanju jednodušno su izjavili da je neophodno produžiti napadne operacije za osvajanje Moskve. Guderian je bio najvatreñiji pristalica tog plana.

Hitler se tada kolebao: on je htio da prigrabi bogatstva Ukrajine i da osvoji Krim, koji je smatrao kao prirođan nosač aviona Sovjetske armije za borbu protiv korišćenja rumunske nafte od strane Nemačke, a u isto

vreme nije bio protivan da neodložno izvrši marš i do sovjetskog glavnog grada.

Na tom savetovanju nije bilo definitivno rešeno pitanje pravca daljih udara nemačko-fašističkih snaga¹¹⁾. To je onemogućilo vrhovima fašističke soldateske, koji su se plašili odgovlačenja rata i smatrali da će im osvajanje našeg glavnog grada doneti konačnu pobedu, da svim snagama forsiraju pripremu udara na Moskvu iz zone dejstava Brjanskog fronta.

Guderijan piše: „Po povratku sa savetovanja, odlučio sam da za svaki slučaj pristupim pripremanju napada na Moskvu“.¹²⁾ I dalje: „Moj štab je dobio naređenje da pripremi nastupanje na Moskvu tako da se oklopni korpsi mogu postaviti na desno krilo, duž moskovskog druma, dok bi pešadijski korpsi bili u sredini i na levom krilu. Hteo sam sa težištem na desnom krilu da probijem tadašnji plitak sovjetski raspored sa obe strane moskovskog druma i da preko Spas Demenska opkolim Vjazmu, čime bi olakšao Hotu i ubrzao nastupanje ka Moskvi. U težnji da ostvarim ovu zamisao, suprotstavio sam se želji Vrhovne komande vojske od 6. avgusta da uputim svoje tenkovske divizije u napad na Rogačev, na Dnjepru, koji je ležao daleko pozadi mog fronta“.¹³⁾

... Sve dosada (do 11. avgusta. — A. J.) preduzimane mere kod Oklopne grupe vrštene su u duhu osnovne zamisli, kako Srednje grupe armija tako i Vrhovne ko-

¹¹⁾ Komanda fronta je u svoje vreme saznala za to savetovanje na taj način što su u oborenom nemačkom avionu bila nađena dokumenta potpukovnika Lebela, među kojima su se našle pribeleške iz Guderijanovog izlaganja na savetovanju u Borisovu. Evo odlomka iz tog dokumenta: „Guderijan (dalje nejasno) ... Roslavlј. Dalje popunjavanje proboda s udarom na Moskvu. 2. oklopna grupa desnim krilom preko Brjanska, cilj — Kursk, prva oklopna grupa dalje na jugoistok“!!!. (Архив МО СССР, ф. 202, оп. 5, д.63, л. 218).

¹²⁾ Г. Гудериан, Воспоминания солдата, str. 182 (naše izdanje str. 223).

¹³⁾ Isti izvor, str. 183 (naše izdanje str. 224).

mande vojske, da je glavni cilj Moskva. Uprkos savetovanju na konferenciji od 4. avgusta u Novom Borisovu, ja sam se još nadao da će se Hitler pridružiti — kako je meni izgledalo — ovoj tako prirodnoj i samo po sebi razumljivoj osnovnoj zamisli".¹⁴⁾

I docnije, do poslednje dekade avgusta, nemačko-fašistički generali su pokušali da privole Hitlera na prodluženje ostvarivanja plana za osvajanje Moskve, pripremajući za to potrebne uslove, i osiguravajući u rejonu Brjanska desni bok svoje grupacije namenjene za napad na Moskvu. Ovim se može objasniti i upornost sa kojom su Guderijanove jedinice nasrtale na Počep, Starodub i Trupčevsk.

Da su tada te jedinice postigle ovde osetan uspeh, Guderijanov bi referat od 23. avgusta o neophodnosti napada na Moskvu, a ne na Ukrajinu, verovatno imao uspeha kod Hitlera.

I docnije, napadajući na Konotop i Romni, Guderijan se stalno osvrtao na sever u nadi da postigne тамо značajan uspeh.

U to vreme nismo imali potpune podatke o nameđama neprijatelja. Zbog toga smo napad Guderijanovih oklopnih jedinica na jug, preduzet krajem avgusta i početkom septembra, shvatili pre svega, kao manevar radi nanošenja udara u bok brjanskog fronta.

Kao što je poznato, Guderijanove oklopne i mehanizovane jedinice i jedinice neprijateljske 2. armije, kroz brešu nastalu između Brjanskog i Jugozapadnog fronta, izvršile su udar na jug na širokom frontu Černigov — Konotop i izbile u rejon Priluki — Lohvica, gde su se spojile sa grupom generala Klajsta koja je od Dnjepra nastupala na sever. Posle toga je Guderijan dobio mogućnost da produži izvršenje svog prvobitnog zadatka — napada pravcem Brjansk — Orel — Tula — Moskva.

U toku čitavog perioda napregnutih borbi jedinica Brjanskog fronta koje su trajale mesec i po dana, voj-

¹⁴⁾ Isti izvor, str. 185 (naše izdanje str. 226).

nici, starešine i politički rukovodioci pokazali su se kao hrabri borci. Oni su naneli znatan poraz Guderijanovoj oklopnoj armiji i održali svoje odbrambene položaje u rejonu Trupčevska i na brjanskom pravcu, ispoljavajući izvanredno junaštvo i samopožrtvovanje u borbi.

Celishodan partijsko-politički rad je dao dobre rezultate. Jedinice su se istrajno borile. Komunisti su cementirali vojničke redove. Lični sastav političkih organa divizija, armija i fronta, na čelu sa načelnikom Političke uprave, drugom Pigurnovom stalno se nalazio kod jedinica dajući primer odanosti otadžbini.

GLAVA 6.

BORBE NA ORELSKO-KURSKOM PRAVCU

(Skica 5 i 6)

Događaji u vremenu od 14. avgusta do 30. septembra, sačinjavaju prvi period borbenih dejstava Brjanskog fronta.

1. oktobra je počeo drugi period. U to vreme su nemačko, fašističke trupe, postigavši značajne uspehe na južnom delu fronta i zauzevši Kijev, stvorile mogućnost da bace na moskovski pravac¹⁾ sve snage Srednje grupe armija koja je dotada bila znatno pojačana. One su smatrale da rejon Brjansk — Orel predstavlja pogodnu odskočnu dasku (oslonac) za osvajanje sovjetskog glavnog grada.

Da bi se što pre ovladalo tim osloncem, oklopna grupa koja je ovde napadala pod komandom Guderijana bila je popunjena i sada se sastojala od 7 pešadijskih, 5 oklopnih, 4 motorizovane i 1 konjičke divizije i 1 motorizovane brigade.

Na roslavljskom pravcu dejstvovalo je protiv 50. i 3. armije tri armijska korpusa nemačke 2. armije.

Jedinice Guderijanove armijske grupe (koja je od 6. oktobra dobila naziv 2. oklopna armija) na dan 30. sep-

¹⁾ Prema nemačkim izvorima, cilj operacije je bio „Uništiti poslednje sposobne za borbu snage grupe Timošenka“. Za izvršenje tog zadatka angažovane su 3/4 celokupnih snaga nemačke vojske. Г. Гудериан, Воспоминания солдата, str. 208.

tembra su, prema njegovim vlastitim rečima otpočele sledeće pokrete: „48. oklopni korpus iz rejona Gadjač — Štepovka preko Nedrigaljova na Putivlj...

— 24. oklopni korpus sa 3. i 4. oklopnom divizijom u prvoj liniji, a sa 10. motorizovanom pešadijskom divizijom pozadi njih, od Gluhova duž puta Sevsk — Orel i jugoistočno od njega.

— 47. oklopni korpus sa 18. i 17. oklopnom divizijom od Jampolja, sa desnim krilom na Sevsk. 29. motorizovana pešadijska divizija imala je da bude ešelonirana u levo i nazad i tako da se kreće do Sredine Bude. Bočna obezbeđenja su vršila oba pešadijska korpusa (35. i 34. armijski korpus. — A. J.) u pokretu delom preko Kostolobra, a delom preko Romnija. 1. konjička divizija je držala odsek na zapadnoj obali reke Sudoste, sa obe strane Pogara“.²⁾

Koristeći absolutnu nadmoćnost u tenkovima, neprijatelj je 30. septembra izvršio udar na levom krilu fronta, na odseku koji je nedavno bio dodeljen frontu, na spoj između 13. armije i grupe general-majora Jermakova. Glavni udar je nanosio 47. i 24. oklopni korpus.

Jedinice 13. armije i grupa generala Jermakova otpočele su teške borbe sa nadmoćnjim neprijateljskim snagama. Krajam dana 30. septembra jedinice 13. armije su vodile uporne borbe sa neprijateljskom motorizovanom pešadijom i tenkovima koji su napadali pravcem Sevsk — Suzemka. Neprijatelj je vršio naročito jak pritisak na levo krilo 13. armije.

Zbog pritiska nadmoćnijih neprijateljskih snaga, grupa generala Jermakova je krajam dana morala da se povuče na istok. Veza sa njim je bila prekinuta. Komanda fronta je preduzela niz mera za odbijanje neprijateljskog napada.

Razvijajući napad, tenkovske i motorizovane jedinice neprijatelja 1. oktobra uveče su u zoni 13. armije

²⁾ Г. Гудериан, *Воспоминания солдата*, str. 217—218 (naše izdanje str. 261—262).

zauzele Sredinu Budu, dok se 25—30 tenkova probilo na železničku stanicu Komariči.

Na odseku grupe Jermakova, 24. oklopni korpus je svojim motomehanizovanim jedinicama i pešadijom, uz podršku 150 tenkova i 30—40 aviona, 1. oktobra u 13 časova zauzeo grad Sevsk, odsekavši tu grupu od 13. armije. U isto vreme stvorila se opasnost obuhvata čitavog levog krila Brjanskog fronta od strane jakih neprijateljskih oklopnih i mehanizovanih jedinica (ovde je na neprijateljevoj strani dejstvovalo oko 500 tenkova). Iz rejona Sevska 24. oklopni korpus je produžio napad pravcem Orel — Tula, a 47. oklopni korpus — pravcem Karačev — Brjansk.

Bez obzira na neprijateljsku nadmoćnost, komanda fronta je odlučila da udarom levim krilom 13. armije sa severa i grupom Jermakova s juga likvidira neprijatelja koji je prodro u odbranu. Četiri dana (2, 3, 4. i 5. oktobra) vodile su se žestoke borbe. Jedinice su pokazale veliku istrajnost i hrabrost, ali nisu uspele da se pomere napred. 13. armija nije napustila svoj položaj i vodila je borbu u mestu. Grupa generala Jermakova je bila odsečena od 13. armije i morala da se pod pritskom oklopnih divizija povuče u pravcu Amonja.

2. oktobra situacija je postala još napregnutija. Prešavši u napad, nemačka 2. armija je probila odbranu na frontu desnog suseda — 43. armije Rezervnog fronta. Razvijajući uspeh na spoju 43. i 50. armije, neprijatelj je 5. oktobra zauzeo Žizdru i ugrozio desni bok i pozadinu 50. armije. Bilo je jasno da jedinice 2. armije teže da se u rejonu Brjanska spoje sa jedinicama 2. oklopne armije i da na taj način okruže celu našu brjansku grupaciju. Na levom krilu fronta neprijatelj je produžio napad. Pošto su u rejonu naselja Mihajlovskog odbile protivudar jedinica 13. armije, snage neprijateljevog 47. i 24. oklopног korpusa ovladale su 3. oktobra Orelom, duboko obuhvativši snage Brjanskog fronta s istoka.

Ovde treba kazati nekoliko reči o Orelu. U pozadini Brjanskog fronta, na daljini od 200—250 km od

prednjeg kraja, u Orelu se nalazio štab Orelske vojne oblasti. Komandant oblasti je bio general-potpukovnik A. A. Tjurin. On nam je često dolazio radi upoznavanja sa stanjem na frontu, a sa svoje strane obaveštavao nas je o preduzetim merama za odbranu grada.

Prema tome Tjurin je dobro znao šta se događa na frontu, a mi smo imali osnova smatrati da nam je poznata situacija u dubokoj pozadini fronta. Teritorija Orela nalazila se van granica zone dodeljene Brjanskom frontu. Za odbranu Orela je bio odgovoran Vojni savet Orelske vojne oblasti. 30. septembra, kada je neprijatelj probio našu odbranu na levom krilu fronta, lično sam javio o tome načelniku štaba Orelske vojne oblasti (Tjurin u to vreme nije bio u gradu). Tom prilikom sam dao niz praktičnih saveta u pogledu upotrebe snaga i sredstava kojima je oblast raspolagala za organizovanje odbrane grada. Znao sam da se u Orelu tada nalazila 4 protivoklopna artiljerijska puka. Sem toga se u rejonu Orela prikupio haubički artiljerijski puk koji je imao da dođe pod komandu fronta; pošto se ovaj puk nalazio daleko od linije fronta i nije imao vremena da stigne do određenog roka, stavio sam ga na raspolažanje Orelskoj vojnoj oblasti radi pojačanja odbrane grada. Štab oblasti je raspolažao i sa nekoliko pešadijskih jedinica koje su se nalazile u samom gradu.

Načelnik štaba mi je telefonom odgovorio da je shvatio situaciju i da će odbrana Orela biti organizovana kako treba. On me je uveravao da Orel nipošto neće biti ostavljen neprijatelju.

I stvarno imalo se čime braniti. Raspolažalo se sa 5. artiljerijskih pukova, koji su potpuno mogli odbiti masovan udar neprijateljskih tenkova.

Treba podvući još jedan detalj. Front je iz Orela stalno dobijao flaše sa zapaljivom tečnošću za paljenje tenkova. Znao sam da su jedinice posade doobile oko 10.000 tih flaša za borbu sa neprijateljskim tenkovima; to mi je rekao sam Tjurin.

Znajući da se u Orelu nalaze pomenuta protivoklopna sredstva i saslušavši izjavu načelnika štaba da je odbrana Orela dobro organizovana, bio sam uveren da grad neće biti ostavljen neprijatelju.

Međutim, na delu je ispalо drukčije. 3. oktobra nemачki tenkovi su prodri u grad.

U ruke neprijatelja je pao važan administrativni centar, krupan železnički i putni čvor koji je postao baza za dalja dejstva nemačko-fašističkih snaga. Sem toga, neprijatelj je dobio mogućnost da koristi odličan drum.

4. oktobra je 47. oklopni korpus neprijatelja zauzeo Lokot i produžio napad pravcem Navlja — Svenj. Istovremeno su neprijateljske jedinice napale Karačev. Do 6. oktobra ujutru jedinice Brjanskog fronta, koje su i dalje držale svoje odbrambene položaje na zapadu, bile su obiđene iz pozadine. Neprijatelj je ovладao svim najvažnijim komunikacijama i presekao sve veze fronta sa njegovom pozadinom. Za odbranu rejona Karačeva iz pozadine, komanda fronta je od 108. oklopne divizije (20 tenkova) i 194. pešadijske divizije obrazovala grupu pod komandom mog zamenika za pozadinu, general-potpukovnika M. A. Rejtera i člana Vojnog saveta za pozadinu, brigadnog komesara V. J. Makarova.

Pošto napad neprijateljske oklopne grupe na Karačev sa pravca Orela u početku nije imao uspeha, ona je skrenula na jug i šumskim putem produžila za Brjansk. Na taj pravac smo blagovremeno uputili izviđačke i osiguravajuće delove.

6. oktobra u 14.30 časova oko 50 neprijateljskih tenkova sa pešadijom izbilo je u rejon komandnog mesta štaba fronta. Ali neprijatelj, izgleda, nije tačno znao gde se ono nalazi, te su tenkovi samo u prolazu otvorili vatru na njega i produžili pokret prema Brjansku, a motorizovanu pešadiju koja se kretala za njima većim delom smo uništili. Na ovome ćemo se malo detaljnije zadržati.

Uoči tog dana, 5. oktobra, nalazio sam se na levom krilu fronta na položaju 13. armije i grupe Jermakova.

Tamo su, uzgred budi rečeno, neprijateljski tenkovi naterali moja kola u močvaru, i morao sam da iz rejona Lokota krenem za štab fronta avionom U-2, jer je situacija zahtevala neodložan razgovor sa Moskvom i hitno donošenje odluka. S desna je pod pritiskom neprijatelja odstupala 43. armija Rezervnog fronta i neprijatelj je već bio izbio na bok i u pozadinu naše 50. armije, a na levom krilu fronta, gde sam se u datom momentu nalazio, nije se imalo čime zadržati napad nekoliko oklopnih i motorizovanih neprijateljskih divizija upravljen na naš bok i pozadinu.

Stigavši u štab fronta, ja sam koristeći direktnu telefonsku liniju, upoznao druga Šapošnjikova u Moskvi sa situacijom i izneo svoje razloge o celishodnosti nanošenja udara Brjanskim frontom u pravcu istoka radi izlaska na novu liniju. U suštini, to bi bio napad sa obrnutim frontom. Drug Šapošnjikov je obećao da će kroz neko vreme saopštiti odluku Vrhovne komande u vezi sa ovim pitanjem.

Čekajući odluku, celu noć uoči 6. oktobra nisam spavao, planirajući i razmatrajući sva pitanja u vezi sa pregrupisavanjem snaga. U 9 časova legao sam da se malo odmorim. Spavao sam 2 časa. Probudivši se saslušao sam telefonske izveštaje o situaciji u armijama. Postojala je veza sa svim armijama, sem sa grupom Jermakova. Još sinoć sam iz izveštaja jednog oficira-tenkiste saznao da je neprijatelj već osvojio južnu ivicu Karačeva, a da severnu i zapadnu ivicu grada još drže naše jedinice. Most u gradu je bio porušen, te neprijatelj nije mogao da iz Karačeva brjanskim drumom prodre ka Brjansku. Tada sam odmah naredio načelniku štaba fronta da uputi izviđačke organe u rejon seoskog puta koji paralelno sa brjanskim drumom vodi iz Karačeva ka Brjansku. Obavešten sam da je to naređenje izvršeno.

I tada, 6. oktobra u 14.30 časova, grupa neprijateljskih tenkova sa motorizovanom pešadijom je, krećući se šumskim putevima južno i zapadno od brjanskog

druma, izbila na komandno mesto štaba fronta, prestigavši naše izviđačke delove i potisnuvši osiguranje.

U manevarskom ratu pokretna borbena sredstva — tenkovi, motorizovana pešadija i vazdušno-desantne jedinice — u stanju su da brzo prođu u dubinu borbenog poretka neprijatelja i izvrše obilazak, obuhvat i okruženje. Zbog toga nije nimalo isključena mogućnost neprijateljskog napada na više štabove, pa čak i na štabove armija i frontova i to ne nečijom omaškom, mada se i to dešava, nego u većini slučajeva zbog toga što se komandant sa operativnom grupom svoga štaba, neposredno rukovodeći operacijama u složenim uslovima, nalazi kod jedinica i ne povlači štab daleko u pozadinu. Zbog toga su štabovi takođe izloženi udaru. To se dogodilo i našem štabu. Krećući se šumskim putem u koloni po dva, i s vremena na vreme otvarajući vatru na šumu desno i levo, neprijateljski tenkovi su, kao što sam rekao, u 14.30 časova izbili na komandno mesto štaba fronta.

Komandno mesto fronta nalazilo se u rejonu železničke stanice Svenj, u gustoj borovoj šumi, smešteno u dve kuće (u jednoj je bio Vojni savet fronta, a u drugoj, manjoj, Politička uprava), ostala odeljenja i uprave bili su u zemunicama. Neprijatelj nije znao tačno mesto štaba i, izgleda, smatrao je da se ono nalazi bliže Brjansku. Zbog toga, otvarajući vatru na put i u šumu levo i desno od njega, neprijateljski tenkovi su, ne videći komandno mesto fronta, prolazili pored njega. Njihovom vatrom, koju su otvarali nasumice, bilo je uništeno samo nekoliko štabnih automobila.

Posmatrali smo neprijateljske tenkove iz kuće sa najviše 40 m. daljine. Zgrabivši brzo svoja dokumenta i šinjel, izišao sam iz kuće i krenuo u pravcu suprotnom kretanju tenkova. Sakrivši se iza ograde osmatrao sam neprijatelja. Tenkovi su prolazili ne zadržavajući se i s vremena na vreme otvarajući vatru.

A naše komandno mesto je radilo, što se kaže punom parom: postojala je direktna veza sa Moskvom i

sa svim štabovima armija. Sve je bilo u redu, kao što i treba da bude u jednom štabu fronta, i rad je išao svojim tokom. Tu se nalazilo mnogo operativnih dokumenata koji još nisu bili preneti na novo komandno mesto. Njihovo zapljenjivanje od strane neprijatelja pričinilo bi veliku štetu našoj Armiji. Bilo je neophodno sačuvati ta dokumenta. To je bilo vrlo teško učiniti ispred nosa neprijatelja čiji su tenkovi, tandrčući i zveckajući gušenicama i nasumce otvarajući vatru prolazili u neposrednoj blizini.

Treba napomenuti da su štabni oficiri većinom već bili otišli na novo komandno mesto, dok se jedan njihov deo, koristeći mogućnost, odmarao posle neprospavane nemirne noći. Utom trenutku kod mene su se zatekli samo adžutanti, kapetan Hirnih i šoferi — Gorlanov i Demjanov. Za to vreme su neprijateljski tenkovi (bilo ih je oko 50—60) već bili prošli pored komandnog mesta. Za njima, na odstojanju od 200—300 m, kamionima od 2,5—3 tone, kretala se motorizovana pešadija. Na čelu kolone išao je putnički automobil s oficirima.

Moralo se brzo raditi. Naredih Hirnihu da se pobrine za dokumenta, a Demjanova, uzevši od njega nemачki automat, poslah po ručne bombe. Zaklonivši se sa drugim šoferom, Gorlanovom, iza plota, čekao sam da se auto približi. Čim se „opel“, krećući se velikom brzinom poravnao s nama, otvorih vatru na njega iz trofejnog nemačkog automata, a Gorlanov iz poluautomatske puške. Pošlo nam je za rukom da odmah ubijemo šofera i oficira koji je sedeо pored njega. Jureći velikom brzinom, auto je naglo skrenuo i motorom lupio o drvo. Koristeći taj trenutak, obasuli smo ga kišom zrna. Niko živ nije izašao iz njega.

Na izvesnom odstojanju iza oficirskog automobila kretao se čelnji kamion od 3 tone. U njemu su dobro poravnati, u čeličnim šlemovima, stisnuti jedan uz drugog sedeli nemački pešaci. Spazivši polupan „opel“ postrani, šofer četnog kamiona počeo je da koči. Gorlanov i ja, napunivši u međuvremenu svoje oružje, odmah smo

otvorili vatu na motorizovanu pešadiju. Naš iznenadni napad uneo je paniku u redove neprijatelja. Većina vojnika čelnog kamiona bila je ubijena ili ranjena. U tome nam je stiglo pojačanje — komandant jedinice za osiguranje pozadine, drug Pankin, sa 15 svojih vojnika. Oni su sem pušaka i ručnih bombi imali i puškomitraljez. Objasnio sam im šta treba da rade da bi izazvali paniku kod neprijatelja. Uspeli smo da pobijemo vojnike i u drugom kamionu. Ostali kamioni zaustavili su se, a hitlerovci, misleći da su dospeli u dobro pripremljenu klopku, bez reda su se vrteli kraj puta, bojeći se da se sklone u šumu. Šoferi su pokušali da okrenu kola, ali uzak put i malo rastojanje između njih nisu to dozvolili. Za to vreme Hirnih je sa nekoliko štabnih oficira uništio svu aparaturu, pokupio sva dokumenta, zapalio kuću u kojoj sam ja stanovao i gde je bila smeštena telefonska kabina, pripremio je za prenos sve što se sobom moglo poneti. Kasu sa strogo poverljivim dokumentima zakopali smo duboko u zemlju. Uskoro, čuvši da se vodi borba, nama se pridružio čitav bataljon koji je služio za osiguranje prilaza štabu sa pravca Karačeva i došla su 4 tenka, koji su takođe pripadali osiguranju štaba. Ono što smo započeli, dovršili su tenkovi. Oni su razbili veliki deo motornih vozila kolone i delimično uništili i rasterali neprijateljsku motorizovanu pešadiju.

Na taj način štab je bio spasen i ništa nije palo u ruke neprijatelja. Naši gubici su iznosili svega dva poginula i nekoliko ranjenih ljudi.

Doenije su mi često govorili da nije stvar komandanta fronta da se podvrgava takvoj opasnosti, stupaći maltene u borbu prsa u prsa sa nadmoćnim neprijateljem.

Ali, po mom mišljenju, u ovom slučaju to je bio jedini mogući izlaz iz situacije. Otići peške kroz šumu bilo bi u istoj meri rizično, voziti se u kolima nije se moglo, jer se, prvo, put nalazio u rukama neprijatelja i, drugo, šum motora i kretanje kola odmah bi privukli njegovu pažnju.

Međutim, glavni cilj je bio sačuvati dokumenta štaba fronta od neprijatelja.

Pošto sam komandantu jedinice za osiguranje, drugu Pankinu naredio da preuzme komandu nad ljudstvom dva artiljerijska diviziona koji su se nalazili nedaleko od štaba, kao i nad 300 boraca iz motorizovanih pešadijskih jedinica 42. oklopne brigade, i da produži borbu sa neprijateljem, krenuo sam noću na front 3. armije i 7. oktobra ujutru već sam bio tamo.

Nisam otišao na svoje novo komandno mesto, jer sam smatrao da se moram nalaziti kod armija i rukovoditi njima, utoliko pre što one još nisu dobile zapovest za okretanje fronta.

U štabu 3. armije pokazali su mi tek primljenu radio-depešu, adresovanu na ime komandanta 50. armije, da on ima da vrši dužnost komandanta Brjanskog fronta. Dobivši preko radija izveštaj načelnika štaba fronta o napadu neprijateljskih tenkova na štab fronta, Vrhovna komanda je smatrala da me više nema među živima. Od početka borbe u rejonu komandnog mesta fronta, tj. od 14.30 časova 6. oktobra do jutra 7. oktobra, Vrhovna komanda nije imala vesti o meni i, prirodno, smatrala je da mi se desila neka nesreća. Po dolasku u štab 3. armije, koja je imala dobru vezu sa Vrhovnom komandom, odmah sam saopštio gde se nalazim, ukratko izložio ceo slučaj, kao i svoju odluku da okrènem front i otpočnem pokret na severoistok radi izlaska na nove linije. Moskva je odobrila moju odluku.

Moj dolazak u štab 3. armije bio je blagovremen i doprineo je brzom okretanju armija radi izlaska na nove linije i nanošenja udara po neprijatelju koji je izbio u našu pozadinu. Bio sam u mogućnosti da lično izdam zapovest za okretanje fronta i da rukovodim njenim izvršenjem u 3. i 13. armiji; a 50. armiji poslao sam pismenu zapovesta. Na taj način komandovanje trupama nije se prekidalo ni za jedan sat.

6. oktobra ujutru jedinice Brjanskog fronta su čvrsto branile posednutu liniju sa zapada, odbijajući besne

napade neprijatelja koji je pokušao da probije našu odbranu. U isto vreme jedinice fronta morale su da se osiguraju i iz pozadine. Tokom dana neprijatelj je prodro u pozadinu 50. armije i, udarom šumskim putem Karačev — Svenj — Brjansk, ovladao Brjanskom.

Zauzimanjem Žizdre, Karačeva, Orela, Kromija, Dimitrovska Orlovskog, Sevska, Lokota, Navlje i Brjanska neprijatelj je presekao glavne komunikacije Brjanskog fronta i doveo naše snage u situaciju operativnog okruženja. Razvijajući napad iz pozadine, hitlerovci su težili da preseku naše borbene poretke i da unište jedinice fronta po delovima.

Uspehu neprijatelja je doprinela okolnost da Brjanski front nije imao dovoljno rezervi za odbijanje njegovih snažnih udara u bokove i pozadinu, kao i to da naša odbrana u dubokoj pozadini, u rejonu Orela, nije bila organizovana. Zbog toga, okrenuvši se na zapad, Nemci se nisu bojali udara u svoju pozadinu sa istoka. Odigrala je ulogu i ogromna nadmoćnost u snagama, kao i uspesi neprijatelja na susednim frontovima.

Dakle, rano ujutru 7. oktobra izdao sam pripremna naređenja, dogovorivši se lično sa komandantom 13. i 3. armije, a istoga dana u 14 časova izdao opštu zapovest za okretanje fronta za 180°.

Jedinice Brjanskog fronta imale su da nanesu udar po neprijatelju koji je izbio u njegovu pozadinu, da se probiju iz operativnog okruženja i organizuju odbranu na novim linijama. Radi toga je bilo potrebno izvršiti pregrupisavanje snaga i pripremiti ih za protivudar na neprijatelja koji je dejstvovao na našim bokovima i u pozadini. Istovremeno sa nanošenjem udara na istok i jugoistok, trebalo je braniti se sa zapada, severa i juga primenjujući manevarsku odbranu.

Jedinicama fronta su određene uzastopne prihvatne linije za tu odbranu. Predviđeno je pet takvih linija, a armijama su dati rokovi za izlazak na njih.

Armije Brjanskog fronta dobile su zadatak da, braneći se sa fronta, izvrše protivudare: 50. armija pravcem

Bežica — Karačev — Zmijevka; 3. armija pravcem Trupčevsk — Dmitrovsk Orlovski — železnička stanica Poniri; 13. armija pravcem Pogar — Dmitrijev Ljgovski — Fatež. Za osiguranje bokova 50. i 13. armija imale su da izdvoje po jednu diviziju. Grupa generala A. N. Jermakova dobila je zadatak da, držeći posednutu liniju, spreči neprijateljski napad severoistočno od železničke stanice Ljgov.

Grupi general-potpukovnika M. A. Rejtera, koja je bila obrazovana za obezbeđenje Karačeva sa pravca Sevska i železničke stanice Komarići, naređeno je da zajedno sa 50. armijom uništi neprijatelja južno od Karačeva, a zatim da u sadejstvu sa 50. armijom izvrši udar pravcem Karačev — Orel — Zmijevka. U sastavu ove grupe nalazile su se 194. pešadijska divizija i 108. oklopna (gotovo bez tenkova).

13. armija je krajem dana 7. oktobra držala liniju: Pogar — Muravji — Znob — Golubovka — železnička stanica Suzemka. Njeno desno krilo je bilo okrenuto prema zapadu, centar — prema jugu, levo krilo — prema jugoistoku. Prema mojoj zapovesti, komandant 13. armije doneo je sledeću odluku: obezbedivši se sa fronta, naneti udar pravcem železnička stanica Suzemka — Orlja — Hvoščevka — Kalinovka — Beljajevo, dakle, prvo na jug a zatim na istok. Glavni udar 13. armija je nanosila snagama 132. i 143. pešadijske divizije i 141. oklopne brigade.

Neprijatelj je do tog vremena obuhvatio levi bok 13. armije i, prema podacima izviđačkih organa, nameravao da nanese udar opštim pravcem prema Trupčevsku radi okruženja jedinica 13. armije.

O dejstvima 13. armije Guderijan u svojim memoarima piše: „Uveče 8. oktobra 35. pešadijski korpus je izvestio da neprijatelj povećava pritisak severno od Suzemke a zapadno od Sevske. Na osnovu ovog izveštaja se moglo zaključiti da opkoljene sovjetske snage južno od Brjanska pokušavaju da se probiju na istok... 9. oktobra su sovjetske snage preduzele još prethodnog

dana nagovešten pokušaj probaja kod Suzemke. 293. pešadijska divizija je bila na svom desnom krilu jako napadnuta i odbačena natrag preko Suzemke i Šiljenke^{...3)}. Dalje Guderijan iznosi da je nemačka komanda morala da u ovaj rejon dovede znatne snage među kojima je bio i ceo 48. oklopni korpus. On priznaje da su snage 13. armije na čelu sa svojim štabom uspele da se probiju kroz liniju koju su Nemci organizovali duž puta Sredina Buda — Sevsk. Guderijan neistinito tvrdi da su to blike manje grupe.

Od samog početka borbi sa obrnutim frontom stalno sam se nalazio kod 3. armije. Ona je bila u najtežem položaju, jer je imala da pod borbom savlada veće odstojanje nego ostale armije, krećući se preko teško prohodnog zemljišta: istočna obala reke Desne i rejon istočno i severoistočno od Trupčevska sve do reke Svape bili su močvarni, a te kišovite jeseni 1941. godine mnoga mesta su postala gotovo neprohodna.

Dobivši odgovarajuća uputstva, 3. armija se noću 7/8. oktobra, osiguravajući se jakim zaštitnicama, odvojila svojim glavnim snagama od neprijatelja i do jutra je izvršila marš od 60 km. Takav marš je gotovo jedinstven slučaj u pešadiji.

Na prvi organizovani otpor jedinice 3. armije su naišle na liniju Uti-Arelsk, gde je neprijatelj organizovao odbranu na bivšim našim utvrđenjima. Borbe na ovoj liniji vodile su se od 8. do 11. oktobra. 12. oktobra naše jedinice su slomile otpor neprijatelja i izbile na liniju Saltanovka-Svjatoje. Ovde su hitlerovci takođe uspeli da organizuju odbrambenu liniju, težeći da po svaku cenu zaustave i primoraju naše jedinice na predaju.

Armija je imala da udarom u pravcu Navlje probije ovu liniju. Ovaj udar je bio odlučujući, prvo, zbog toga što je trebalo probiti poslednji jaki položaj neprijatelja koji je ometao manevar jedinica armije i, drugo,

³⁾ Г. Гудеријан, Воспоминания солдата, str. 225—226 (наše izdanje str. 269—270).

izbijanjem u rejon Navlje armija bi izašla iz šuma i močvara na zemljište povoljnije za dejstvo.

12. oktobra neprijatelj je čvrsto zatvorio izlaze iz šuma na liniji Navlja — Borščeve — Lokot. Borba vodenja na dan 11. oktobra nije nam donela uspeh. Tada, nalazeći se na pravcu glavnog udara 269. pešadijske divizije, odlučio sam da obidem čete. Oko 4 časa ujutru pošao sam kod četa jednog od pukova koji su se spremali za napad. Obišao sam gotovo sve čete i razgovarajući sa vojnicima, a posebno sa starešinama, nastojao sam da popravim njihovo raspoloženje, a komandantima dva bataljona postavio zadatak da okruže neprijateljski čvor odbrane u rejonu Borščeva.

Ova borba je imala odlučujući značaj. U 5 časova, čim je počelo da sviće, jedan od bataljona je već bio izbio u neprijateljsku pozadinu. Zahvaljujući koordiniranom dejstvu svih jedinica koje su učestvovali u izvršenju udara, neprijatelj je bio uništen, a izlaz iz šuma — otvoren. 12. oktobra napad je trajao ceo dan i jedinice 3. armije izlazile su iz šuma, proširujući probor.⁴⁾

Evo šta Guderian kaže o tim borbama.

„Sovjeti su pokušali 11. oktobra da se probiju sa obe strane reke Navlje iz obruča kod Trupčevska. Između 29. i 25. motorizovane pešadijske divizije stvoreni otvor privremeno je zatvarao tek pristigli 5. mitraljeski bataljon...

13. oktobra Sovjeti su produžili sa pokušajima probora između Navlje i Borščeva. 47. oklopni korpus je morao da bude pojačan delovima 3. oklopne divizije i 10. motorizovane pešadijske divizije 24. oklopog korpusa. Uprkos svega toga, a blagodareći nepokretnosti naših jedinica, uspela je jedna sovjetska grupa od oko 5.000⁵⁾ vojnika da se probije blizu do rejona Dmitrovska“⁶⁾...

Moramo istaći, da Guderian piše o katastrofalnom opadanju moralu kod nemačko-fašističkih snaga usled

⁴⁾ Архив МО СССР, ф. 202, он. 5, д. 64, л. 481.

⁵⁾ Овај број је неколико пута смањен.

⁶⁾ Г. Гудеријан, Воспоминания солдата, стр. 227, 230 (наše izdanje str. 271, 274).

žestokog otpora naših jedinica, baš u ono vreme kada je izgledalo da su Nemci postigli značajne uspehe.

U toku 12. i 13. oktobra neprijatelj je bio vrlo aktivan u vazduhu. On je, očevidno imao na zemlji organe za navođenje, jer su njegovi naleti bili vrlo tačni.

Sedmog dana dejstva sa obrnutim frontom, 13. oktobra, naše snage su probile poslednju odbrambenu liniju neprijatelja. U 10 časova pre podne krenuo sam na komandno mesto komandanta 269. pešadijske divizije da vidim kako se razvija napad. Tek što sam stigao na komandno mesto, kad se pojaviše i počeše da bombarduju obrušavajući bombarderi. Tom prilikom sam ranjen u desnou nogu i desno rame sa nekoliko parčadi avio-bombe. Spasao sam se nekim čudom, jer se avion obrušavao vrlo blizu. Kraj ulaza u lugarevu kućicu bila je jedna jela, i ja sam prateći tok borbe stajao pored nje. Avio-bomba je eksplodirala na 3 metra od jеле, ali sa suprotne strane. To me je spaslo smrti, jer me je jela zaklonila. Udarni talas i parčad bombe oborili su me i ošamutili.

Podigli su me, previli i izneli na ivicu šume, gde se nalazilo nekoliko stogova sena. Kraj jednog od njih organizovali smo neku vrstu komandnog mesta. Sa mnom su bili adutant, medicinska sestra i nekoliko ordonans-oficira. Bio sam potpuno pri svesti.

Za 10—15 minuta posle mog ranjavanja, prišli su mi komandant 3. armije J. G. Krejzer, član Vojnog saveta F. I. Šeklanov i načelnik štaba A. S. Žadov. Oni su me zamolili da se ne brinem i izjavili da će preduzeti sve mere radi izvršenja zapovesti fronta i Vrhovne komande. O mome ranjavanju odmah su izvestili Vrhovnu komandu.

13. oktobra u 20:30 časova, kada je pao mrak, smestili su me u avion Po-2 da bi me po naređenju Vrhovne komande prebacili u Moskvu. Sa mnom je pošao i moj adutant, drug Hirnih.

Avion je u dva maha pokušavao da poleti, ali bez uspeha. Letilište nije bilo sasvim srećno izabrano. Ono se nalazilo na požnjevenoj njivi sa visokom strnjikom. Sneg

koji je juče paš istopio se, oranica se nakvasila i postala glibovita kao močvara. Sve je to otežavalo poletanje.

Tada me je drug Košuba (pilot aviona Po-2) zamolio da ne vodim sa sobom adutanta da ne bih preopteretio avion. Dugo nisam pristajao na to, jer mi je bilo žao da ostavim tako hrabrog i vrednog oficira kakav je bio drug Hirnih. Uz to sam bio u vrlo teškom stanju, te su mi pomoć i samo prisustvo bliskog čoveka bili neophodni. No, na kraju sam teška srca bio primoran da naredim Hirnihi da napusti avion, što je ovaj i učinio sa suzama u očima. Oficir je bio krajnjě zabrinut da će mi na putu biti teško bez njegove pomoći. Jer leteti iznad fronta na nesigurnom avionu bilo je zaista rizično.

Možda su te suze kod Hirnih izazvale teško predosećanje da se više nikad nećemo sresti. Ako je to tačno, on se nije prevario. Sledećeg dana posle našeg rastanka, Hirnih je poginuo od parčadi zrna koje je eksplodiralo pozadi automobila u kome se vozio.

S bolom u srcu saznao sam o smrti tog skromnog i hrabrog mladića, koji je požrtvovan obavljaо neprimetan ali na frontu toliko neophodan rad.

Nalazeći se u bolnici, obavestio sam o tome roditelje i suprugu druga Hirnih. Navešću pismo ocu ovog oficira.

„Druže Hirnih! Vaš sin, Viktor Petrovič Hirnih, poginuo je junačkom smrću 15. oktobra 1941. u borbi za sovjetsku otadžbinu u rejonu Navlje, između sela Borščeva i Litovne. Sahranjen je na ivici šume kod sela Borščeva. Mesto njegovog groba znaju drugovi Demjanov Visilij Fjodorovič i Gorlanov Aleksej Andrejevič. Ovo mesto je sada oslobođeno.

Kapetan V. P. Hirnih je za pokazanu hrabrost i junaštvo u borbama sa nemačkim zavojevačima bio odlikovan sa dva ordena: Lenjina i Crvene zastave.

Saznanje da se Vaš sin junački borio za otadžbinu, treba da Vam pomogne da preživite ovu tešku nesreću, koja mi je naročito bliska, jer sam takođe izgubio sina u ovom ratu“.

Rodbina je muški izdržala tu nesreću. Supruga druga Hirniha, Emilija Ivanovna, između ostalog pisala mi je:

„Zdravo, druže Jerjomenko! Juče sam dobila Vaše pismo da je moj muž pao smrću hrabrih u borbi sa ne-mačkim banditima. Izgubila sam svog dragog muža, ali sam ponosna na to da je bio hrabar i odlikovan ordenima“.

Pošto je Hirnih, oprostivši se sa mnom i poželevši srećan put, sišao sa aviona, najzad smo uspeli da se odlepimo od zemlje.

U potpunom mraku naš „noćni bombarder“ je uhvatio odgovarajuću visinu i uzeo kurs prema Moskvi.

Rezimiraču ukratko razvoj događaja na Brjanskom frontu.

9. oktobra su udarne jedinice 13. armije iznenadnim napadom zauzele Negino. Neprijatelj se dao u panično bekstvo, ostavivši veliki broj automobila i ratne opreme. Međutim, on je neprekidno podvrgavao naše jedinice jakim udarima iz vazduha. 10. i 11. oktobra jedinice 13. armije, razvijajući protivudar u predviđenom pravcu, vodile su uporne borbe na drumu Gluhov—Savek. Neprijatelj je uz velike gubitke bio odbačen prema Sevsku.

12–13. oktobra jedinice 13. armije vodile su borbe u rejonu Homutovke. Nemci su prikupili tamo jake snage i napali jedinice armije sa severa i juga. U upornim borbama armija je izgubila deo svojih pozadinskih jedinica i ustanova i artiljerije.

14–16. oktobra, pošto je savladala otpor neprijatelja, armija je vodeći žestoke borbe, produžila protivudar. Neprijatelj je pretrpeo velike gubičke i povukao se prema Homutovki. Na desnom krilu armije 6. pešadijska divizija je 15. oktobra presekla drum Riljsk — Dmitrovsk Orlovski.

17–18. oktobra, armija je vodila ogorčene borbe kod prelaza preko reke Svape, u rejonu Niž. Pesočnoje. Smeli udar 6. pešadijske divizije, čiji su borci izvršili

juriš pod uraganskom vatrom, obezbedio je uspešno forsiranje reke. 18. oktobra ujutru glavne snage armije, forsiravši reku, izbile su u rejon mesta Niž. Pesočnoje.

Da bi se olakšao položaj 13. armije, naređeno je grupi generala Jermakova da sa 2. i 121. pešadijskom divizijom izvrši protivudar u severnom pravcu na Beljajevu. Avijacija fronta je dobila zadatak da neprekidno bombarduje neprijatelja koji sprečava napredovanje jedinica 13. armije. Posle svih tih mera jedinice 13. armije su se 18. oktobra pod borbom prebacile preko reke kod mesta Niž. Pesočnoje i izbile u rejon Beljajeva.

22. oktobra 13. armija se konačno izvukla iz okruženja, izvršila svoj zadatak i posela liniju Fatež—Makarovka. U sastavu 13. armije u navedeni rejon su došle sledeće jedinice: 6, 134, 143, 307, 498, 155. i 121. pešadijska divizija, 55. konjička divizija i 141. oklopna brigada. Mada su ove divizije pretrpele velike gubitke, ipak su mnoge od njih brojale više od 1.500—2.000 bajoneta.

U toku protivudara 13. armija je nanela hitlerovcima ozbiljnu štetu uništivši više od 3.000 vojnika i oficira, 30 tenkova i oklopnih vozila, 650 automobila, 11 aviona, 70 topova, 15 minobacača, oko 100 mitraljeza itd.

Treba podvući da 13. armija ne samo da je izdržala najjače neprijateljske udare u njen levi bok i pozadinu, nego je vodeći napad sa obrnutim frontom i sama nela neprijatelju niz jakih udara.

Komandant 13. armije A. M. Gorodnjanski, član Vojnog saveta M. A. Kozlov, načelnik štaba A. V. Petruševski umešno su komandovali jedinicama. U ovim borbama odlikovali su se i mnogi komandanti, među kojima su komandant 132. pešadijske divizije, general-major S. S. Birjuzov (on je bio ranjen u ovim borbama) i komandant 307. pešadijske divizije, pukovnik G. S. Lazko.

3. armija je do 7. oktobra čvrsto branila svoj front sa zapada. Za obezbeđenje armije sa istoka uputio sam tri divizije.

9. oktobra se 3. armija pripremila za protivudar na liniji Ut—Areljsk na koju je neprijatelj u to vreme već bio izišao. On je dočekao naše jedinice na povoljnoj liniji koju smo mi u svoje vreme bili pripremili za sebe. Otpočele su uporne borbe koje su trajale do 11. oktobra zaključno. Sa zapada Nemci su otpočeli gonjenje; naše osiguravajuće jedinice su započele sa njima uporne borbe.

I pored upornog otpora neprijatelja, 3. armija je prodirala napred. Na liniji Navlja — Borščev — Saltanovka — Svjatoje ona je naišla na otpor svežih neprijateljskih jedinica. Pri proboru ove linije, na glavnom pravcu armije dejstvovala je grupa obrazovana od 137. i 269. pešadijske, 4. konjičke divizije i 42. oklopne brigade; 282. i 148. pešadijska divizija nanosile su udar na krilima u pravcu Brasova i Saltanovke.

12. oktobra neprijatelj je u rejonu Navlja — Borščev — Pogrebi — Lokot uspeo da pojača svoje snage i zatvori izlaz iz brjanskih šuma. Nizom smelih i odlučnih napada, jedinice 3. armije su slomile otpor neprijatelja i izišle iz šuma. Posle dvodnevnih ogorčenih borbi, 3. armija je, probivši front u rejonu Dubrovke, razbila neprijatelja na liniji Saltanovka — Svjatoje — Navlja i produžila napredovanje na jug.

15. oktobra rasplamsale su se nove borbe u rejonu Glodnjeva. Tu su glavni udar nanosile 137. i 269. pešadijska divizija i 42. oklopna brigada.

Od 17. do 20. oktobra 3. armija je vodila borbe istočno od Brasova na izvanredno teškom močvarnom zemljisu. Noću 20/21. oktobra jedinice armije su napadajući močvarom probile front neprijatelja, i 23. oktobra prešle preko druma Fatež — Kromi koji je držao neprijatelj.

Na taj način je 3. armija izvršila dobijeni zadatak, uspešno završila protivudar sa obrnutim frontom i u rejonu železničke stanice Poniri izbila na određenu liniju gde je organizovala odbranu. Na novu liniju su pod borbom izašle sledeće jedinice: 280, 269, 137, 282. i 148. pešadijska divizija, 42 oklopna brigada i 4. konjička di-

vizija. Mada su divizije pretrpele ogromne gubitke, neke od njih su ipak imale više od 2.000 bajoneta.

Za vreme protivudara 3. armije neprijatelj je izgubio oko 5.500 poginulih i 100 zarobljenih vojnika i oficira, oko 250 automobila, blizu 50 tenkova i mnogo drugog ratnog materijala.

3. armija je bila brojno slabija od ostalih armija fronta. Sem toga, ona se našla u najtežoj situaciji i morala je da izvrši vrlo složeno pregrupisavanje radi vođenja napada sa obrnutim frontom.

Komanda armije — drugovi J. G. Krejzor, član Vojnog saveta F. I. Šeklanov, načelnik štaba A. S. Žadov, komandant artiljerije M. M. Barsukov — učinila je sve što se moglo učiniti da bi se glavne snage armije izvukle iz okruženja. Štab armije na čelu sa drugom Žadovom, u mnogo čemu pomogao mi je prilikom okretanja jedinica fronta za 180°, a veliku ulogu u tome je imala dobro organizovana veza.

Ističući dejstva mnogih divizija i brigada, htio bih naročito da pohvalim 269. pešadijsku diviziju i njenog komandanta pukovnika A. J. Čeharina, kao i 137. pešadijsku diviziju pod komandom pukovnika I. T. Grišina. Ove su divizije dobijale veoma odgovorne zadatke i uvek ih uspešno izvršavale.

Pošto je neprijatelj zauzeo Ljudinovo i Žizdru, 50. armija je bila primorana da razvije svoje desno krilo i da se obezbedi sa severa i severoistoka. 7. oktobra armija je držala liniju Oljšanica — Ivot — Dubrovka i dalje rekama Desnom i Sudosti. Njeno desno krilo je bilo okrenuto prema severu, a centar i levo krilo prema zapadu. Noću 7/8. oktobra jedinice armije su otpočele odstupanje na novu liniju.

12. oktobra, stigavši u rejon Hvastoviča, 50. armija je stupila u borbu sa jakom grupacijom koja joj je preprečila put na istok i jugoistok. 13. oktobra uveče armija je u rezultatu borbe izbila na liniju Podbužje — Karačev i prikupila se radi prelaska preko reke Rasete.

14. oktobra armija je odbacila neprijatelja, koji joj je preprečio put, i forsirala reku. Forsiranje je izvršeno pod jakom vatrom artiljerije i minobacača i bombardovanjem iz vazduha. Jedinice su pretrpele velike gubitke. Snage koje su se prebacile preko reke, naišle su na jak otpor nadmoćnijeg neprijatelja koji im je preprečio put na jugoistok. Tada je armija, promenivši pravac, nanela udar na severoistok, probila se kroz jaka osiguranja neprijatelja i krenula u pravcu Beljeva. Pošto je probila obruč i nanela hitlerovcima velike gubitke, armija je 23. oktobra izbila na nove linije na reci Oki u rejonu Beljeva, severnije od predviđenog rejona. Tu su stigle: 217, 290, 299, 278, 258, 260. i 154. pešadijska divizija, oklopna brigada, nekoliko samostalnih pešadijskih i artiljerijskih pukova i druge jedinice iz sastava 50. armije. Mnoge divizije ove armije su došle na nove linije imajući u svom sastavu do 3.000 ljudi, artiljerijske baterije, bataljone za vezu, a neke čak i artiljerijske pukove.

Ovde treba izneti kako Guderijan u svojoj knjizi *Vojni memoari*, falsifikuje istoriju. Na strani 231. on tvrdi da je 17. oktobra kapitulirala ruska grupacija okružena severno od Brjanska i da je tom prilikom zarobljeno do 50.000 ljudi i da su uništene glavne snage 50. armije.

Ovu falsifikovanu činjenicu taj isti Guderijan pobija na 241. strani:

„... 21. novembra pred frontom 47. oklopnog korpusa (u rejonu Epifanja. — A. J.) pojavile su se nove jače sovjetske snage koje su se sastojale od 50. sovjetske armije, sastava: 108. oklopna brigada, 299. pešadijska divizija, 31. konjička divizija i druge snage“.⁷⁾

Pitamo se, kako je mogla armija, čije su glavne snage (50 hiljada ljudi!) kapitulirale 17. oktobra, svega mesec dana dočnije, sastavljena od istih jedinica ponovo predstavljati jaku snagu?

⁷⁾ Г. Гудериан, *Воспоминания солдата*, str. 241 (naše izdanje str. 287).

U stvari, pak, 50. armija, koja je inače bila potpuno sposobna za borbu, dobila je u novembru neznatnu popunu. Prema tome, 47. oklopnom korpusu neprijatelja pružila je otpor 21. novembra ta ista 50. armija čije su glavne snage „kapitulirale“ u Guderijanovoj bolesnoj mašti.

50. armija je aktivno počela da dejstvuje već 7. novembra neposredno u sastavu snaga koje su branile Tulu. Pri čemu su u protivudaru koji je ona izvršila učestvovali 260, 290. i druge pešadijske divizije koje su, prema Guderijanovim rečima, bile uništene u okruženju. U ovom protivudaru je sa 50. armijom sadejstvovala i 3. armija, takođe uništena u uobrazilji hitlerovaca.

25. oktobra 50. armija je vodila ogorčene zaštitničke borbe u rejonu Beljeva i Mcenska⁸⁾ i utvrđivala novu odbrambenu liniju na reci Oki.

50. armija je pokazala izvanrednu manevarsku sposobnost. Komanda armije — komandant general-major I. P. Petrov, član Vojnog saveta, brigadni komesar N. A. Šljapin, načelnik štaba armije L. A. Pern — vešto je komandovala jedinicama. Velika zasluga vojnika i starešina 50. armije je u tome što je armija pri napadu sa obrnutim frontom nanela neprijatelju velike gubitke, probila se iz okruženja u najboljem stanju i posela novu odbrambenu liniju. U ovoj operaciji hrabro su poginuli dostojni sinovi naše otadžbine, slavni vojni rukovodioци — komandant armije M. P. Petrov i član Vojnog saveta N. A. Šljapin.

Dakle, sve su armije Brjanskog fronta, sačuvavši organizovanost, red i disciplinu, izvršile osnovni zadatak u nastaloj situaciji — probile su se iz operativnog okruženja. Pod jakim pritiskom neprijatelja s leđja jedinice fronta su upornom borbom probile njegove mnogobrojne odbrambene linije i sačувale dovoljno snaga za stvaranje novog odbrambenog fronta. To je umnogome bilo uslovljeno blagovremenim okretanjem fronta

⁸⁾ *Apxus MO CCCP*, ф. 202, оп. 5, д. 64, л. 559.

za 180° i postavljanjem armijama odgovarajućih zadataka za probaj iz operativnog okruženja.

Otporom jedinica Brjanskog fronta, koje su vezale glavne snage 2. oklopne grupe neprijatelja i njihovim uporednim borbama pri odstupanju na nove linije, 17 dana je bio zadržan neprijateljski napad na Tulu.

Kada su se armije Brjanskog fronta probile iz operativnog okruženja i posele za odbranu nove linije, već sam se nalazio u kremaljskoj bolnici, koja se tek evakuisala iz Moskve u Kujbišev. Oko 24 časa, oko 26. i 27. oktobra dogurali su me na kolicima do telefona (tada nisam mogao ni da sedim, a kamoli da se krećem).

Dadoše mi slušalicu, ali ne rekoše ko me zove.

Javih se: „General-pukovnik Jerjomenko“. Već po prvim rečima pozdrava, izgovorenim sa karakterističnim naglaškom, poznao sam Staljina.

Upamlio sam njegove reči. Rekao je: „Čestitam Vam, druze Jerjomenko, veliki uspeh. Jedinice Vašeg fronta, iako u okruženju, pokazale su visoku organizovanost, hrabrost i srčanost, a naročito je pohvalno to što su, i pored apsolutne nadmoćnosti neprijatelja, a u najtežim uslovima pokazale inicijativu i tukle se sa neviđenom žestinom. Armije ne samo što su u redu došle na nove linije, nego su nanele neprijatelju osetne gubitke.“

Čestitam Vam uspeh, ponovi on još jednom. — Uznenemirio sam Vas u ovo doba, znajući da čekate vesti o svojim vojnicima“.

Ova visoka ocena dejstava Brjanskog fronta potpuno pobija kako Guderijanova tvrđenja o uništenju 50. armije, tako i izmišljotine nemačkog generala Kurta Tipelskirha koji u svojoj knjizi *Istorija drugog svetskog rata* tvrdi da su ruske snage tobože kapitulirale u vremenu od 17. do 20. oktobra u dva „kazana“ južno i severno od Brjanska⁹⁾. On je ove „podatke“ uzeo iz Gobelsovih hvalisavih izveštaja u kojima su se želje prikazivale kao svršene činjenice.

⁹⁾ Види К. Типпельскирх, *История второй мировой войны*. Издательство иностранной литературы, Москва, 1956, стр. 200.

Jedinice Brjanskog fronta su sprečile put ka glavnom gradu otadžbine, što je uporedo sa mnogim drugim faktorima primoralo Hitlera da odustane od pokušaja osvajanja Moskve pre napada na Ukrajinu.

Može se bez preterivanja reći da su upornost i aktivnost jedinica Brjanskog fronta odigrale važnu ulogu u slomu fašističkih planova brzog svršetka rata, jer su one svojim dejstvima uništile deo snaga udarnih grupacija nemačko-fašističkih trupa usmerenih s jugozapada preko Brjanska, Orela i Tule, na Moskvu.

No, vratimo se našem putovanju avionom. Avion je prvo uzeo kurs na jugoistok, a zatim skrenuo na sever prema Moskvi. Svuda naokolo je vladala gotovo potpuna tama i samo su na dva mesta plamteli požari. Jedan je, izgleda, bio u rejonu Lokota, a drugi negde severnije — tamo gde su naše jedinice vodile teške borbe.

Vreme je sporo prolazilo: mučili su me bol, žeđ i hladnoća. Bila je jesen, a ja sam bio pokriven dosta tankim šinjelom. S vremena na vreme gubio sam svest, a zatim ponovo dolazio k sebi. U jednom od takvih momenata čuo sam da motor radi tiho. E, verovatno smo stigli, pomislih. Letimo već čitavu večnost, zašto ne sviće?“ (Ustvari, kao što mi je Košuba rekao posle mog ozdravljenja, leteli smo oko tri sata). Ponovo sam počeo da gubim svest, ali isprekidan rad motora i osetno spuštanje aviona konačno su me osvestili. Dakle, najzad slećemo — pomislih.

Ali pre nego što sam shvatio šta se dešava, osetih jak udar celim telom, zatim me neka snaga baci gore i ponovo udari. Poslednji osećaj je bio da se preturamo. Zatim ponovo izgubih svest. Osvestili su me bol sa leve strane na kojoj sam ležao i hladnoća, osećao sam jak bol i u ranjenoj nozi i ramenu. Tako sam ležao dosta dugo shvatajući da se desila neka nezgoda. Najzad čuh glas, Košube, koji me je upitao da li sam živ. Zapitah ga šta se dogodilo. Ustanovljeno je da je motor aviona otkazao i mi smo „sleteli“, srušili smo se u potpunom mraku na zemlju. Takvo „sletanje“ nikome ne bih poželeo. Košuba

je bio na nogama; na sreću dobro je prošao — bio je lakše povređen; nije mi odmah ukazao pomoći jer se i sam onesvestio i to, izgleda, ne toliko od udara koliko od nervnog potresa. To je bio čovek koji je savesno vršio dužnost, a zakletvu smatrao svetinjom. Osećanje odgovornosti za život i bezbednost komandanta fronta primoralo ga je da u trenutku ogromne opasnosti prikupi svu energiju i volju. On nije izgubio prisegnuost sve dok je u rukama držao komande, starajući se da upravlja avionom koji pada. Ali kad je avion dodirnuo zemlju Košuba je izdala snaga. Došao je k sebi tek posle 15—20 minuta i stupio u akciju.

Zamolih pilota da potraži malo slame ili drva da se ogrejem. Košuba ode osvetljavajući put džepnom lampom. Vratio se neočekivano brzo i rekao da se pored nas nalazi jedna kuća, te smo verovatno blizu nekog sela. Zamolih ga da pozove ljude koji bi mu pomogli da me prenese do kuće. Uskoro je zajedno sa Košubom došlo 3—4 muškarca sa daskama. Položiše me na njih, prenesoše u kuću i smestiše na pod. To prenošenje do kuće potpuno me je dotuklo: ponovo sam izgubio svest i došao k sebi tek kada sam već bio u krevetu i kad su mi dali nešto toplo da popijem. Posle toga sam se bolje osećao, ali sam docnije nekoliko puta opet gubio svest.

Nesreća nam se desila u selu Ivanjkovu, 120 km od glavnog grada. To se dogodilo noću oko 23. časa.

Dok sam ležao bez svesti u toj kući sela Ivanjkova, tražili su me Generalštab i Vrhovna komanda. Štab fronta je javio da sam krenuo avionom, međutim u Moskvu još nisam bio stigao, iako je već bilo prošlo dva put više vremena nego što je potrebno za let iz rejona Borsčeva, odakle sam poleteo, do glavnog grada.

Najzad je Generalštab dobio izveštaj mesnih organa NKVD o padu aviona Po-2 u kome se nalazio jedan general.

Ujutru je iz Moskve došao sanitetski automobil sa lekarom, a 14. oktobra po podne već sam ležao na operacijskom stolu Centralne bolnice čiji je upravnik bio

pukovnik Mandirka. Operacija je bila prilično teška: parčad bombe iz noge uspeli su da izvade, ali jedan veći komad, koji se zabio u mišiće grudnog koša, uopšte se nije mogao izvaditi. Posle operacije smestili su me u bolesničku sobu. Temperatura je dostizala i 39° i mada nisam više gubio svest, slabo sam se osećao, i, moram priznati, mislio sam da neću ostati živ.

Noću 15. oktobra Staljin me je posetio u bolnici. On se raspitao o situaciji na frontu i okolnostima pod kojima sam bio ranjen, i zamerio mi je što se ne čuvam. Oprštajući se sa mnom, naredio je upravniku bolnice da me sutra avionom prebaci u Kujbišev.

Moj boravak u bolnici se poklopio sa teškom situacijom u našem glavnom gradu. Odlučeno je da me 17. oktobra avionom upute u Kujbišev, ali uprava bolnice je morala da još 16. oktobra evakuiše sve bolesnike. Dva put su mi predlagali da krenem 16. vozom govoreći tom prilikom: „Zašto da putujete avionom? Mi ćemo Vas udobnije smestiti u vozu, daćemo Vam kupe u vagonu sa mekim sedištim. Do Kujbiševa je svega dva dana vozom, a putovati sada avionom je neprijatno“. Pristao sam da putujem vozom. Ali odmah čim su me uneli u vagon, uvideo sam da će putovanje biti teško. Morao sam da putujem običnim sanitetskim vozom sastavljenim od malih preuređenih za tu svrhu izletničkih vagona. Mogao sam da ležim samo na leđima, a pošto sam bio krupan i visokog rasta, nisu me mogli smestiti na ležištu već su me jednostavno spustili na pod u hodniku vagona. Predstojalo mi je ne baš priyatno putovanje. Srećom je na stanicu došao drug Hrulev. Po njegovom naređenju, preneli su me u vagon komandanta transporta, i voz je uskoro krenuo. Ja se i sada sa toplinom sećam te srdačne pažnje druge Hruleva.

Do Rjazanja smo putovali više od 24 časa i zadržali se tamo na neodređeno vreme. Moje zdravstveno stanje se nije poboljšavalo, već naprotiv, počelo je da se pogoršava. Odlučio sam da ostanem u Rjazanju. Preko komandanta stanice pozvao sam sekretara oblasnog ko-

miteta Partije. U to vreme je sekretar Rjazanskog oblasnog komiteta bio drug Tarasov veoma uslužan i pažljiv čovek. On je došao na stanicu i ja sam ga zamolio da me skine s voza i privremeno zadrži u Rjazanju. Komandant transporta, veliki osobenjak usprotivio se tome i nije htio da me pusti, te su mesne vlasti morale da mu daju potvrdu. Izneli su me iz voza i preneli u kancelariju sekretara oblasnog komiteta. Tu su mi namestili krevet i odmah pozvali lekare koji su preporučili da me što pre upute u kremaljsku bolnicu. Zamolio sam da me doguraju do telefona, i visokofrekventnim telefonskim kanalom pozvao sam Moskvu — komandanta Ratnog vazduhoplovstva i zamolio ga da me hitno avionom prebace u Kujbišev, jer sam želeo da se što pre vratim u stroj. Ujutru je avion stigao u Rjazanj i mene su uputili u Kujbišev. Tamo sam stupio u kremaljsku bolnicu, evakuisanu iz Moskve. Lečio me je profesor Spasokukotski. Lečenje je išlo uspešno, ali me je mučilo ranjeno rame. Profesor se bojao da ne dođe do gasne gangrene, jer sam još uvek imao temperaturu.

Desetog dana lečenja, dockan u noć, vođen je navedeni telefonski razgovor sa J. V. Staljinom. Na kraju razgovora zamolio sam Staljina da me vrati u Moskvu da bih bio u toku događaja koji se odigravaju na frontu.

U Moskvi su me smestili u bolnicu koja se nalazila u Poljoprivrednoj akademiji „Timirjazev“.

Tu, u moskovskoj bolnici, zauvek sam se oprostio sa jednim od mojih najboljih ratnih drugova, sa načelnikom Političke uprave Zapadnog fronta, divizijskim komesarom drugom D. A. Lestevom (za vreme mog komandovanja Zapadnim frontom on je bio član Vojnog saveta).

On me je posetio 16. novembra; tom prilikom smo dugo razgovarali. Sutradan mi je Lestev poslao pisamce preko oficira iz štaba fronta, koji je službeno došao u Moskvu. Navodim ga ovde, jer je to, verovatno, bilo poslednje što je napisao dok je bio živ.

„Zdravo, Andrej Ivanovič! Kako si sa zdravljem? Želim ti uspeha. Molim da mi pošalješ cigaretu iz svoje neprikosnovene rezerve. Došlo je do zastoja u snabđevanju ovim artiklom. Srdačno te pozdravljam, Želeći da što pre ozdraviš.

D. Lestev, 17. 11. 41.

Dao sam cigarete oficiru i tek što sam se spremio da malo prodremam, donešoše u bolesničku sobu na nosilišta nekog čoveka prokrivenog belim čaršavom. Na moje pitanje ko je to, odgovoriše da je to divizijski komesar Lestev.

— Ranjen? — upitah.

— Mrtav je već — odgovori upravnik bolnice.

To je u suštini bio sasvim normalan slučaj u ratu. Ipak, on me je potresao iz dna duše: još juče je taj čovek bio pun snage, energije, pre 20 minuta poslao sam mu cigarete, i odjednom Lestev više nije među živima.

Rekli su mi da je Lestev krenuo u štab jedne armije Zapadnog fronta. Komandno mesto te armije, na žalost, bilo je vrlo nezgodno raspoređeno — u kućici kraj možajskog druma. Neprijateljska avijacija je neprekidno bombardovala kolone koje su se kretale tim drumom. Jedna bomba je eksplodirala preko puta kućice, gde je Lestev stajao kod prozora. Parče bombe ne veće od jednog kvadratnog santimetra pogodilo ga je u potiljak.

Tog odličnog komandanta i čoveka, intimnog druga, pravog političkog rukovodioca, zauvek sam sačuvao u najboljoj uspomeni.

* * *

*

Prošlo je gotovo 18 godina otkako su odjeknuli poslednji pucnji u borbama kod Brjanska. Ali hoću da još jednom odam duboko priznanje svim ratnicima fronta koji su izvršili zaista besprimeran podvig. Ne mogu a da se sa velikom toplinom još jednom ne setim izvanrednog komandnog i partijsko-političkog sastava Br-

janskog fronta s kojim sam delio gorčinu neuspeha i radoš borbenih uspeha. Ti izvanredni ljudi, koje je vaspitavala naša Komunistička partija, u najteže dane početnog perioda rata svetlo i predano su ispunili svoj dug prema otadžbini. U neverovatno teškim uslovima borbe sa obrnutim frontom, kada su se morali parirati udari u leđa i bokove, probijajući istovremeno jake položaje neprijatelja i odbijajući njegove frontalne i bočne protivnapade, oni su izvukli jedinice iz okruženja. Tom prilikom ispoljili su mnogo inicijative, istrajnosti, volje za pobedom, veštine manevrovanja, umenja da aktivnim partijsko-političkim radom i ličnim primerom podignu moral vojnika. Sve je to učvršćivalo i cementiralo disciplinu i rađalo masovan heroizam. Štabovi armija pokazali su visoku organizovanost i čvrstinu u komandovanju jedinicama.

Ali sve to još ne znači da nije i bilo i nedostataka. Ti nedostaci su uglavnom bili isti kod svih frontova u tom krajnje teškom periodu borbe s neprijateljem. Bilo je teškoća i propusta u komandovanju jedinicama, kako kod Vojnog saveta fronta tako i kod komandi armija. Obaveštajna služba u tom periodu još nije zadovoljavala te nismo uvek uspevali da blagovremeno otkrijemo nameru i planove neprijatelja. Neki komandanti taktičkih i združenih operativnih jedinica činili su taktičke greške.

Mora se imati u vidu da za vreme koje je proteklo od početka rata mi nismo mogli da steknemo dovoljno iskustva u vođenju borbenih dejstava u novim uslovima. Naši komandanti armija do nedavno su bili komandanti divizija, te su morali da se uče složenom radu rukovođenja velikim operativno-strategijskim jedinicama u toku ogorčenih borbi. Odanost otadžbini i Partiji važna je stvar, ali to nije dovoljno za izvojevanje pobeđe; neophodne su još veština, iskustvo, znanje, koji se ne stiču preko noći. Ni štabovi nisu imali dovoljno iskustva. Karakteristično je da je štab Brjanskog fronta bio formiran od štabova nekoliko korpusa. Ogromna nadmoćnost neprijatelja još više je potencirala nedostatak isku-

stva. Bilo je propusta i u snabdevanju trupa zbog toga, što pozadinski organi fronta i armija nisu uvek bili sposobni da organizuju blagovremen dotur materijalnih potreba jedinicama.

Jedinice Brjanskog fronta su dospele u izvanredno težak položaj: bile su zaobiđene s bokova i okružene jakim neprijateljskim snagama. Samo Guderjanova 2. oklopna grupa je izbila u našu pozadinu s 5. oklopnih, 4 motorizovane i 4 pešadijske divizije i jednom motorizovanom brigadom. Istovremeno, na desnom krilu fronta, 50. armiju zaobišao je ceo nemački 43. armijski korpus i dve divizije 53. armijskog korpusa. Navedene snage neprijatelja su bile 1,5 puta jače od snaga Brjanskog fronta, a u tenkovima i oko 10 puta. Treba imati u vidu da su naše divizije i pre našeg napada u septembru imale malo brojno stanje, a posle njega su postale sašvimi slabe. To je pružalo neprijatelju velika preimućstva, ali ni Guderjan, ni komandant Srednje grupe armija fon Kluge, nisu umeli da iskoriste brojnu i materijalnu nadmoćnost svojih snaga nad snagama Brjanskog fronta koje su, budući odsečene od svojih baza, bile lišene mogućnosti normalnog snabdevanja. Rázume se da ogromni naporí Vrhovne komande u pogledu snabdevanja naših jedinica vazdušnim putem, nisu mogli da obezbede frontu čak ni neophodan minimum municije, goriva i hrane.

U tim teškim uslovima jedinice Brjanskog fronta, ispoljivši najveći heroizam, nanele su neprijatelju ozbiljne gubitke i probile se iz okruženja potpuno sačuvavši borbenu sposobnost. Neposredno posle toga one su posele odbrambene položaje i suprostavile se novim udarima neprijatelja.